

**CALENDER
LADIN 1972**

Banca de Trënt y Balsan

Sozieté pur Aziuns — Capital Sozial y Riserves Lires 1.231.259.000.-

Sede Soziala y Direziun Generala a Trënt

BANCA AGENTIA PUR L COMERZ DI BARAÇ

TELEX n. 40.033 „BANCA TN”

**Sedes: TRËNT — Strada Mantova, 19 — Tel. 31.341 - 31.342 - 31.343 -
31.344 - 31.345 - 31.346**

**Agenzia de cité n. 1 - Largo Nazario Sauro - Tel. 25.153
Sportel ales Zentrales Ortofruticoles - Trënt - Strada Bomporto
Tel. 25.282 y pro la Sala Contrataziuns Merci C. C. I. A.**

**BALSAN — Plaza dla Mostra, 3 — Tel. 24.242 - 24.243 -
24.244 - 25.299**

**Agenzia de cité n. 1 - Strada dl Brener, 5 - Tel. 23.866
Agenzia de cité n. 2 - Strada de Milan, 38 - Tel. 37.393**

**Filiales: Ala - Borgo - Brener - Porsenù - Bornech - Cavales - Cles -
Cortina d'Ampèz - Egna/Neumarkt - Fai dla Paganela - Fiera
de Primiero - Folgarida - Forteza/Franzensfeste - Lana - Levico -
Malè - Maran - Mezzocorona - Mezzolombardo - Moena - Urtijëi -
Pergine - Pozza de Fascia - Riva söl Garda - Rorëi - Salorno/
Vigo de Fascia.**

**DÖTES LES OPERAZIUNS DE BANCA Y DE BURSA
Al vëgn dé „benestars” al'importaziun y al'esportaziun.**

Agenzia de LA ILA - tel. 85.057

Recapito de S. CIASCIAN - tel. 85.079

**CALENDER
LADIN
1962-1972**

dé fora da Ert pur i Ladins
dla Val d' Badia y Marô

IENER JENÉ

1	SABEDA	F	Otava de Nadè - SOLENITÈ DE S. MARIA UMA DE DÌ, Nanü
2	DUMÈNIA	F	2a do Nadè - s. Basilio I Gran y s. Gregorio Nazianzeno, Adelhaid
3	Lünesc	f	Genovefa, Daniele
4	Mertesc	f	Angelica, Benedetta, Rigobert
5	Mercui	f	Emilia, Telesfor, Vöia de s. Guania
6	JÖBIA	S	TREI RÈSC - SANTA GUANIA, Casper, Melchior y Baldassar
7	Vëindres	M	s. Valentin, s. Raimund de Penyafort, Rainhold
8	Sabeda	f	Severino, Gudula, Erhard
9	DOMÈNIA	F	Batejimo dl Signur - Giuliano, Fortunat, Basilissa
10	Lünesc	f	Aldo, Agato, Willi
11	Mertesc	f	Igino, Werner
12	Mercui	f	Ernst, Stefania
13	Jöbia	f	s. Ilario, Veronica, Iutta
14	Vëindres	f	Felix
15	Sabeda	f	Romedio, Paul Eremita
16	DOMÈNIA	F	2a dl'an - Marcello, Gottfried
17	Lünesc	M	s. Antone Abate
18	Mertesc	f	s. Prisca
19	Mercui	f	Marta, Mario, Pia, Germana
20	Jöbia	f	s. Bostian y Fabian
21	Vëindres	M	s. Agnes Verg Martire, Mainrad
22	Sabeda	f	s. Vinzenz, Teodolinda
23	DOMÈNIA	F	3a d'lan - Emerenz
24	Lünesc	M	s. Franz de Sales
25	Mertesc	F	Conversiuon de s. Paul Apostel
26	Mercui	M	Ss. Timoteo y Tito Veschi, Policarp, Paula, Rosvita
27	Jöbia	f	s. Angela Merici, Jan Crisostomo
28	Vëindres	M	s. Tomesc d'Aquino, Manfred
29	Sabeda	f	Valerio
30	DOMÈNIA	F	4a dl'an - Martina, Adelgunda
31	Lünesc	M	s. Jan Bosco, Emma

JENÉ — IENER

«Anüzèia l tēmp» (S. Paul)

Un à dit n iade: n dé pô ester na perla y n ann pô ester n bel nia. Podun dagnora se recordé: l tēmp, i dis, les ores de chēsc ann nū n'é in se nēt nia. L tēmp é mâ çì che nos savun da fa d'infora, çì che nos savun da i dé. L'ann nū cun sū 365 dis pô fa de vignun dēr na bela perla, che slumina, o pô inc ne porté nēt nia. Düt depēt, sciöche nos i adorun.

L tēmp pur ater sta chît, ne se mör nia purdért. Al ne vėgn nia adalersch, al ne va nia demez, al aspeta mâ a nos. Al'incuntra nos ne stun ni a chiç. Nos i jun incuntra al tēmp, nos passun fora pur i dis y i agn. Y nos podun i nuzé fora, nos podun i perde in pert o dl düt, podun i adoré pur fa l mal, ores, dis, çinamai agn alalungia.

I dis dl'ann nū sta un indò l'ater a nosta desposiziun. Ai ne se mēna nia sura, çì ch'i dessun fa, ai ne se sforza nia, ai sta dlungia tru, se pita bel atira da dumàn a nos, ai s'aspeta y se salüda dēr bel. Al se trata madēr, sce nos inc i saludun y i inviun, sc'i i tolun sö cun bona orenté. Al se trata madēr, sce nos i anuzün fora y çì ch'i orun fa d'infora.

La scritüra dij: Chël che é sapiēnt, pēnsa dô te so cör a la valiüta y a l'importanza dl tēmp. Chël che ô ne n gni sura indértüra, çì che i dis y i agn de süa vita vël, mēss i udēi y i cunscidré y i odēi sot al luminüs dl'eternité. Ailò impormó odarunse avisa, sc'i un fat perles fora di dis y agn de nosta vita,

o sc'i un mâ abiné n pügn de stöp y de cēinder. Ailò odaruns impormó, zēnsa s'ingiané, çì ch'i un fat y essun podü fa d'infora.

Un s'à tut la bria, de fa jö l cunt, co che la jēt anüzèia generalmēter i agn de süa vita, sce ala foss colcolada de setant'agn. Al é ruvé a chēsc resultat de morvèia. An adora, dijel, sot y sura: 3 agn pur imparé, 8 agn pur destraziun de vigni sort, 7 agn pur la moda, 6 agn pur mangé, 5 agn ésun söl iade, 3 agn pur se devertì, 11 agn a lauré, 9 agn a li y 24 agn pur durmì. N cunt spaventüs, da tumēi oramai.

Te chēsc cunt ne stal nia de Chël Bel Dì, mo bëgn 8 agn pur destraziuns, 6 agn pur mangé y 24 agn pur durmì, mo degun tēmp pur fa oraziun, pur s'arjigné a la vita y ales responsabilités dla vita.

Purchël fajuns sėgn tl scomencé dl'ann n pü de ejame de cosciēnsa, sciöch'i un anuzé çina sėgn i dis y i agn de nosta vita. Spo fajuns n iade n scerio y fermo proponimēnt de mēt man da nū y damì: iö ô vire dagnora col pinsier a l'eternité. Pur ester bun de fa insciö, çìara dagnora de porté Idì ite te tūa vita y tūa vita te portarà a Idì. Sce tö jaràs ite pur l'ann nū cun chisc proponimēnc, fajaràste de sü dis tan de perles prezioses pur töa corona dla gloria sö in paraisc n dé.

Scomencé cun Chël Bel Dì,
chēsc ann nū sid benedi.
Vigni dé é spo na perla,
che te cumpra vita eterna!

FORÀ

1	Mertesc	f	Brighita, Sigbert	
2	Mercui	F	Prejentaziun dl Signur	
3	Jöbia	f	s. Blaje, Ansgar, Candido, Oscar	
4	Vëindres	f	Veronica, Ghilbert, André	
5	Sabeda	M	s. Agata Verg Martire, ss. Ingenuin y Albuin	
<hr/>				
6	DOMÈNIA	F	5a dl'an - Ss. Pauli Miki y Compagns, Dorotea	
7	Lünesc	f	Romuald, Richard, Iule	☉
8	Mertesc	f	s. Iarone Emiliano, Frida	
9	Mercui	f	Apollonia, Ciril	
10	Jöbia	M	s. Scolastica Vergine, jöbia grassa	
11	Vëindres	f	s. Maria Vergine de Lourdes - Pati Later	
12	Sabeda	f	Padri Serviti, Eulalia	
<hr/>				
13	DOMÈNIA	F	6a dl'an - Domènia grassa, Beniamin, Herlinde	
14	Lünesc	M	Ss. Cirillo y Metodio Veschi, Valentin, Conrad	
15	Mertesc	f	Siegfried	☉
16	Mercui	f	Capiun anstinënza y digiuno, Iuliana y Filippa	
17	Jöbia	f	Ss. 7 fundaturs dei servi de s. Maria, Marianna	
18	Vëindres	f	Simeon, Hildebert, Constanzia	
19	Sabeda	f	Conrad, Arnold	
<hr/>				
20	DOMÈNIA	F	1a de CARSÈMA - Isabella, Leo, Ulrich	
21	Lünesc	f	s. Pire Damiani, German, Eleonora, Adelhaid	☉
22	Mertesc	F	s. Pire Ap	
23	Mercui	M	s. Policarp Vesco Martire	
24	Jöbia	f	Roman	
25	Vëindres	f	Walburga, Vittorio, Mattia	
26	Sabeda	f	Alexander, Dionisio, Mechtild	
<hr/>				
27	DOMÈNIA	F	2a de CARSÈMA - Gabriel Possenti	
28	Lünesc	f	Hermine, Silvana	
29	Martesc	f	Oswald	☉

FORA

Al é la lùm che slumina vigni jënt
(s. Jan)

La jënt é n gran punt de domanda — Gejù é la respota. La vita dla jënt é n mistèr — Cristo é la soluziun. La vita söla tera é plèna de meseria — Gejù é la vita, la virité y la via. Chi tl scür, tla nòt — Gejù é la lùm, che slumina vigni jënt, che vègn al mon. Gejù é la vita, la virité y la vita. Chi che i va dô a Cristo, ne sta y ne va mai tla scuritè, mo é luminé dal plü bel sorèdl.

Purchël l cristian sinzier se sintiarà dagnora al sigü tla cosciènza y tla vita. Al cuntrario, jënt da degüna fede se sintiarà dagnora malsigüsc, malcuntènc, zènza pèsc dl cör.

Da che te lascte pa tö mené söl tru dla vita? Da la lùm che vègn jö da l'alt, o dales lüms frèides y falzes che vègn da chësc monn? Ales te svarcëia, t'ingiana, te tira a la rovina. Tanè i à cherdü y ne é gnüs sura massa tert. Gejù y èl su te mostra cun süa lùm l' dèr tru dla vita.

Mo recordete, mi bun cristian, tö mësses pa inè ester na lùm, o altamo n lumìn. Idì, la lùm dl monn, abitèia pa inè te tè. Y da te, da tüa porsona mëssela pa sluminé fora incèr te ia. La lùm te to cör mëss sluminé te düta tüa vita, a onù de Dì, este pö fi de Dì. Na lùm, o altàmo n lumìn desste ester a salvèza de to proscimo, a ligrèza y ütì de düc. To fre, tüa so, dess ester invià, insignà, menà da te al bëgn, söla

strada dl paraisc. Fossel mà inè na bona parora, n pic survisc, n dé na man, dütt na picera lùm, o mà inè lumìn, che pô fa bëgn.

Un è jü sö pur crèp alè a còi ciüf de munt. Al urò còi i plü bì, chi che i fajö plü gran gola. Mo ai è ti postc' plü pri-gurüsc. Zènza tan punsé, jèle sura banè ia, sö pur crestes èrtes, çina che al è ruvé tan inant, ch'al ne pudò plü no inant, no zruch. Sot jö furgnuns; sora sö parèis, dant y dô degüna sèmena. Al vègn scür, l pür coscio scraia, mo degügn ne respognò. Al mëss se mèt tla nòt mì ch'al pô y aspeté l'ater dé. Te söa desperaziun vèghel te n iade jö, jö lunc, sciöche n té pic lumìn. Al scraia dassèn. La lùm vègn sö, tres plü insò, çina ch'ala rüva cincènt vari daimprò da èl. Na usc scraia: Vì mà ca dèrt bel plan y mèt averda, chilò èl la sèmena. Al é salvé.sce al foss resté in chëla nòt sön crèp, fossel magari ste copé dai tèmporài y dai tramis.

Çi che na té picia lùm pô fa, ala pô salvé na vita che sta te n gran prigo. Y tan gonót pô na picera lùm ester la salvèza. Tan de plü é na picera lùm tan gonót n gran bëgn pur les animes.

Na lùm este tö, o altàmo n lumìn mësste ester y lumine incèr te ia.

Os sèis la lùm dl monn,
dijö Gejù n dé.
Ascogn spo ne la pôn,
an mëss pö luminé.
A chi che chir l tru,
pur jì da Chël Bel Dì.
Sce ai ne l'à nia nu,
ne sài min olà jì.

MERZ

1	Mercui	f	Albin, Luitbert	
2	Jöbia	f	Marino, Heinrich Suso	
3	Vëindres	f	Cunigunda, Friedrich	
4	Sabeda	f	Casimir, Luzio, Alberich	
5	DOMÈNIA	F	3a de CARSEMA - Oliva, Gherda	
6	Lünesc	f	Fridolin	
7	Mertesc	M	Perpetua y Felizita Martires	
8	Mercui	f	Jan de Di	☉
9	Jöbia	f	Franzisca romana	
10	Vëindres	f	Emilio	
11	Sabeda	f	Rosina, Wolfram	
12	DOMÈNIA	F	4a de CARSEMA - Roderich	
13	Lünesc	f	Erich, Cristina, Engelhard	
14	Mertesc	f	Alfred, Matilde, Paulina	
15	Mercui	f	Clemens Maria Hofbauer	☉
16	Jöbia	f	Herbert, Abramo	
17	Vëindres	f	Patrizio, Gértraud	
18	Sabeda	f	Cirillo, Eduard	
19	DOMÈNIA	F	5a de CARSEMA - s. Ojöp	
20	Lünesc	f	Irmgard, Claudia, Nicodema	
21	Mertesc	f	Nicolaus Flüe	
22	Mercui	f	Lea, Reinhilde, Herlinde	☉
23	Jöbia	f	Turibio, Otto	
24	Vëindres	f	Elmar	
25	Sabeda	S	Anunziaziun del Signur	
26	DOMÈNIA	F	PALMIS dl'Uri - Emmanuel	
27	Lünesc	f	Angelica	
28	Mertesc	f	Elfriede	
29	Mercui	f	Bertold, Ludolf	☉
30	Jöbia	f	SANTA, Amadio, Peter Regalat	
31	Vëindres	f	MORT DE NOSC SIGNUR, Balbina, Guido	

Marcès: ai 10 a Longega — ai 13 a Bornech/s. Scimun — ai 21 Al Plan — ai 23 s. Lauronz
marcè de Pasca

AURÌ

1	Sabeda	f	SANTA VÖIA DE PASCA, Hugo, Teodora, Emma
2	DOMÈNIA	S	PASCA, RESUREZIUN DE NOSC SIGNUR ALLE-LUJA, Franz de Paula
3	Lünesc	f	Otava de Pasca, Richard, Irene, Ulpian
4	Mertesc	f	Otava de Pasca, Isidor
5	Mercui	f	Otava de Pasca, Vinzenz Ferrer, Celestin, Sisto
6	Jöbia	f	Otava de Pasca, Willi
7	Vèindres	f	Otava de Pasca, Jan Batt. de la Salle
8	Sabeda	f	Otava de Pasca, Walter
9	DOMÈNIA	F	SECUNDA DE PASCA, Waltraud
10	Lünesc	f	Ezechiël, Mechtild
11	Mertesc	f	Stanislaus
12	Mercui	f	Julius, Zeno
13	Jöbia	f	Martin I Papa Martire
14	Vèindres	f	Giusto, Valerian, Massimo
15	Sabeda	f	S. CIASCIAN MARTIRE, Lidvina
16	DOMÈNIA	F	S. CIASCIAN Patrono dla diocesi, Lambert
17	Lünesc	f	Rudolf, Robert, Anizet
18	Mertesc	f	Werner
19	Mercui	f	Leo, Gerold
20	Jöbia	f	Hildegunde, Hildegard, Conrad
21	Vèindres	f	Anselm, Anastasius
22	Sabeda	f	Conrad da Parzham, Soter
23	DOMÈNIA	F	QUARTA DE PASCA - s. Iorz, Adalbert
24	Lünesc	f	Fidelis de Sigmaringa, Helmut
25	Mertesc	f	Merch Ev - FN
26	Mercui	f	Cleto, Maria dl bun Consei
27	Jöbia	f	Zita
28	Vèindres	f	Pire Chanel Martire, Paul dla Crusc
29	Sabeda	F	Catarina da Siena
30	DOMÈNIA	F	QUINTA DE PASCA - Pio V Papa, Hildegard

A U R I

Surrexit, sicut dixit, alleluia (lit.)

Zënza crusc degüna gloria, zënza mort degüna vita, zënza vëindres sanè degüna Pasca y resureziun. Tan de morvöia che chësc sona y impò él la plëna orité. Chësc se desmostra bel la natüra: nasce y madurì y spo morì, mo indò resurì. Dütes les sajuns, da l'aisciüda a l'invèr, da l'invèr a l'aisciüda. Insciö y chiamó de plü éla tl règn di spiriti, dles animes. Purchël él Pasca la plü gran y bela festa. Èla baia mà de resureziun y vita. Purchël ciantunse no mà un n iade, mo trëi iadi l'alleluia, sciöche zënza mai.

L prüm Alleluia cianta la natüra. Oramai scumëncia l'aisciüda y düit mët man plan, plan de nasce y flurì. La natüra resurësc a nöia vita, dô che ëla pur mëinsc é stada sopolida sot la dacia y la nëi. Speranza y cunfidënza se descëda indò te nosc cör. L'invèr é passé, l'aisciüda à scomencé, an pô indò speré. Y in Pasca él la natüra che cianta l'Alleluia al Resurì. Lasciun mà che la natüra portes inè te nosc cör ligrëza y speranza de Pasca. Èla é simbòl de chël'atra vita plü nobla, che Pasca incünda al monn y porta tles animes di dër cristiagn.

N secundo Alleluia cianta la Dlijia in Pasca cun düc i cristiagn pro la fossa öta de nosc divin Redentur. «Surrexit, sicut dixit», insciö incunda l'angel dan l sepolcher a les pies ëres. Èles instësses pô s'assiguré: la pera é de mezz, les guardies é sciampades y l corp n'é nia plü ailò. Al é resurì sciöch'al à

dit. Tan tröp se dij chëstes piüces parores. Cun chësc miracol dla resureziun da mort Gejù à desmostré, che düit é vëi cì ch'al à dit y cì ch'al à fat. Che la resureziun impurmetüda y la gloria, ch'à da gni, mëss spo inè ester viritè sigüda. La festa de Pasca mëss purchël n iade de plü se fortifiché te nosta fede, mëss se dé fiduzia tla s. Dlijia, che s'insëgna l mistèr de Pasca.

N terzo Alleluia mëss spo finalmënter ringhinì y resoné tl cör de vigni cristian. Chilò te nosc cör mëssel inè gni fat la resureziun. Purchël, nia zënza buna gauja, vëgnel fat les cunfesciuns da Pasca danfora. Al n'é nia, al ne pô nia ester na dërta ligrëza y festa in Pasca pur n n'anima, che n'é nia in pesc cun Chël Bel Di y cun se instëssa. Èla mëss ester resurida cun Gejù, scenó n'él nia Pasca indértüra. Dij pô tan bel s. Paul: «Sciöche Crist é resurì, ne mör nia plü, insciö inè os sëis morè al picé, mo viëis pur Chël Bel Di.

Mo propi pur fa nosta ligrëza de Pasca plëna, mëssuns chiamó inè lascé sluminé y ringhinì fora chësta ligrëza incër nos ia y it tl cör di atri. Podun mà gode de plëgn la ligrëza dla festa, sc'i lasciun inè tó pert i atri. Mëssun porvé de solevé, slisiré, cunforté, cunsolé, daidé, che d'atri inè pòis fa Pasca cun plö ligrëza. Insciö y mà insciö fajarunse nosta Pasca chiamó plü bela.

Gejù è roserì!
Cun ël inè iö
sun roserì incö.
Gejù é roserì!
inè iö
sarà cun ël glorifiché.

MÀ

1	Lünesc	f	s. Ojöp laurant FN	
2	Mertesc	M	Atanasio	
3	Mercui	F	Filipo y Iaco Apostoli	
4	Jöbia	f	Florian	
5	Vëindres	f	Iudita, Angel	
6	Sabeda	f	Claudio, Dietrich, Luzio	☾
7	DOMÈNIA	F	SESTA DE PASCA - Gisela	
8	Lünesc	f	Ida, Florida - les Crusc	
9	Mertesc	f	Beato - les Crusc	
10	Mercui	f	Isidor, Gordiano, Antonino - les Crusc	
11	JÖBIA	S	L'ASSÈNZA PALSACRUSC	
12	Vëindres	t	Pancrazio, Nereo, Flavia	
13	Sabeda	f	Servazius, Robert, Emma	☾
14	DOMÈNIA	F	SETTIMA DE PASCA - s. Matì Apostel, Bonifazio	
15	Lünesc	f	Sofia	
16	Mertesc	f	Jan Napomuceno, Ubald	
17	Mercui	f	Pasquale, Iadoco	
18	Jöbia	f	Jan I Papa Martire, Venanzio	
19	Vëindres	f	Ivo, Celestin Papa	
20	Sabeda	f	Bernardino da Siena, Elfrieda	☾
21	DOMÈNIA	S	PASCA DE MA - Isberga, Teobald	
22	Lünesc	f	de Pasca, Rita, Renate, Iulia	
23	Mertesc	f	Desiderio, Giovanna Thuret	
24	Mercui	f	s. Maria dal'aiut, Afra, Quatember	
25	Jöbia	f	Beda, Gregorio, Maria Madd de Pazzi	
26	Vëindres	M	Filipo Neri, Quatember	
27	Sabeda	f	Augustino, Quatember	
28	DOMÈNIA	S	Ssma TRINITÈ	☾
29	Lünesc	f	Sisinio, Erwin	
30	Mertesc	f	Ferdinand, Felix	
31	Mercui	F	Visitaziun, Roland	

MA

«Iò sun la uma dl bel amur» (prov.)

Sëgn te chësc bel mëis de mà orunse n pü renové indò nosc amur y nosta devoziun a s. Maria, nosta uma dl cil. Mi bun cristian, s. Maria ne diventarà pa mà túa uma, sce tò vas sön paraisc n dé, mo ëla é pa y ô pa ester bel sëgn túa uma söla tera. Madër inè tò mëss ester y urëi ester n dër fi, na dërta fia de s. Maria. Y chësc é dit cun dües parores: Mëssun madër i orëi bun. Chësc é düt. Y chësc ói se splighé n pü.

Dan dal düt mësste fa cunferta y te cumporté cun s. Maria bel avisa sciöche n té pice müit fej cun süa uma. Inviëila dër bel, præila dër bel, che ëla stàis trës pro te, cun te te túa çiasa. Chirela, chërdela vigni dé, damana y di: olà sëis pa, uma? gnide, stede pro me; daidéme! Da doman bele, can ch'al é da luvé, fa sciöche ëla te cherdass, bel sciöche túa uma fajô, can che tò ès çiamó pice. Respogni y diji: vëgni, uma, y leva atira pur i stimé. Tète l'ega santa y imagi-nëite, che ëla te sëgnes y te dàis l'ega santa söla frunt. Fa tües oraziuns da la doman y fa, sciöche s. Maria t'les dijes cun te.

Scinchi y surandài düt, èi che tò as te çiasa, tües coses, tu fistidi, tües crusc, túa jënt te familia; præila, che ëla se n toles sura de düt cant, çiares y fistidiëis de düt, sciöche ëla foss patruna te çiasa, sciöche al foss propi la uma ailò y plëna de amur pur diüc. Ne mët mai man l dé zënza damané confort y cunsëi a túa uma. Y sce al t'aspeta val de plü gran o de plü pesoch incö, præila dër, che ëla te stàis dlungia cun so aiüt, che ëla te dàis süa man y

te mënes sigü. Insciö este arjigné bëgn pur scomencé to laur y te odaràs, che al ne mançia tröp.

Deperpo spo che tò es ia pur l dé pro to laur, side te çiasa o fora de çiasa, che tò sides sön tru o valgò su, fa sciöche n té pice, che n'é nia bun a sté su, mo che adora trës valgügn che l dëida. Çi fejel? Al scraia y cherda düt l dé: uma, uma, mama, mama! y al sà, che ëla vëgn. Insciö fa inè tò trës indò da nü. Da doman çina da sëra dijte bëgn n grüm de parores o tò les pënses pro te su. Ne te jümes nèt nia, sce tò dijes o pënses mà chëla parora sora: s. Maria, o mia uma. Mo chësta picera parora o pinsier te fesc pa bun, te dà cunfort, aiüt, speranza y paziënza.

N sant passa gonót dlungia na statua de s. Maria ia y vigni iade tolòl jö l çiapél y dijò da plan: Iò se salüdi, uma. Y s. Maria chinà l cè y respognò: Iò inè te salüdi, mi bun fi. Da chësc e-jempio odëise, che s. Maria sta pro nos.

Vigni sëra spo, sc'al é poscibel, di la corona pur mostré túa devoziun y to amur a la uma dl cil, spezialmënter sëgn de mà. Tles çiases, olà che al vëgn dit la corona, se tègnel sö gion s. Maria. Spo vaste a palsé, dô d'avëi çiamó saludé y perié in ciürt túa uma. Denant che tò t'indormedësces, præila che ëla te ciures pro cun so mantel, che te ne ciafes nia l frëid y te preserves da vigni mal dl corp y dl'anima ia pur la nôt.

Maria, sant inom!
Pur me à tan bun sonn.
Mirites düt l'onur,
Amur pur to amur.

JÜGN

1	JÖBIA	S	LES ANTLÈS - Iustino	
2	Vëindres	f	Marcellino, Erasmo, FNR	
3	Sabeda	f	Carlo Lwanga y comp Martiri	
4	DOMÈNIA	F	8a dl'an - Christa	
5	Lünesc	M	Bonifaz	
6	Mertesc	f	Norbert, Claudio	
7	Mercui	f	Robert	
8	Jöbia	f	Jolanda, Severino	
9	Vëindres	S	Cör de Geju, Efrem	
10	Sabeda	M	Immaculato Cör de Maria, Heinrich da Balsan	
11	DOMÈNIA	F	FESTA DL CÖR DE GEJU - Barnaba Ap	
12	Lünesc	f	Nazario, Cirino	
13	Mertesc	M	Antone da Padua	
14	Mercui	f	Meinrad, Hartwig, Zenzl	
15	Jöbia	f	Vi, Modesto	
16	Vëindres	f	Benno, Luitgard, Gebhard	
17	Sabeda	f	Adolf, Rainer	
18	DOMÈNIA	F	10a dl'an - Emil	
19	Lünesc	f	Romuald Abate	
20	Mertesc	f	Flora, Silverio	
21	Mercui	M	Lois, Alvijio	
22	Jöbia	f	Paulino, Jan Fisher, Tomas More	
23	Vëindres	f	Edeltraud	
24	Sabeda	S	s. Jan Battista	
25	DOMÈNIA	F	11a dl'an - Willi, Burkhard	
26	Lünesc	M	s. Vigile Martire	
27	Mertesc	f	Cirillo d'Alexandria, Ladislaus, Emma	
28	Mercui	M	Ireneo Martire	
29	Jöbia	S	s. Pire y s. Paul Apostoli	
30	Vëindres	f	Protomartiri dla s. Romana Chiesa	

Marcès: ai 4 a Calfosch — ai 6 a s. Martin de Torr — ai 23 a Longega — ai 25 a Bor-
nech/s. Scimun

JUGN

Cör de Gejù, plëgn de bunté y misericordia (liturg.)

An pô aldi plü gonót al dé da incö: Chël Bel Di s'é desmentié de nos, al ne pënza nia plü a nos. Plülére él bëgn vëi, che jënt s'à desmentié de Chël Bel Di, mo mai èl. Chël Bel Di n'ó nia, ne pô nia s'arbandoné, al aspeta ert, che nos junse al chirì cum düta nosta cunfidënza.

An mëss l creï, sce an alda sües parores, che al à dit a na süa devota aposta pur nos, che i sun tan desfidënc. A la beata Benigna Consolata Ferrero, morta santa l'ann 1916, àl dit l cör de Gejù chëstes parores plënes dla plü gran consolaziun pur nos düc canç: Mi cör sta pur complì l'opera dla misericordia; la jënt à massa püèia idea dla Bunté de Chël Bel Di, de süa misericordia, de so amur pur sües creatüres. Sce iö vëighi madër n pü de buna orenté, spo ne me lasci destó da les meseries de mies creatüres. In cürt te racomani y te diji chësc sëgn:

L'anima ne dess mai se tumëi da Chël Bel Di, al é dagnora arjigné a i cunzede süa misericordia. Oste tö propi me fa na gran ligrëza, spo creï çiamó de plü a mi amur; y óste propi me fa la plü gran ligrëza, spo mësste creï dütt y cunfidé in dütt sön mi amur. Iö oress madër, che vignun gniss al savëi, che iö sun dütt amur y mã amur. Nia ne me fej plü mé, che can che an dubitëia y ne creï nia a mi amur pur les animes.

Mi cör ne sent mã gran cupasciun pur i püri piëiadús, mo al i chir, i chërda zënza lascé dô, madër che ai áis

altàmo n pü de buna orenté. Ne cunfidé mai sön tües forzes y sön tüa sapiënza, mo cunfideia dütt y mã in Chël Bel Di. Sce iö sun bun cun düc, spo sunse bun zënza mosüra sön les mimes che cunfidëia sön me. Saste tö, èi animes che sà da anuzé fora la bunté de mi cör? Chëles che sà da se n approfite l' plü de mi amur y misericordia. N n'anima che cunfidëia dütt sön me, me fej na ligrëza zënza mosüra. Sciöche aristles sëces impëia sö n gran füch, insciö propi les meseries dles animes fej verde sö grana la flama de mi amur. La cunfidënza é la tlé d'or, che dòura sö mi cör plëgn d'amur y misericordia.

Purchël, sce nos se tomun n pü cun i tëmpe da sëgn, ne stun nia a s'la udëi massa. L cör de Gejù ne se arbandonëia sigü ne nia. Mo gnanca nos ne podun s'l desmentié o l'arbandoné. Çi che al damana a nos, n'é nia ater co n pü de buna orenté y spo cunfidënza zënza tëma. Dijun mã indò trës da nü te dütes les zircostanzes dla vita: Cör de Gejù, plëgn de bonté y misericordia, iö cunfidi in te! Cina che nos se tignun toch pro l Cör de nosc bun Salvadù y i scincun düta nosta cunfidënza, ne saruns mai purdüs, tralascià, o susc, mo ciafarun dagnora aiüt al tëmp dl bujëgn.

Dla vita mia storia
é tüa misericordia.
Sce iö inè fesc pié,
impò est plëgn de bunté.
Purchël mia cunfidënza
in te dagnora é plëna.
Scinché t'ói l'onur,
amur pur to amur.

MESSÉ-IULI

1	Sabeda	f	Teobald, Dietrich	
2	DOMÈNIA	F	12a dl'an - Martiniano	
3	Lünesc	F	s. Tomesc Apostel	
4	Mertesc	f	Elisabet, Ulrich, Berta, Teodor	☉
5	Mercui	f	Antone Maria Zaccaria	
6	Jöbia	f	Maria Goretti verg Martire	
7	Vëindres	f	Cirillo y Metodio	
8	Sabeda	f	Kilian, Edgar	
9	DOMÈNIA	F	13a dl'an - Veronica	
10	Lünesc	f	Amalia, Rufina, Secunda	☉
11	Mertesc	M	s. Benedetto Abate, Pio, Olga, Helga	
12	Mercui	f	Ermagora y Fortunat	
13	Jöbia	f	Heinrich, Anaclet, Roland	
14	Vëindres	f	Camillo de Cellis	
15	Sabeda	M	Bonaventura	
16	DOMÈNIA	F	14a dl'an - s. Maria Carmel	
17	Lünesc	f	Alex, Irmgard	
18	Mertesc	f	Arnold, Friedrich	☉
19	Mercui	f	Iusta y Rufina	
20	Jöbia	f	Margaret	
21	Vëindres	f	Lorenz da Brindisi	
22	Sabeda	M	Maria Maddalena	
23	DOMÈNIA	F	15a dl'an - Birghitta	
24	Lünesc	f	Cristina, Sieglinde	
25	Mertesc	f	s. Iaco Apostel	
26	Mercui	M	Ss. Iachin y Anna	☉
27	Jöbia	f	Lucano, Bertoldo	
28	Vëindres	f	Vittorio, Nazario, Arnulf	
29	Sabeda	M	Marta, Olaf, Beatrice	
30	DOMÈNIA	F		
31	Lünesc	M		

MESSÈ — IULI

La salvèza dl'umanité sta tla s. Mëssa!
(Miscionar dl'Africa)

Sëgn da la sajun dl plü gran laur n'an pa dl'aurela de ji tan a mëssa. Mo impò oressi di, che al foss pa impò l laur che porta l plü. Purchël che che pò, dess inc d'isté ji y i atri dess altàmo ji la domënia. Orun mâ aldì, cì che i sanè y porsones de gran respet dij dla s. Mëssa.

«Iò à la plëna cunvinziun, che zënza la s. Mëssa l monn foss bel da di jü in rovina pur i mà che l'intravàia».

La s. Mëssa e na minëora d'or spiritual, olà che nos podun ciavé y diventé ric, ëla é la cassa dl'or, che sta trës daverta y nos podun tó fora richèzes zënza mosüra. L presidënt d'Irland De Valera e jü tles Indies y é ste ailò tut sò a Nova Delhi da Pandit Nehru cun gran onù. Mo apëna rovè, telefonâl bel atira al curat dla catedrale pur savèi, can che al é les mësses. Y l'ater dé da doman stël bel ailò injendlé cun gran devoziun y ascutâ la s. Mëssa. Insciò fajòl vigni de, cina ch'al é ailò.

Sura düet l monn vëgnel sëgn zeleb্রে apresciapüch 370.000 santes mësses y a vigni ora dl dé. Chilò da nos tl'Europa da doman cina misdè y gonot inc domisdè cina da sëra. Can che al é misde chilò, spo mëteles indò man tl'America; can che nos un da sëra, spo scömenceles tles isoles dl Ozeano Pazifico; can che nos jun a dormì, dijun mëssa tl'Australia y spo tl'Asia orientala. Al se avarëia veramënter la profezia dl profet, che dij: «Dal nasce al flurì dl sorèdl te düè i populi y düè i postè te vëgnel ofrì n sacrificze ilibato».

Sce chësc mistèr sant foss mâ zeleb্রে te un n post su sura düet l' monn y mâ da n prò su foss dit mëssa, cì gran dejidere oress avèi la jënt de ji in pelegrinagio a chësc santuare y ascute chëla mëssa sora in düet l' monn. An jiss cun plü devoziun y plü interesse, co a Ierusalemè söl Calvario, olà che al é mort y roserì nosc Signur.

Metede sò na stadira da üna na pert dütes ostes bunes operes, le oraziuns, i sacrificzi, l jiné, les mortificaziuns, les elemojines, cun üna na parora, düet l bëgn ch'i èis fat y podèis chiamó fa y da l'atra pert metèis üna na santa mëssa sora, spo odarèis, che chësta drüca jö atira l'atra. La s. Mëssa vël plü co düè i tesori dl monn, purciudi che nos i podun ofrì al Pere dl cil so unico Fì, che al i ó bun y aprijëia plü che düet l'universo cun nos laprò.

Purchël àl rajun chël che dijò: An ne pò pa calculé l' dann che an se fej a jume mâ üna na santa mëssa. O chël ater che dij: Sce iò jümi üna na mëssa da doman, ne me stài nia bëgn düet l' dé. N n'ater ciamo laprò dij: Dime co che tò la tëgnes cun la s. Mëssa y iò te diji, cì che tò es. Y in ultima à propi düta la rajun l miscionar dl'Africa can che al dij: La salvèza dl'umanité sta tla s. Mëssa. Pënsa dô, mi bun cristian, y fa aladò, inc sëgn d'isté dal gran laur.

Tra cil y tera é inalzé pur la Mëssa l gran alté.
La gran Mëssa ailò dij in porsona l Fì de Di.
No mâ üna na ota sora, vigni de y vigni ora, sura düet l monn intir rinovèiel l mistèr.

AGOST

1	Mertesc	M	Alfonjo Maria de Liguori	
2	Mercui	f	Eusebio Vercelli	☉
3	Jöbia	f	Lydia, Benno	
4	Vëindres	M	Jan Maria Vianney	
5	Sabeda	f	Dedicaziun dla Basilica s. Maria, Sisto, Oswalda	
6	DOMÈNIA	F	17a dl'an - Trasfiguraziun dl Signur	
7	Lünesc	M	Domene	
8	Mertesc	f	Caietan	☉
9	Mercui	f		
10	Jöbia	F	Laurenz Martire, Filomena	
11	Vëindres	M	Clara, Susanna	
12	Sabeda	f	Hilaria, Herculan	
13	DOMÈNIA	F	18a dl'an - Ponziano, Ippolito, s. Ciascian	
14	Lünesc	f	Eberhard	
15	Mertesc	S	S. MARIA DAL CIUF	
16	Mercui	f	s. Stefo d'Ungheria	
17	Jöbia	f	Rinaldo, Emilia	☉
18	Vëindres	f	Elena	
19	Sabeda	f	Jan Eudes	
20	DOMÈNIA	F	19a dl'an - Bernard Abate	
21	Lünesc	M	Pio X Papa	
22	Mertesc	M	Maria Vergine Regina	
23	Mercui	f	Rosa de Lima	
24	Jöbia	F	s. Berto Apostel	☉
25	Vëindres	f	Ludwig, Ojöp Calasanz, s. Snese	
26	Sabeda	f	Zeferin, Alexander	
27	DOMÈNIA	F	20a dl'an - Monica	
28	Lünesc	M	Agostin	
29	Mertesc	M	Mort de s. Jan Battista	
30	Mercui	f	Felix	
31	Jöbia	f	Abbondio, Isabella	☉

AGOST

La natüra condüsc al creadù (sapiënt)

Ci ligrèza: pié ia n dé a mez isté y ji fora pur la natüra de Dì, se destaché da düc i fistidi y afari dl monn. Tan bel él ji pur çiamp y prà, pur bosc al frèsch, pur vals y côi, sö pur munt a l'alt sot n bel sorèdl che dà jö da n cil bel sarègn. La natüra é n bel liber dan nüsc edli, che Chël Bel Dì à scrit aposta pur se fa cunèsce a nos. Te chësc liber dla natüra bàiel n lingaz, che düc pô li y capi sauri. Lì y çiaré a les pitüres de chësc liber é vera devoziun y pieté cristiana.

Mo pur podèi li y punsé, mëssun dauri i edli, çiaré y cunscidré. Al é de morvèia, tan de jënt che roda fora pur la natüra de Dì y ai vèiga püch o nia. Mëssun udèi, çì che é incèr nos ia, mëssun aldì les mile usc dla natüra, mëssun lascé baié a nosc cör y nost'anima les creatüres, ch'i udun, ch'i incuntun, pìceres y granes. An vèiga dagnora val da nü, an pô dlunch oservé val de morvöia, vigni cosa, inè mâ n fi d'erba te baia y cunta dla bunté, sapiënza y onipotenza dl creadù. Mo dauri i edli y les orèdles!

Propi i vangeli se cunta tan bel, sciöche Gejù jê fora pur la natüra, sciöch'al perdicâ söi côi, sot ai lègns, dlungia l lèch. Al i mostrâ a la jënt l paur che somèna süa somènza, al cunta dl sciacher che porta perles da païsc foresti adalerch, de chël che laora te süa vigna y che jê dô a la biscia pordüda. Al mostra söi vici dl'aria, i gili y i ciüf dl pre. Düt cant i sorvi pur inalzé l pinsir, l'anima dla jënt sö a l'alt a Chël Bel Dì, al Pere dl cil. Düta la natüra cun sües mile coses é pur Gejù sciöche na stiga

cun tan de scalins, che cundüsc al cil, al creadù dla natüra. Insciö desst inè tö li y medité tla natüra, vigni plata te dij y baia dl creadù. Sön üna na plata pôste li, sciöche l sorèdl leva da doman y roda jö l cil düt l dé y va a dormì da sèra. Spo platorèiste inant y te aldes l romù dles eghes jö y fora pur les vals, spo àldeste les burasches, les tampestes, l tonn che ringhinèsc da na munt a l'atra y indò l gran chit misteriüs it pur i bosc scürs y spo àldeste l çianté di vici che fesc concert, spo i fescte ligrèza a tü edli a cunscidré les flüs di prà da mile curusc y bun tof.

Y che à pa plü ocajiun che l paur sègn d'isté a li tl liber dla natüra? L paur vir pô a mez la natüra, al vir cun la natüra, al la manajèia, la trasformèia al dèide in val manira a scri la storia tl liber dla natüra. Cun tües mans sciürest fora i pici granì y te dèides Chël Bel Dì a multipliché i pans pur düta la jënt. Sce an pènsa mâ n pü dô a chësc, mëssuns di: al é n miracol zènza fin, che Idi fej ann pur ann y tö l dèides cun tües mans y to laur. Y sce tö datrai sèntes la stanchèza o che les fadies e stades zènza früt, pro Chël Bel Dì n'aste de sigü ne nia lauré deibann. Lascete asiguré pro èl y al te garantèsc al cènt pur cènt l vadagn. Sce tö vires y laores a mez la natüra cun chësta intenziun, spo saràl propi la natüra, che te condüsc n dé da Chël Bel Dì.

Lì tl liber dla natüra!

Cun süa bela gran scritüra
te insègna dèr sauri
a cunèsc spo Chël Bel Dì.
Vigni picia creatüra
cun süa scèmpla natüra
te condüsc al creatur,
che à fat düt cun amur.

SETÈMBER

1	Vèindres	f	Egidio, Verena
2	Sabeda	f	Iusto, Tobia
3	DOMÈNIA	F	21a dl'an - Festa di ss. Angeli Custodi, Gregorio
4	Lünesc	f	Rosa da Viterbo, Rosalia, Candido
5	Mertesc	f	Albert
6	Mercui	f	Magnus, Eugenio
7	Jöbia	f	Regina, Iudit
8	Vèindres	F	Nascita de s. Maria
9	Sabeda	f	Corbinian, Gorgonio
10	DOMÈNIA	F	22a dl'an - Dedicaziun dla Basilica Catedral. Porsenu
11	Lünesc	f	Helga
12	Mertesc	f	Guido, Eberhard
13	Mercui	M	Notburga, Jan Crisostomo
14	Jöbia	F	Esaltaziun dla s. Crusc
15	Vèindres	M	s. Maria Dolorosa
16	Sabeda	M	Ss. Cornelio y Ciprian
17	DOMÈNIA	F	23a dl'an - Robert Bellarmino
18	Lünesc	f	Stefania, Irene
19	Mertesc	f	Gennaro
20	Mercui	f	Candida, Franz da Camporosso
21	Jöbia	F	Matteo Apostel y Ev
22	Vèindres	f	Tomesc, Maurizio
23	Sabeda	f	Tecla, Lino
24	DOMÈNIA	F	24a dl'an - Gerhard, Rupert
25	Lünesc	f	Aurelia, Cleofa
26	Mertesc	f	Cosma y Mamiani
27	Mercui	M	Vinzenz de Paul
28	Jöbia	f	Wenzeslaus, Lioba
29	Vèindres	F	Ss. Michil, Gabriel y Raffael Arcangeli
30	Sabeda	M	Iarone

Marcès: ai 12 a Bornech — ai 21 a Al Plan — ai 25 a s. Martin de Tor

SETÈMBER

„Recordete de to creadù ti dis de
túa gioventù” (prov.)

Nosta jonèza à de bujègn, al dé da incö plü co zënza, de na bona parora, de n avertimènt, de n amonimènt. La storia ch'i se cuntun, dess se mèt n pü a punsé sura, a esajimé y magari a mudé n pü nosta vita.

N perdicadù incundâ n iade dan na gran fola de jënt: „N'anima bela jona vègn incö lizitada, che él pa che ó la cumpre?”

Atira se fej un inant y dij: „Iö sun l gran monn y ó cumpre chël'anima”. „Ci piteest pa spo?” damanâ l perdicadù. „Iö dà döt mi or y arjènt, iö dà düc i scioldi che é tles tasces di samari dl monn. Iö dà dütes les çiasas, i palàc, i çiastrì, les banches coi grosco lait in düc l monn. Iö sun patrun de düc chësc y tö sas ch'al é tröp, dër tröp. Degügn ne podarà dé tan”.

„Y zënza n'aster da dé? Mo pôst pa inè dé la immortalité, la vita eterna? Pôst pa inè garantì la gloria dl paradis?”

„Chësc ne pôi mine dé iö, chësc n'ai gnanca instëss ne”.

„Tö pitees massa püch. Tö ne pôs nia avèi l'anima. Al sta pô scrit: Çi jôl pa a la jënt, sce ala davagna inè düc l monn, mo perd l'anima?”

Atira dô se fesc inant n'ater y dij: Iö sun la bela vita y chël'anima jona pô avèi da me düc, mo düc cant, çì che so cör damana. Ala pô se gode de plègn y pur vigni dé sön chësc monn propi la bela vita, ala pô gode dütes les ligrèzes de chësc monn, düc i godimènc pôla avèi! Ala pô ji vigni de pro mësa y mangé y bëir da scior, pô spo ji a dütes les festes da bal cun l bel çianté y soné çina da sèra tert. Ala pô gode la vita de plègn. L perdicadù ascuta pro codì, spo damànel finalmènter: Y sègn dìme,

tan di pôla pa gode insciö chëst'anima? „Fina súa mort”, él la resposta. Al respogn: Chësc e trö massa püch y sce tö pitees çiamó n iade tan, fossel çiamó püch. Pôi iö risçe, che chësta anima, dô na cürta vita de godimènc, mësses ji incuntra a na vita eterna de tormènc? Y çiamó insnöt, sciöche n lère, pôl gni la mort a s'la tó te n iade. No, no, a te ne t'la pôi nia t'la de.

Indò n pic momènt de chit, spo scraia l perdicadù: Y çì daste pa tö pur chësta anima jona, Signur Gejù Crist? Y Gejù respogn cun scerieté y dignité: Iö à bel dé tröp pur chëst'anima, iö à bel dé düc mi sanch, à bel dé mia vita instëssa. Iö ó çiamó dé cotàn laprò: Iö ó ti dé mia pèsc, che l monn ne pô pa mai dé, iö ó i dé mia vita divina, che vèl plü che düc l monn y infin ói i dé la vita eterna cun mia gloria sön paradis. Y l'ater daman spo: Pu, çì damanèis pa os pur chësc? Gejù respogn: Iö ne damani nia ater che sües meseries, nia ater che so falé, düc çì che i drüca, çì che la fej patì y sofrì, çì che so pür cör tan ghira y chir ói i dé.

Düc imprescioné respogn l perdicadù: O mi bun Signur, os desses avèi chësta anima, osta dessla ester sègn y pur dagnora. Y sciöche l'anima stess bel dan sü edli, dijel: O anima bela jona, este cuntènta? pôi te vène? A inom dl'anima respognel: Sce, sce, iö sun plü che cuntènta, orun fa l barat y iö dijarà giulàn tèmپ de mia vita.

Mia bona jënt jona, ne podessel ester chësta n pü tua anima? Pënza n pü dô y spo fa aladò.

Fosst inè rich, fosst inè bela.
túa vita va tan snela.
Jonèza, mâ cun virtù
va sigüda pur so tru.
Très recorda l creatur
ti bì agn dl prim amur.
Çì jovess pa inè düc l monn,
sce püch agn mâ gode l pôn.

OTOBER

1	DOMÈNIA	F	25a dl'an - Rosare, Remigio, Giselbert, Teresia	
2	Lünesc	M	ss. Angeli Custodi	
3	Mertesc	f	Ewald	
4	Mercui	F	Francesch d'Assisi	
5	Jöbia	f	Placido	
6	Vëindres	f	Bruno	
7	Sabeda	M	Maria dal Rosare, Sergio	☉
8	DOMÈNIA	F	26a dl'an Simeon	
9	Lünesc	f	Dionisio, Jan Leonardi	
10	Mertesc	f	Daniel, Leo	
11	Mercui	f	Alma, Gundmar, Edelburg	
12	Jöbia	S	Dedicaziun dles Dlijies, Max, Serafin	
13	Vëindres	f	Eduard, Edmund	
14	Sabeda	f	Callisto I Papa	
15	DOMÈNIA	F	27 dl'an - Festa dles Dlijies, Aurelia, Teresia	☾
16	Lünesc	f	Hedwig, Margarita Maria Alacoque	
17	Mertesc	M	Inazio d'Antiochia Martire	
18	Mercui	F	s. Lûca Evangelista	
19	Jöbia	f	Ss. Isaac Jogues y compagns Martiri, Paul dla Crusc	
20	Vëindres	f	Irene, Artur, Wendelin	
21	Sabeda	f	Ursula, Clementina	
22	DOMÈNIA	F	28a dl'an - Cordula, Ulberta, Melania	☉
23	Lünesc	f	Jan de Capistrano	
24	Mertesc	f	Antone Maria Claret	
25	Mercui	f	Crisant y Daria	
26	Jöbia	f	Amando, Evarist	
27	Vëindres	f	Sabina, Wolfhard	
28	Sabeda	F	Ss. Scimun y Iuda Apostoli	
29	DOMÈNIA	F	29a dl'an - Ermelinda, Narzisio	☾
30	Lünesc	f	Alfons, Germano, Claudio	
31	Mertesc	f	Wolfgang	

Marcès: ai 4 a s. Linert — ai 7 a s. Lauronz — ai 16 a Longega — ai 24 Pederoa — ai 26/27/28 a s. Scimun

OCTOBER

Tö (o Signur) dèures tûa man
y implèsces düet, çì che vir cun tûa
benedisciun (salm)

Düè fej festa dla racolta da d'altòn.
Ringraziun pur tan de grazia de Dì, che
se vègn da la man de Chèl Bel Dì. Nos
düè un somené la sumènza, side tla
súc dla tera, side dles animes. Nos düè
aspetun y sperun de còi i frùc de nosc
laur, che plan, plan, madurèsc.

Mo düè depènd in fin da la benedi-
sciun de Dì. Çi suns pa nos, çì poduns
pa nos zènza la benedisciun da lasó jö?
Tö sciüres fora la sumènza. Chèsc é
valch, mo no tröp y sanbègn mai düè.
Tö sumènes tl cör de tû mituns. Al é
valch, mo indì nia düè. Tan chilò che
ailò depènt impò çiamó oramai düè da
la benedisciun de Chèl Bel Dì. Sce l
Signur ne frabichèia nia la çiasa, de-
bànn laora i lauranè. Purchèl mèss chèl
lasó daurì súa man y somené súa be-
nedisciun dlunch y pro düè, çì ch'i fa-
jun nos . . . Söi çìamp de Dì somenunse,
pro mèsä de Chèl Bel Dì mangiunse y
de súa benedisciun viunse. A düè çì che
vir, i dèurel sües mans plènes y partèsc
fora.

L fistide pur l pan da vigni dé é n
gran pèis pur tröpa jènt y propi al dé
da incö mètel in movimènt y in agita-
ziun tan gonot l'intiera sozieté umana.
Mo dô che nos un fat nosc dovèr y s'un
porvé, tan che nostes forzes pô dé, po-
dunse cunfidé y ste cun pèsc. Chèl Bel
Dì é nosc pere dal pan, èl spo fistidièia
a so tèmp pur çì ch'i adorun da mangé
y vistì y pur düè çì ch'i adorun pur vire.
I n'arun mangora no. Al à pô tan bel
mostré söi vicì dl'aria, söi gili dl pre.
Sce Chèl Bel Dì nudrèsc y vist té crea-
türes da püch cun tan d'amur y bunté,

ne punsaràl tan de plü pur nos, ch'i
sun bègn cotàn plü co chèles piceres
creatiüres?

Inè la vita dla jènt é n çìamp dla ra-
colta. Vigni de é tèmp somené y vigni
séra dess cundüje it manes plènes. Sce
tö mètes man da domàn to laur de bo-
na vöia y cun bona orenté, spo pôste
da séra lascé vöies cun l'anima cun-
tènta y cun ligrèza tl cör, sciöche in la
festa dla racolta. Y sce tö cun paziènza
y perseveranza fejes inant dé pur dé,
düta tûa vita, al gnarà la racolta, te
cundüjaràs it de bun nüz.

Tröp é ste somené pur nos da d'atri
inè. Nos un erpé çì ch'ai à somené, nos
podun gode tan gonot i frùc de so laur.
Çi che geniturs, maestri, pròi s'à de a
nos, chèl metò man a flurì, al é ma-
duri plan, plan, te nos, ne savun gonot
gnanca dèr cò ne. Degügn ne mèt man
da nü, düè fej inant, olà che d'atri à
bel somené y lauré. Mo nos mèssun spo
fa inant, olà che d'atri à lascé, mai ne
poduns lascé impradì l çìamp. Nos
mèssun somené inant dé pur dé, mès-
sun lauré pro nos, olà che d'atri à la-
scé vöies, mèssun se porvé y mai ste
chìc, spo abinarunse bun früt, spo con-
düjarunse it manes plènes.

Finalmènter l'altòn dla natüra se re-
corda inè l'altòn de nosta vita. La cam-
pagna d'altòn se dij, che düè desflurèsc,
madurèsc, smarèsc y mör. Y chèsc é
inè l destin de vigni porsona. Purchèl
pènsa y fistidièia, o cristian, che l tèmp
de tûa vita i somèis a n bun çìamp,
che tö pòis cundüje ite n dé de bun nüz
tles majuns eternes.

Laora pur l'eternité,
la tera pô mâ impresté.
Te dàla incö inè gran furtüna,
domàn indò spo ria lüna.
Chilò suns tres çiamó sön tru
pur ji olà che stun spo miü.

NOVÈMBER

1	MERCUI	S	GNISSANT	
2	Jöbia	f	De dles Animes, Hubert, Silvia	
3	Vëindres	f	Martin de Porres	
4	Sabeda	M	Carlo Borromeo FN	
5	DOMÈNIA	F	30a dl'an - domènia dles Animes	
6	Lünesc	f	Linert	☉
7	Mertesc	f	Angel	
8	Mercui	f	Gottfried	
9	Jöbia	F	Dedicaziun Basilica Lateranense	
10	Vëindres	M	Leone I Gran	
11	Sabeda	M	s. Martin de Tours	
12	DOMÈNIA	F	31a dl'an - s. Iosafat	
13	Lünesc	f	Didacus	
14	Mertesc	f	Alberich	
15	Mercui	f	Albert I Gran	☽
16	Jöbia	f	Margarita, Gertrud, Othmar	
17	Vëindres	M	Elisabet d'Ungheria	
18	Sabeda	f	Dedicaziun Basilica de ss. Pire y Paul, Hilda, Otto	
19	DOMÈNIA	F	32a dl'an - Elisabet da Thüringen	
20	Lünesc	f	Benigno, Felix	
21	Mertesc	M	Presentaziun s. Maria, Flora	☼
22	Mercui	M	Zezilia	
23	Jöbia	f	Clemente Papa, Columbano	
24	Vëindres	f	Crisogono	
25	Sabeda	f	Catarina	
26	DOMÈNIA	S	CRISTO RE	
27	Lünesc	f	Virgilio, Eckard	☾
28	Mertesc	f	Günter, Iaco	
29	Mercui	f	Saturnino	
30	Jöbia	F	Andrè Apostel	

Marcès: ai 8 a s. Martin de Torr — ai 9 a s. Laurenz — ai 18 a Bornech

NOVEMBER

Cajö da çiasa nos ne sun,
chëla che vëgn nos chirium (S. Paul)

Na parora se fej impresciun: „chël ater monn”. Chël ater monn, döt n n’ater monn. Düt n n’ater monn che chësc, olà ch’i sun y viun, olà ch’i saltun y laurun, olà ch’i stritun y datrai se gñun, olà ch’an fej vera y la pesc y spo indò mèt man da nü, olà che spo dô zacotàgn d’agn an la finësc y sparësc. Y impò suns tan tacà a chësc monn, sciöch’i restessun dagnora chilò y ne mëssassun aspeté chël ater monn.

Sun mefo insciö nos creatüres de chësta tera, sun bel sciöche i pici mituns. Chisc pëia mâ dô òi che slumina y glizernëia y sbürta da na pert coses dla plü gran valüta. Ai ne capësc nia, ai ne vëiga nia. Bel insciö sunse nos. Piun dô cun trames les mans a les coses, a l’or, ai godimënc, a la bela vita de chësc monn, ch’i odun y palpun y n’odun nia chël chël ater monn y sües morvöies. Pur ne se fajuns gran d’infora, i ne l chirium nia y i ne l’aspetun nia dër. Sun sciöch’i fossun verc y surè y strüms pur chël ater monn purçiudi ch’i ne l’odun nia, i ne cherdun nia dër, i ne l’aspetun nia dër.

Mo èl s’aspeta pa y l’odarun pa n dé. l’odarun pa in chël momënt, ch’i lasciarun chësc monn. Y sëgn baiuns pa, sciöche an baia a mituns: can che l’anima se destaca da la tera y dal corp de tera, ciàfela pa düt d’atri edli y cun chisc vëighela pa te n iade chël ater monn cun sües morvöies tan granes y beles y luminoses, che nüsc edli dl corp gniss verc te n momënt, sce ai odess mâ n pü n rai de chël, che vëiga sëgn i edli dl’anima. Odarun pa coi edli dl’anima les coses de chël ater bel monn,

sciöche i odun coi edli dl corp les coses de chësc monn, mo madër saràles düt, düt atramënter y de morvöia y beles. Odarun çinamai Chël Bel Dì bel sciöch’al é, odarun süa vita, süa gloria, sües richëzes y belëzes y mile d’atres coses, düt beles y bones da fa gran, gran ligrëza. Nia de burt o de mal o da tumèi odarà spo nüsc edli lasò y ai podarà se çiaré jö düt, tan dí ch’ai ó y odarà trës val da nü y impò ne stançarài mai de çiaré y arà trës vöia de çiaré da nü. Chël Bel Dì instëss s’là pö dit: Degun edl n’à odü, degüna orédla aldì, degun cör uman n’à mai porvé, èi che Dì à arjigne a chi che i ó bun.

Chël ater monn à inè süa aisciüda y isté, olà che les animes beates vëiga so Dì tl sorèdl de süa gloria eternamënter; mo al à inè desgrazia grana, so inver cun süa nôt scüra, zënza n rai de luminüs, che vëgn da Chël Bel Dì, purçiudi che l’anima in vita viò y oró vir dalunc da Chël Bel Dì. Y chël ater monn à inè so alton, olà che düt plüra, smarësc y fej gni da incrësce; al é la sajun dles animes dl purgatorio, che nos recordun propi plü che zënza te chësc mëis. Y plü che d’atri, chisc dis se recorda chël ater monn. Nos çiarun ia col pinsier, mo i ne l’odun nia y i ne l capün nia. Mo i savun y i cherdun, ch’i ne sun nia chilò da çiasa, mo sun söl iade de ji; jun mâ y rovarun n dé ia in chël ater monn plü bel y bun.

Sön chësc monn tan püch an sa,
èi ch’s’aspeta ia d’là.
Chël Bel Dì se l’à pö dit,
che laia ciafuns düt.
Ne scincunde spo nos cör
a chësc monn, che cun nos mör.
Mo i l’asciun y jun a çiasa,
mâ laia él la palsa.

DEZÈMBER

1	Vënders	f	Eligio, Otwin, Edmund
2	Sabeda	f	Bibiana, Blanka
3	DOMÈNIA	F	1a d'ADVÈNT - Franz Xaver
4	Lünesc	f	Jan Damasceno, Berbora
5	Mertesc	f	Saba, Hartwig
6	Mercui	f	Micorà
7	Jöbia	M	Ambrosio
8	Vëindres	S	IMMACOLATA
9	Sabeda	f	Valeria, Leocadia
10	DOMÈNIA	F	2a d'ADVÈNT
11	Lünesc	f	Damaso
12	Mertesc	M	Hartmann, Giovanna Francisca Chantal
13	Mercui	M	Luzia
14	Jöbia	M	Jan dla Crusc, Ottilia, Alfred
15	Vëindres	f	Cristina
16	Sabeda	f	Ada, Adelhaid, Albina, Eusebio
17	DOMÈNIA	F	3a d'ADVÈNT - Lazzaro
18	Lünesc	f	Wunibald
19	Mertesc	f	Tea, Fausta
20	Mercui	f	Cristian
21	Jöbia	f	Pire Canisio
22	Vëindres	f	Zeno, Flavia
23	Sabeda	f	Jan, Vittoria
24	DOMÈNIA	F	4a d'ADVÈNT - VÖIA DE NADE
25	LÜNESE	S	NADE, Anastasia
26	Mertesc	F	s. Stefo Martire
27	Mercui	F	s. Jan Apostel y Ev
28	Jöbia	F	De Fantu
29	Vëindres	f	Tomas, Davide
30	Sabeda	f	Rainer, Irma, Günther
31	DOMÈNIA	F	Sacra Familia, Sivester

DEZEMBER

Rorate coeli desuper et nubes
pluant justum (Is.)

Advënt-Nadé. Chësc alda a düm, taca adüm, un aspeta l'ater, un dà la man a l'ater. Düit é sëgn chît. La natüra dorm. Mâ valgünes ores al dé déurla n pü i edli y çlara ia y fora lunc pur odëi sc'al vëgn. Che dess pa gni? L' Messia, l' Redentur, l' Salvadù! Vigni dé aldiuns pö da domàn te dlìjia: Rorate coeli desuper ... cil, mëna jö la rosada y niui, lascede plovëi jö l' Iüst; terra, dëurte sö y lascia crësce sö l' salvadù!

N té müit jê n dé al Rorate cun so pere. Tratàn ch'ai ê sön tru, damànel: „Pere, çì ó pa di chësc Rorate”? L' pere scuta n pü, spo stal chît y dij: „Müt, tò damanes de morvöia. Catermille agn ài aspeté, la jënt dl vedl testamënt. Te vigni ütia y çiasa ne n nasciöle tröc, mo chël che an aspetâ, l' Messia, l' salvadù, n'ê mefo mai laprò. Olà pa l' tó, sce al ne gnê fora dla jënt? La jënt se crüzia y se sgrumâ jö, ai n'ê oramai nia plü bugn d'aspeté. Da olà pa l' tó, sc'al n'ê nia da ciafé inanter la jënt? Dal cil oröi l' trà jö, dai niui oröi l' fa pluvëi jö, çianamai da la tera oröi l' fa gni fora. Insciö se cruzia y se stê mal la jënt. Insciö se stê inçe mal l' profet y al â scraié fora chëla parora. Canch'al stê na nöt fora sot al cil plëgn de stères, àl alzé les mans sö al cil y â scraie sö, çì ch'al ê bun: Rorate, rorate coeli... lascél gni jö l' Iüst!”

„Sëgn, müit”, dijö l' pere, „sce ne te capësces çiamó nia, atramënter ne sài pa de t'la splighé iö. Mo çlara, sce iö te lasci ste su chilò te bosch y iö me n vài y te diji: Aspeta chilò, çina che iö vëgni a te tó ... y iö ne vëgni nia y tö stas chilò n n'ora indò l'atra a te dlacé y te ne sas nia l' tru y iö ne vëgni

tres çiamó nia ... spo saràst bëgn bun de capì y odëi it, tan mal che chi dl vedl testamënt se stê laota”.

Y sëgn, tö che te lis, capiràste bëgn inçe chël sospiré y cherdé dl Rorate, sëgn capiràste, çì ch'al ó di: Advënt! Imprüma de düit ól ester na dërta y via fede in Gejü Crist, nosc salvadù, che vëgn a tó demez düta la meseria de nosta anima y düc i mais dla tera. Mëssun spo avëi n gran inchersemün, n cör propi plëgn de gran dejidere, che aspeta y chir, che sënt gran bujëgn de ester acumenté. Plü che n n'anima aspeta y dejidreia, plü che ala fej advënt siöche chi dl Vedl Testamënt y plü che ala godarà ligrëza dl cör in Nadé.

Y savëis bëgn, pur Nadé mëss ester te çiasa düit romené sö y nët. Les fancelles se mët al laur cun granara y busc, cun jafa y ega; func y parëis, mëses y scagns, vigni piz y çiantun vëgn maltratà indértüra. Vigni stöp, vigni pazité mëss demez, düit mëss ester bel in ordino pur Nade. Purçiüdi cunti pa sö düit chësc tan avisa? Çiaredé, Chël pic Bambin n'ó pa mâ gni te nostes çiases, mo tan plü gion te nosc cör. Purchël mëssuns inçe chilò n pü çiaré dô. Chilò s'él inçe ia pur l'ann abiné sö stöp, füm y sich; magari la iesta de nosta anima é da stöp o pazza o dl düit scarzada. Purchël mëssuns inçe dait puzené n pü durturé y cuncé.

Spo gnarà chël pic Bambin de sigü cun süa grazia y süa ligrëza da nos.

L monn foss düit pordü,
sce Di ne foss nasciü.
O pic Bambin divin!
In te sta pa nosc destin.
Tan pic est tö da odëi,
degügn ne mëss se tumëi.
Pro te él düit ligrëza,
düit pësc y cuntentëza.

Les massaries da paur

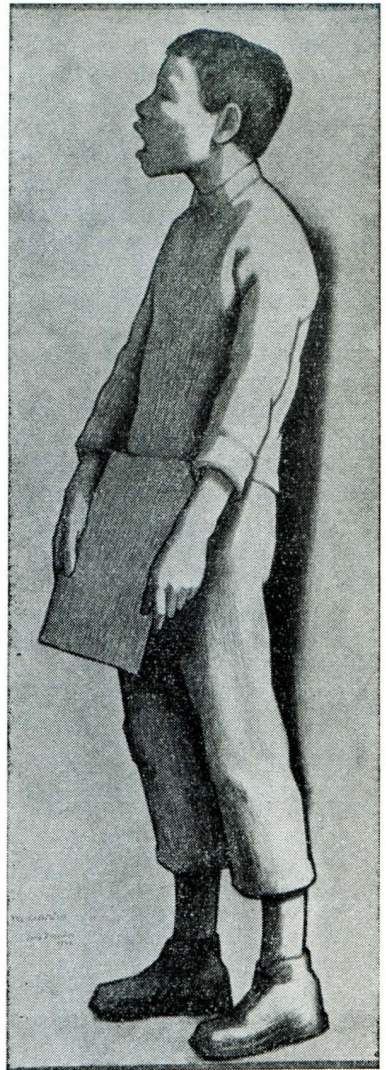
SALÜČ LADINS

Bun dé y bun ann,
incö él l' prüm dé da l'ann,
Al patrun y a la patruna
y a vigni porsona
dalunc y daiprò
y spo inçe laprò
fortüna y benedisciun
te vigni ciantun
de çiasa y majun,
te stala y te pré
an pô l'adoré!
T'alberch y hotel,
çiodi pa no chël?
Te bosch y sön munt,
sön strada y vigni punt,
tl laur y palsé,
pro l' sann y l'amaré,
dess Di se benedi,
çina ch'un da muri.
Al calënder ladin
oruns inc aodé,
ch'al n'ais nia na fin
ch'al sais da cunté
da n n'ann a l'ater
çi ch'al é döt donté.

Chësc é l'auguré, che l' calënder ladin scraia indò fora pur l' monn ladin te chësc ann nü, a düc i ladins dles valades ladines y fora pur düit l'ater l' gran monn, ite te vigni çiasa, te vigni familia y te vigni cör.

Dër n gran salüt y tan de cunsolaziuns dess jì a la püra jënt, ai püri fora pur chi léc. Chël Bel Di i lasces varì y indò jì pro süa jënt y pro so laur. Salüč y bunaudé a chë püra jënt, che n' à no çiasa, no familia, no jënt che i ó bun y ne sa nia dër, olà ester; a chi che é arbandonà da düc o se sënt almanco tralascià; a chi che vëgn perseghitá dai potënc de chësta tera, ch'ai pöis indò plü odèi y sinti la iüstizia.

L' calënder ladin aoda indò da nü ai peri y a les umes plü ligrëzes y cunsulaziuns cun sü mituns y sües mitans, ai jogn y a les jones plü uniun y cuntëntéza y orenté al laur pur se instësc y pur i atri y forza y orenté pur tignì fora inc val pëis sön chësc monn; ai mituns spo y a dër chi pici, ch'ai se lasces mené söl dër tru dai geniturs y educadüs.

L' calënder ladin aoda spo sanbëgn indò dër n bun ann de bel tëmp, de plöia, de frëit y de çialt a so tëmp, sciöch'al é ste chësc ann passé y sciöch'al ó ester.

Mo sanbëgn, ladins, ch'i mëssun pa inc nos n pü se porvé a se davagné l' bel y bur tëmp, chël ó di, ch'i mëssun inc nos se recordé de Chël che comana dl tëmp, de Chël Bel Di, çiu di che ala fin di faè ne jò pa düit nia nosc laur y nüsc fistidi y nostes fadies y bries, sc'al n'é nia chël lasò, che les benedësc y i dà la dërta saù.

Purchël mëssuns pa bëgn indò n pü se porvé de santifiché i dis dl Signur y no i strabacé, porvé de se tignì toch

pro la fede y la religiun y no la cuiné y profané, de perié de plü y no de blastomé, de jì plü a dlijia y no mâ tres sön vigni tamtam y devertimënt, de mostré plü cherianza y no de mené na vita da pagàn, de lauré y no de ste a ne fa nia y se lascé mantignì dai atri.

Tröp poduns pratighe, çi che la vita nöia se mët dant y s'aprija y se cunta dant, mo tröp de vedl ne poduns nia sciuré demez, çiudi che al se dà regules de vita, che à y arà dagnora so gran valur, çiudi che ares vëgn da la gran y lungia esperiënza.

Insciö éle l' calënder ladin, che s'aoda a düc indò sanité tl punsé, sanité tl fa y sanité tl corp y anima a laprò n gran sach de buna orenté, çiudi che l' prüm scalin de düc l' bëgn à inom «buna orenté». Can ch'al fala chëra, fàlel düc.

L' calënder spo s'aoda sanbëgn inc, che Chël Bel Di se straverdes da les desgrazies, da rogosies y da mé de

füch, da maraties y da düc l'ater mal pur corp y anima.

In chësc ann él spo l calënder ladin che iubilëia. Diesc agn de vita àle söll spiné y diesc agn él rodé fora pur les çiases ladines tles Dolomites y incè de fora dles Dolomites. Vign'ann él n pü chersciü y al crësc inant pur l' bëgn di ladins y al vëgn tres plü gran y tres plü bëgn odiü.

Di 1962 él nasciü y al ne s'infidà apëna de se lascé odëi; sëgn éle l' liber ladin plü conesciü y plü lit te nosta valada.

I orun l' lascé vire inant cun la speranza, che al dëides pro almanco n püch a se mantignì ladins.

Ladins suns nos,
ladins restuns
y cun l'onur
l'inom portuns.

L' calënder ladin

L'raisc e i o dia.

Regules dl tëmp

Sce l' merz é dër mól,
 resta öt le fól.
 Merz asöt,
 garetà döt.
 Sce i vici cianta adora,
 l'invèr fej ciamó pôra.
 Sc'al tona de merz,
 la siara garetà sön dotes les perts.
 Tan de rosada ch'al é de merz,
 tan de broja él da Pasca de mà.
 L' vèrt de merz desson pesté jö cun la maciüia.
 Tl mèt man o tl finì
 é l' merz dër ri.
 L'aurì
 s'astila
 can da ri,
 can da pité.
 D'aurì sarà dagnora vèi,
 ch'al vègn ciamó la nëi.
 Mèteste i soni d'aurì,
 spo ne vègni nia saurì;
 i mèteste de mà,
 spo ési prèsc da tó cà.
 Chèl pòn di,
 cina mez mà
 n'ó l'invèr nie se n jì.
 De mà mai plöia assà.
 De mà dess vigni raisc ciafé n pazun de plöia,
 sc'an ó, che le paur n'ais a la fin degüna möia.
 Sce les ès somèna de mà,
 spo àn plü co mil assà.
 Cì che tan de mans à lauré,
 pô la broja de mà ruviné.

L 4. Comandamënt

Na storia sozedüda al tëmp dla pröma vera mondiala y cuntada da A. B.

L'ostì de Sotrù s'â fat sö na çiasa nöia, pur chël tëmp grana y bela, la unica çiasa nöia dl paisc. Al ê cuntënt y brau de süa bela çiasa.

Dan valgügn mëisc âl inçe condüt na ostira nöia, Lena da Mantëna, che ê dl'ert pur ostaria. Al â en pü stënté de s'la ciafé, dea che l lüch, na çiasa cun na bela campagna, ê çiamó de so pere, berba Tone. Me al â fat tan di, fina che al i â fat düt, lüch y ostaria, ad êl.

Berba Tone â veramënter püch interesse pur l'ostaria nöia, che êl ê ausé a la çiasa y ostaria vedla, na ostaria da paura; y al â bele plü de 70 agn. So fi su, che â inom Ujöp, o Sepl, sciöch'ai i dijô, â ligrëza cun val da nü y sperâ, cun söa ostaria nöia, de condüje te so pice paisc da paura en pü de movimënt de foresti y de fa scioldi.

Lena, söa fomena, â les medemes ideas y ê çiamò cotàn plü moderna che so om. Purchël ne se gnô i ostis vedli nia cis coi jogn. La uma, mëda Marianna, fajô düt çì ch'ala podò pur mantignì la pésc te çiasa. Èla ess plü lere lascé avarëi les ideas di jogn y se gnô dër bun cun la ostira nöia; ala l'ess inçe daidada a cujiné y a fa i atri laurs de çiasa, mo Lena n'orô nia; y insciö êl inçe l berba che dijô, che ala dô se n ste sö na pert. Berba Tone n'orô la ostira nöia dl düt nia udëi. Inçe zënza se recordé, ch'al â paré ciarà, che so fi la maridass, i êl massa a la moda vedla y inçe n pü paz y fajô stleta figüra a la bela ostaria nöia.

Na sèra d'altòn ê l'usti vedl y l'osti jonn susç te stöa. An odò, che ai â val da se di; berba Tone orô dé na bruntorada, che l dé denant, che al ê ste segra da Rosare, êl gnü balé fina tert de nôt y êl n'â nia podü dormì; mo al â mâ pordejü a di: «Ensnôt podaràn bëgn indò ji a dormì», che l'osti jonn ê ste arjigné cun süa proposta: «Pere, i odëis bëgn inçe os, ch'ala ne büta nia plü cis chilò da nos».

«Ala n'â mai plü buté dô che t'as cundüt chilò la Lena. Ala n'è nia pur n paura y pur na ostaria da paura», dijô l berba.

«A la Lena ne i n'ëise mai empodü», respognô Sepl.

«Al é vëi», replicâ so pere, «che sües manieres da scior y da cité ne me jô nia; iö ê ausé a la çiasa vedla y a la moda vedla y stëntâ a m'ausé a chësc patüic nü; mo col tëmp foss-la magari empò jüda y tüa fomena ess podü ester cuntënta, che la uma purvâ de la daidé, olâ ch'ala podò. Mo sëgn vëighi tres plü y plü, che nos dui vedli sun de massa y ch'ala ne vëiga nia l'ora, ch'i se n junse».

«Po», se defenô Sepl, «Lena à pa bëgn inçe sües gaujes. I un sëgn na bela ostaria nöia; al capitëia inçe val foresti y i sperun, che al ne n vëgnes çiamó tres de plü. Chilò mëssasses bëgn inçe os se mostré en pü plü modern. Mo i capësci bëgn, ch'i sëis vedl y ne sëis nia plü bun de s'ausé atramënter. Purchël, rovâ-l sëgn süa proposta, «sarâl bëgn la miù soluziun, ch'i se chirise n n'ater quartir; paié l pài sanbëgn iö y se dà inçe i scioldi ch'i sëis sciacaré fora».

«Y chël se foss a os anfat, de paré üsc vedli geniturs, la uma de plü de 60 agn y l pere de plü de 70, fora de süa çiasa?»

«I ne parun fora degügn», se scusâ Sepl; «i à mâ dit, ch'i aratass le plü da sciché da fa insciö, mo i podess bëgn chiamó n iade baié cun Lena». Te chël gnô-la mefo dër da üsc ite. Ala savô de çi ch'al gnô baié y â chiamó aldi les ultimes parores de so om.

«Pere», dijô-la atira, «ala ne va nia atramënter, sc 'an ó avëi la pêsc te çiasa; vedli y jogn ne büta nia adüm».

«Sëgn vëigheste, Sepl, çi che Lena disc. Ala s'ó avëi fora. Nos se n jarun chiamó chëst'edema, mo i ne crëi, che chësta cosa se portes fortuna. Sëgn se cundüj-la fora de çiasa nos; mo çiarâ, Sepl, ch'ala ne cundüjes en iade fora de çiasa te!».

Cun chëstes parores é berba Tone lové sö y se n'é jü fora en çiasadafüch. Súa fomena, mëda Marianna, é ailò ch'ala lavâ jö massaries. Ala pitâ.

Chi dis dô s'â mëda Marianna abiné adüm chël pü de guant so y de so om, che ai se punsâ de tó cun ëi pur se vistì chi tan d'agn, ch'ai â chiamó da vire, o da i dé ai püri, a chi che è chiamó plü püri co ëi. Èi â albü na çiasa y n bel lüch, mo chël s'ai dé ia pur acuntenté so fi, che i parâ sëgn fora de çiasa.

«Çi matada ch'i à fat a me dé ia l lüch!» baudiâ berba Tone. «Chisc zacotàn de scioldi, ch'al s'â empormetü, chi sa çi fin ch'ai fesc, cis sc'al à da gni vera, sciöch'al é tres l baié».

«No mâ ensciö t'la lascé çiaré, Tone», porvâ mëda Marianna de l cunsolé, «nos un pa bëgn da vire, nos, pur chisc zatotagn d'agn, che se resta; la roba de chësc monn n'â mai cuntenté

degügn y n'é gnanca mai sigüda y in ultima mëssun pa empò düt lascé. Punsun plülere a çi ch'à da gni dô, a les coses d l' ater monn, che düra dagnora. Pur chëles uns sëgn dër bëgn tëmp de s'arjigné».

L vëndres orô i berbesc se n ji. Lena dijô, che al n'é nia bun pié ia de vëndres. Mëda Marianna s'la riò mâ n pü y minâ: «Cis bel n'él mai de se n ji da çiasa demez, cis can ch'an é vedli, mo purchël ch'al é vëndres, él pa bëgn anfat». Ala ne pitâ nia plü; ala â pité chisc ultimi dis. Mo a Lena i gnôl les legremes. Ala i desplajô veramënter de mëssëi i fa chël desplajëi a la buna uma, che ne i â mai fat nia ater che de bëgn. Ala ess orü i perié pordenanza — mo perié pordenanza de n mal ch'an fesc y ch'an é pur fa! chël capi-la, che è na cosa, che ne va nia». Per la contradizion che nol consente», a di dl vedl Dante, y inçe Lena ne podô rajoné atramënter. — Purchël ne i é les parores «perié pordenanza», che i drucâ sö l'anima, nia gnüdes sö la lëinga. Plü tert, dô che l mal y so früt sarâ passé, te d'atres cundiziuns, i gnaràles.

Al é domisdé ia, che berba Tone y mëda Marianna se n é piës ia da süa çiasa. L berba à söl spiné n ruchsoch cun en pü de guant, la mëda portâ na tascia por man, cun pan tëinder y smalz y val d'ater patüc da mangé, che Lena i â fat tó. Düt l'ater patüc di berbesc i gnô mené dô col çiaval, dô che i berbesc s'â cialé l quartir nü. Ai é piës ia a n n'ora, ch'al n'é nia jënt pur encërch, mo valgügn â empò odü berba Tone y mëda Marianna de Sotrü, che se n jô dlun pitàn sot süa çiasa jö.

La prüma çiasa olà che ai passâ, â bele albü plü misericordia co chëla ch'ai â lascé y che è stada süa. L patrùn, berba Jan, i â edü y i â atira fat ji te stüa a se senté jö. La patruna i â arjigné café y pôsl da marëna.

«Spo ëise propi messé se n ji?» dijô la patruna. «I n'ess mai miné, che ai foss stës tan crüdi».

«Al é bel da se dodé pur nosc païsc», oservâ l patrùn, «en berba de 70 agn paré fora de süa çiasa y mëda Marian-

na, che è tan bona cun diùc: coi püri y sc'al â val da falé».

«I se recordun tres çiamó», cuntinuâ la patrûna, «sciöchie mëda Marianna â coiü sô nosc müc Paul, che jô laôta l prüm ann a scora y è tomé sôn en pedrun da salté sôn plaza y è resté sciöchie mort. Al se recorda tres çiamó la bona mëda de Sotrù, che i à fat l guern». «I à dit plü iadi», dijô sëgn berba Jan, «a Sepl, osc müc, che al ne dess a degüna moda se punsé de cundüje fora de çiasa pere y uma, che na té cosa ne pô nia porté furtüna. Al s'ess pa inçe lascé di, mo al è Lena, la fomena, che orô ensciô, acioche i jogn podess manajé l'afare, spezialmënter l'ostaria, susc y dô süa idea. Os i èse massa pü modern y ëi mina pa de cundüje adalersch sciori y foresti y d'avëi n murin dai scioldi. Mo iô l'â dit, che chëla ne garaterà nia, al n'é nia l post aladô; a se trà ia purchël la benedisciun dl quarto comandamënt! Mo tan ch'i à capì, s'â Lena bele dan l maridé tut fora chësta liberté de podëi condüje fora de çiasa os vedli».

«Sëgn se n sunse jüs», respognô berba Tone, mo i à dit a mi müc, ch'al çiares ch'ala ne condüjes en iade ël fora de çiasa».

«L 4. comandamënt à dagnora valü», é stada la conclusiun de berba Jan. «I sun curiüs co ch'ala va. Ala n'empormët nia bun».

«Mo nos», dijô sëgn mëda Marianna, «mëssun mâ i la pordené y perié Chël Bel Di, ch'al trates nos diùc dô süa misericordia. Da vire uns bëgn nos dui vedli coi scioldi, che Tone s'â sciacaré fora, can che al i à lascé l lüch; inçe l quartir, ch'i podun se chirì, olà ch'i orun, se paia Sepl. Mo i n'un çiamó degun quartier». Berba Jan y süa fomena aratâ, ch'ai podess cialé nia mal quartier ailò daimprò, dal Garber da Framacia.

Cun les legremes ai edli â mëda Marianna dit dilàn ai bogñ vijins, pur ëla y pur so om. Spo ési jüs, olà che berba Jan i à acunsié. L Garber se menâ picé di dui berbesc y â atira dit de i dé l quartier. Al è dües çiamenes y na çiasadafüch y n sorà. La cujina è n pü en malester, mo al orô atira la comedé y detant podô i berbesc mangé coi pa-

truns o se cuginé te süa çiasadafüch. Zënza è l quartier, cun düta la mobilia, dër en bëgnester. Purchël è l fit plü-tost alt, mo chësc èl l'ostì jonn che paia.

Berba Tone y mëda Marianna è cuntënc' ch'ai â cialé n té bel pic alberch. Mo la domënia dô à Sepl, l'ostì jonn, encunté te süa ostaria l Galber da Framacia. Empè de i di dilàn, ch'al i à dé l'alberch a so pere, i àl dé na brontorada, ch'al i l'â metü massa çer. L Galber L'â enpez lascé baudié, spo i àl madër dé chësta resposta: «Sepl, l quartier a to pere ne i ai nia metü massa çer, mo i t'l lasci pa a te enpi müc marcé, can che tó vëgnas pa jô dô cun tüa fomena».

Sepl à scuté y se n'é jü demez. Les parores dl Galber i à soné rí y dí les àl albüdes tl çe.

L lünesc i àl condüt col çiaval l poch a so pere y süa uma. Al è inçe ël cuntënt dl bel pice quartier y è dër valënt col Galber. Sc'al foss çiamó ste val d'arjigné, dôl mâ fa, ch'al paia düc ël. So pere y süa uma àl saludé cun bela crianza y é inçe ste bun, mez y mez de i perié pordenanza.

«Pazienza», dijô so pere, «almanco se paieste n bel pice alberch». Süa uma i à fat da marëna y n'â zedü, fina ch'al s'é senté jô y à mangé. Enultima i à-la dit de saludé Lena, süa fomena, y i à audé a trami dui buna furtüna.

Mo la furtüna èl Idi che dà dô süa bunté infinita, mo inçe dô süa iüstizia.

II.

I afari dl'ostaria y dl lüch de Sotrù ne jô nia cis bun. La bela çiasa nöia atirà en foresto o l'ater, mo al se tratâ mâ de jënt che spenô püch y inçe che se n jô tost, çiodì che al ne i plajô nia l post, che n'â degünes comoditës y è massa dalunc da la strada. Inçe la jënt dl paisc mostrâ püch interesse pur la ostaria nöia y tignì pro a ji, sciöchie denant, tles atres döes ostaries dl paisc, sciöbëgn che ares è vedles y val iade inçe pazes.

Tröc, spezialmënter jënt plü vedla, tegnì fora l'ostaria de Sotrù, propi pur l tratamënt, che i è gnü fat ai vedli ostis. Un o l'ater l dijô inçe ai ostis jogn söl müc. Inçe les nozes restâ tles

ostaries vedles. Sc'ai orò avèi val festa o divertimènt, messâ i ostis nüs ins-tèsc la organisé y paié y profit gnòl fora püch o degun. Pur chësc vadagn n' essel veramènter nia paié la mòia de plindèrn demez l pere y la uma te sù vedli dis.

Chisc se stò entant dèr bëgn tl' alberch, che l Galber â lascé comedé sò. Mèda Marianna, che fajò inçe la sarturèssa, daidâ la patruna y berba Tone daidâ lauré sò la lègna. Insciò viòi cun chi de çiasa sciöche t'üna na familia, è dèr bëgn udüs y ne foss mai plü jüs sò zrucl a Sotru.

Ion ess Sepl, l'ostì jonn, cherdé val iade so pere, te stala, can ch'al falâ val ai tiers, che l berba s'en entenò sciöche en mede dles maraties di tiers y de chèstes ne n capitâl üna endò l'atra. Mo Lena dijò: «Sce l mede d'Al Plan n'é nia bun da varì na vacia, n'é pa nianca bun to pere». Lena podò avèi rajun, mo l fat è che inçe te stala èle plü desgrazies co ater.

Mo la maiù desgrazia è n n'atra: Sepl y Lena è sègn bele prèsc cin agn maridès y n'â çiamò degügn mituns. Ai n'â nianca plü speranza de n ciafé. Lena dijò, ch'al i n'è anfat y ch'ai â ensciò plü bel, mo Sepl brunturâ gonot y dijò: «Çi maç ch'i sun de se crüzie y stracé jö te chësc lüch stadius, te chësta betula, che porta tan püch, pur lascé spo düit a n foresto, o ai erpadüs dla parentela, che ne speta pa spo nia l'ora ch'an möres! Ne fossel plü da sciché de vène düit l petl y se n jì coi scioldi envalgò te n quartier?» Mo Lena n'orò aldi chësc baié.

«Vënne» dijèla, «ci oste pa spo fa? Iö podess magari jì a survì te na ostaria sciöch'i fajò dan l maridé. Mo çì oreste pa fa tö, Sepl?» «Val fajessi pa», minâl èl; «sciacaré de lignan o ste a la pert pro d'atri afari».

«No, no, Sepl», repognò Lena, chël me tëmi bëgn, che te ne fajess nia di, Chi che s'â venü l lüch pur se n jì te n quartier y se gode i scioldi, ne mèt nia man a fa n n'ater laur, mo ai se lascia ia, va da na ostaria a l'atra, perd vigni ligrèza de lauré y inçe la ligrèza de vire y ne vègn segü nia vedli». De chësc â Lena rajun y al i tomâ ite de plü caji de chësta sort.

«Çiara», dijòla inant, «i un pö bel, n bel gran lüch zënza debit y inçe la ostaria ne va nia mal. Sc'i un bëgn inçe albü val desfortines, purchël se vâla

empò bun. I un sanité y da mangé y da bëire çi ch'i urun. Çi che te pòs magari ciafé de bun te na ostaria, te feji pò iö, düit çi che t'òs. Y da lauré ciafunse pò jënt. Mo dé ia l lüch no ne pòste, che spo bëgn fessun pa a tera, ch'i n'essun plü nia».

Sepl l'â feter capida, ch'al foss ste na matada y al i enrovâ, ch'al â fat parora a valgügn de chësc so pinsier o caprize, n dé ch'al sinti n pü l vin. Al ê cuntënt, ch'al n'â almanco empormetü a degügn nia y n'orò mai plü se lascé ite sön chisc pinsiers. Mo n dé danmisdé capitâ l Tomesc da Longega. Dea che l'ostî n'â nia da fa y ê bele ste plü de n n'ora a se ciücé n pü de vin y a li la plata, âl gion ch'al ciafâ compagnia.

«Aste lit», metêl atira man, «çi che la plata cunta encö? Ciara mâ chilò. Da la Serbia ne se lasciunse plü en pez coioné; sëgn Vëgnel fat dassënn». Mo Tomesc, che se n'â entenü, che l'ostî senti l vin, â tosc lascé la politiga y l'â damané; sc'al orò çiamó avêi vintmile coronas söl lüch.

«I ne le vëni nia», à Sepl atira respognü, nianca sce te me das i vintmile de plëgn. La fomena à pa fat n feter püde; ala n'ò dl düit nia ch'i vëni».

«Mo patrun saràst bëgn tö», respognò l'ater. La fomena te podess di val, sc'ala t'ess arjigné na schira de mituns sciöche la mia m'â arjigné a me. Mineste ch'i porvass de cumpré n lüch, sc'i n'ess mituns y mitans? Iö m'en sta dër bëgn te mi quartier ia a Al Plan. I sciacarèi de lignan y inçe d'ater patüc y à fat de bogh afari. A me me bütera assà y me debiti de mëte indò man les straciaries de n lüch da paura. Mo i à i mituns che crësc sò y ne sa çi i mëte a fa. Purchël m'ogassel en lüch. Y sëgn ài mefo dër sò na partida de lignan, ch'i à da vënne, tan de scioldi da te cumpré jö l lüch a te».

«Te vëgnel fora vintmile coronas?» damanâ l'ostî, deperpo che al ne n jutâ sò a trami dui en gote. «Cun chi ch'i à denant inçe de plü», respognò Tomesc, purchël m'âi punsé de te dé en pü de plü de vintmile coronas sön to lüch, mo te mëss na óta me di, sce te m'l däs o no, zënza mëssi ji plü lunc».

«I t'l dess bëgn — mo la fomena?» «Èla», tignì pro Tomesc, pò inçe ester cuntënta, sc'ala à mâ plü en bel pice quartier cun dões persones sores da fistidié».

«Veramënter àste rajun», lasciâ sëgn avarèi l'ostî, «ester sunse bëgn en macaco de ste sön chësc lüch a me stracé jö a mort, can ch'al passa spo empò mâ düit te mans forestes. — Bëgn, tan me dâste pa spo?»

«12.000.- coronas», respognò Tomesc. «A manco de 20.000.- ne feji nia»

«Spo ne fajuns nia. Pur 20.000.- ciafi pa n n'ater afare».

Bëgn, bëgn spo, fajun 18.000 spo», dijò sëgn Sepl, che s'â desmentié dl düit, tl çialt dl vin, les amoniziuns dla fomena.

«18.000.- é de massa» respogné Tomesc, bele sigü ch'al â davagné l jüch. «I te n dà 15.000.-, ch'ala sides fora; te fejes en bun afare».

«A me me sâl püch», tegni pro l'ater.

«Che t'ess na té varizia, n'essi miné», dijò sëgn Tomesc, «spo mëssi mefo te n dé 16.000.-».

L'ater scutâ chit.

«Alda, Sepl», dijò sëgn Tomesc, dô ch'ai se n'â boiü n n'ater gote, iö à fina sëgn tres alzé: da 12.000.- a 14.000.-, spo a 15.000.- y sëgn finalmënter a 16.000.-; tö n'às çiamó lascé dô n punt su söi 18.000.-; chësc iade tòchera a te».

«Bëgn. bëgn, disc sëgn l'ostî, «pur 17.000.- t'l dâi».

«Va bun», à atira respognü Tomesc y s'â spazé a i toché la man a l'ostî, «l marcé é fat».

Mo Sepl se n podò bele mal de çi ch'al â dit y fat y s'â atira punsé de ne lascé nia avarèi chël marcé, deperpo che Tomesc tolò fora süi papiers y scriò lasura les condiziuns dl marcé.

Can ch'al à albü rové de scri, i l'alt lit dant al venditur: «Lüch y ostaria de Sotrü al prisc de 17.000.- coronas; cun diüc i dërè y les rajuns; l prisc enarâ paie atira pornant che l cumpradü arà venü la partida de táies de Colsëch, al plü lunch tl tèmpe de cater mëisc. y pur la fin dl'ann 1914. Ensciö unse baie, no? y sëgn chilò sot mia sotscriziun mët inçe la tua!»

Mo l'osti ciugnâ de no. «Iö ne sot-scrii nia», dijöl sëgn, «sce te mines ch'i t'ais venü l lüch cun chësta ciacola, ch'i un fat, te fâleste. Pur fa n té marcé, ôl pa ester val de plü: le maester de scola a scri, almanco dui testemoni y n dopel liter de vin sön mësa, no mâ trëi ciacoles a cater edli. Che t'l sài, chësc baié ne vel nët nia. Por l'ater t'l'ai pö inçe dit, che la fomena é tan de cuntra — i ess sanbégn inç messé di val ad ëla, denant che fa n té marcé».

«Mo l marcé unse fat, caro mio, i un pö sciacaré y in'ultima, can ch'i t'â pité i 17.000.-, àste dit, che t'ës cuntënt y s'un toché la man. Pur me é l marcé fat», â sëgn Tomesc alzé la usc.

«Y pur me n'é degun marcé fat», s'â lascé sô Sepl chiamó plü da d'alt. «Orun pa odëi, sc'al vel o no. Chiamó endomàn vai da mi avocat», â chiamó dit Tomesc, y sciüré i scioldi dl vin boiü sön mësa y se n'é jü desené da üsc y da porta fora.

La ostira, Lena, â albü da laur y n'â nia podü mët verda al baié di dui ëi. Empormó en ultima, ch'ai â metü man d'alzé la usc, s'âla punsé de ji te stüa a odëi çì ch'al è. Ala â dër chiamó odü Tomesc da Longega, che se n iö düt desené da porta fora. Ala â inçe atira conesciü, che so om é düt disturbé, enpüch dal vin, mo inçe pur val d'ater.

«Çì él pa sëgn ste? Sëise gnüs a vera, dô ch'i ëis baié y boiü düt l danmisdé?»

«Sëgn m'essel präsc abiné ia l lüch, chësc stufàn».

«Ah, de chël ëise baié — y magari inçe sciacaré?» dijô sëgn Lena. «A me m'âste inier empormetü, che te te tolôs fora dl èe chësc pinsier mat».

«I n'â mine venü», respognô Sepl, «i n'â sotscrit nia».

«Ah, spo gnôla bele da sotscrit?» o-servâ Lena. «Spo mëssel ester ch'i s'ëise empo baié fora val; çì esses pa zënza fat düt l danmisdé? Spo boiü ëise inçe, tó bëgn na óta, y che sa, çì che te i às magari bele empormetü», dijô Lena, disturbada y desenada.

«Mì sce essi fat de l desgorje atira», se lasciâ sëgn ite Sepl, «mo i ne podun mine desgorje chi tan de ghestè ch'i ciafun. Emprüma unse baié enpez de politiga. Tö, dantier i à l'emparadü me-

né en ultimatum de 48 ores a la Serbia y sc'ara ne fesc nia düt çì ch'i orun, vëgnel encundé la vera».

«Oh, la Serbia é, tan ch'i sa, dalunc da nos. Ch'ai fejes mo çì ch'ai ô. A me m'interessëia ma l'ater baié ch'i ëis fat, che Tomesc orô, sciöche t'às dit endant, t'abiné fora l lüch».

«Po, al à mefo endò metü man da di, tan da mat ch'i feji a ste chilò a stracé per i foresti y che èl à i scioedi da me dé; empröma m'al pité 12.000.-, spo él atira jü sön 14.000.-, spo sön 15.000.-, 16.000.-; finalmënter él rové sön 17.000.- coronas. Chël me gnöl inmënt, che foss na bela somma y purchël ài dit, ch'al bastâ o zacó insciö. Sön chëi m'al atira toché la man, sciöche l marcé foss bele ste fat».

«Po, sce te baiäs ensciö, podël inçe se punsé, che l marcé foss fat. T'as baié massa y sta da odëi, çì che t'as chiamó metü laprò. An vëiga, che i scioldi t'â fat la gola y che t'ës propi pur vëne», o-servâ la fomena.

«Mo venü n'ai nia», affermâ dassën Sepl. «Purchël essel bëgn orü ester testemoni y val de scrit. L scrit s'al bëgn fat jö sön sü papiers, mo iö n'â nia sotscrit. Chël é, çì che cunta».

«Chël minassi bëgn inçe iö». confermâ inçe Lena, «mo i me tëmi emò. che t'ais baié de massa. I sentis inçe l vin y can che chël comana. ne mëton nia averda, çì ch'an disc. Can che Tomesc â dit de te dé 17.000.-, t'él sciampé da di, che t'ës cuntënt y chël é ste falé. Ailò podël se n tó fora, che l marcé é fat».

Sc'i à bëgn inçe dit chël, n'ai emò nia araté de fa l marcé», se defenô Sepl, «scenó essi bëgn sotscrit l contrat, ch'al à scrit sön sü papiers».

Mo cun chësc dijöl a süa fomena na baujia. L'amur di scioldi adüm col füm dl vin l'â desarmé y al â albü proni l'intenziun de vënne l lüch. Emnormó can che l'ater é ste tan snel a i toche la man y di che l marcé é fat. i èl emü l pentimënt y col pentimënt l ninsier de ne mantigni nia la parora dada. Purchël n'al plü orü savëi nia de sotscrit. La fomena i â cherdü. ch'al ne i sides veramënter nia ste dassën d'orëi vënne; al i l'â pö chiamó inier tan empormetü. Na parora sciampada te na mesa

cioca n'è ciamó degun mercé y l'intenziun de vènne n'al sigü nia albü, chël i cherdô-la. Mo na confujiun âl fat sô y dessené sô Tomesc da Longega, che fô dagnora ste so amich. Plü ciamó i moiâla a Lena pur Tecla, la fomena de Tomesc, che ê súa prûma amica. A chêsta orôla sêgn i scri y despliché la cosa dla sciacarada, sciöche ala ê stada.

«I m'â punsé», dijôla, de i scri a Tecla pur desclari chêsta storia y i dé da capî a Tomesc, che te n'âs nia albü l'intenziun de vènne».

«Chël é vèi ël», dijô da nü Sepl súa baujia, «mo fâla cürta».

Ciamó in chël dé à Lena de Sotru scrit a Tecla, súa amica, chêsta lêtra: «I lasci a savèi a te y a to om, che la ciacolada, ch'al à fat encô danmisdé cun Sepl, mi om, ne lasciunse nia a varèi pur cuntrat de vendita dl lüch de Sotru. Mi om à mâ dit, che 17.000.- ê assà, mo al n'â albü degüna intenziun de vènne, purchël n'al pô nia sotscrit. Al n'é purchël degun marcé fat».

III.

Tomesc da Longega ê mefo dër rovê a cîasa a marêna. A l ê ailò incê n scior, che ël instêss â invié, l'avocat Weber da Bornech; al ê sciöche Tomesc, en bun iagher y gnô ion d'Al Plan ite a la ciacia.

«Bun dé, sior avocat», l'â Tomesc atira saludé, «chêsta va propi bun, ch'i sêis gnü incô. I à bele atira na litiga da se surandé».

Atira âl tut fora sü papiers y à mostré a l'avocat l cuntrat, che al s'â scrit sô pur l lüch de Sotru, che â mâ súa firma sora y â cunté düta la sciacarada, ch'al â fat cun l'ostî de Sotru.

«Vêlèl chêsc marcé o no?» é sanbêgn stada la prûma domanda.

«Valèi valessel bêgn, sc'ala é stada sciöche i m'êis cunté, ch'al à dit dô düta la sciacarada, ch'al s'â dé l lüch pur 17.000.- corones y ch'i s'êis toché la man», respognô l'avocat, «mo bonamënter i n'al atira inrové y purchël n'al nia sotescrit. Destemoni n'êis albü degügn y purchël pô l'ostî de Sotru di, ch'al n'é nia vèi, ch'al s'â dé l lüch, y chël dijessel segü, sc'ala jiss litigada

y nos ne podessun fa nia y la litiga foss pordüda. Dant a n vicare ne bàstel nia mâ de di sües rajuns, mo an mëss incê les desmostré y sc'an ne pô nia les desmostré, spo pèrdon y ne ciafa nia y mëss ciamó paié les spêises. Pur ater, caro Tomesc, à sêgn la jënt, che vèiga plü inant, bêgn coses plü granes tl çe, che mëte man litighes. I un la vera dan porta».

Paul

«Chël aratêise?» respognô Tomesc, «incê l'ostî de Sotru s'interessèia de politiga y li vigni dé la plata; al m'â dër incô danmisdé, denant ch'i mettessun man de sciacaré dl lüch, cunté, ch'al manacia vera cun la Serbia». «Canta mâ cun la Serbia», osevâ l'avocat, «chël ne foss chël gran spavënt ël, la Serbia é picera y dalunc da nos; mo ala à la Russia ia de dô y sce chëla se cacia ite a la daidé y se declarèia vera a nos?» «Spo sarâl bêgn la Germania-Deutschland, che vègn a daidé nos», minâ Tomesc.

«Chël segü», respognô l'avocat, «mo spo él endô la Francia che se cacia ite; la Francia à na lianza cun la Russia. Empormó chêt' edema che é stada él ste Poincaré, le presidënt dl Francia, a Petersburg (la capitale dla Russia da laóta). A chêsta moda vègne-l spo na vera europea o incê mondiale. Ailò podunse düc s'arjigné da ji sot y tan

di ch'ala pô duré y èi mudaziuns ch'al pô gni, ne sa degügn. Y chësc pô gni da n dé a l'ater. Iö, ch'i sun ste ofizier, me tëmi insciö bele de ciafé la cherta de cherdada. Iö ne crëi nia, che la Serbia, che é tan braia pur les vitories tla vera balcanica, azetes dütes les cundiziuns de nosc ultimatum. Ensnöt a les sis él fora l témp; spo messarà l'Austria declaré vera, sc'ala ó se fa avarëi sües rajuns, y al pê propi, che al i n sides dassën. Mo spo me tëmi, ch'al vëgnes inçè düit l'ater, sciöch'i à dit».

«Sperun che Chël Bel Di nes straverdës», dijô sëgn düit sprigorada Tecla, la fomena de Tomesc.

«Ala çiarà fora burt», oservâ Dr. Weber, «speré pôn tres, mo la litiga, Tomesc, lasciassi entant da na pert».

L'avocat à rajun de se temëi da la vera. Bele dui dis dô àl ciafé la cherta dla cherdada. Ai 28 de messé à l'Austria declaré vera a la Serbia, che n'è nia azeté les cundiziuns dl ultimatum. Ala ê sigüda, che la Russia la daidâ y chësta à inçè atira mobilité süa armada cuntra l'Austria.

England à fat en ultimo tentatif pur salvé la pesc mondiale cun na confe-

renza nanter i guerns d'Austria y de Russia, mo la mobilitaziun generala dla Russia, inçè cuntra la Germania, à fat la vera sigüda.

La Germania — Kaiser Wilhelm — n'orò aspeté plü di. Cun en ultimatum de mâ 12 ores àla damané a la Russia de ritiré sües trupes dai cunfins dla Germania y Austria y can che chël n'è nia gnü fat, àla al prüm d'agost declaré vera a la Russia; y dea che la Francia à inçè mobilité süa armada cuntra la Germania, à chësta ai 3 d'agost inçè declaré vera a la Francia.

Pur fa la vera cuntra la Francia à l comando todësch fat l plänn de passé travers l Belgio y sëgn à l guern todësch damané al guern belga de podëi passé, mo l guern belga à dit de no y à cherdé in aiüt l guern ingleje. Pur chël à inçè England declaré vera ai Todësch.

Insciö è la prüma vera mondiale in pè. Mo pur nos él spezialmënter interessant, èi che la potënza vijina, l'Italia, è pur fa. Al prüm d'agost s'âla de-

claré neutrale, mo al é sègns che mostrâ tres plü che l'Italia é cuntra de nos.

La fomena de Tomesc da Longega â ciafé l dé dô la sciacarada na lêtera racomandada da la fomena dl'osti de Sotrù, che contegni chî trèi pensiers ch'i un aldì, can ch'ala scriô: l marcé ne lasciâ chi de Sotrù nia avarèi, al é mâ ste na òiacolada; sce l'osti â dit, che 17.000.- é n prisc alt assà n'âl purchèl nia dit y mai albü l'intenziun de vènne, zënza éssel pô sotescrit.

«Chèsc é menti», oservâ Tomesc, «dit àl, che a chël prisc me l dôle y chèsc àl dit dô ch'i ân düt l danmisdé sciacaré. Y spo s'unse pô inçe toché la man. Mo plü tert, deperpo che iö me scriô chëstes cater lignes te mi notes, vèigon, ch'al i n'â enrové y s'â spo punsé de lughené düt. Mo Lena é stada püch furba de te scri chësta lêtra. Valch uns sègn tla man. Ciamó domàn vai a lascé odèi chësta lêtra a l'avocat».

«Ah po, lascia pô mâ ster nia», minâ Tecla.

L'ater dé é Tomesc jü a Bornech. L'amich Dr. Weber é te so studio plègn de laur y düt disturbé. Dan n n'ora àl ciafé la cherta de cherdada a les ermes y bele l dé dô messâl ji.

«I sun gnü a se disturbé, ciodì che sègn uns val da mostré sö pur la sciacarada dl lüch de Sotrù», disc Tomesc dô n cürt salüt y tira fora la lêtra de Lena de Sotrù.

«En stlet servije i âla chilò fat a so om». à dit atira l'avocat, «tegnise bel sö chèsc scrit! Sc'al é n mitl de davané la litiga. sce él chèsc. Mo chël mès-si inçe se di: segü ne sèise pa purchèl òiamó y al pô dé ca na litiga dër ria y lungia. Y iö, caro Tomesc, mèssi. sciöch'i m'la tumò, bele endomàn ji sot. Spo da les ultimes notizies vèigon, che la vera é tan co següda, nia mâ la vera cuntra la Serbia, mo la vera mondiala. Y òi che chëla porta, resta da odèi».

«Ma chilò da nos», minâ Tomesc, «ne rovaràra forsc nia la vera».

«Atira no». respognó l'avocat, «mo sce ala à da düre plü di, che sa? Nosc viin meridional. l'Italia, pô pa assà gni cuntra l'Austria y spo fossun nos chilò i prüms a gni teater de vera. Purchèl, Tomesc, spetède mâ cun la litiga

pur chël lüch. Sc'al ess da gni chilò vera y che òiasés y campagnes gniss desdrütes, òi se jovasses pa cun chël lüch, magari dô na litiga lungia y cèra?»

«Mo n'â pa l'Italia na lianza cun l'Austria y la Germania», oservâ Tomesc.

«Söl papier bëgn, söles chertes», respognó l'avocat, «mo pürchël s'ó l'Italia y l'Austria empò mâ tan bun che l'òian y l giat. L'Italia cunscidrâ l'Austria süa prüma nemica y l medemofesc l'Austria pur l'Italia. L'ann 1908 à l guern dl'Austria sot l druch dl parti militar orü declaré vera a l'Italia, mâ l vedl emparadü n'â nia orü. Ne se recordèise plü l'ann 1911, can che l'Italia â vera cun l Tüurch, che düta nosta stampa scriô cuntra l'Italia y nosc guern é düt da la pert dl Tüurch? Sce la vera à da duré plü di, èl dër da tumèi, che l'Italia se moscedes ite tla vera cuntra l'Austria; l'Italia ô pô avèi da nos Trënt y Trieste y magari inçe le cunfin söl Brenner».

Tomesc odò ite, che l'avocat â rajun a descunsié la litiga te chëstes cundiziuns.

«I vèighi», dijòl sègn, «ch'i èis rajun. An mès na ota aspeté a odèi, òi ch'al salta fora. I speti fina ch'i gnèis indò zruch da la vera; ailò odaràn bëgn a òi punt ch'i sun, sc'al paia la mèia de fa na litiga».

Cun chësta deziun àl saludé so avocat y amich Dr. Weber, i à aodé de ne mèssei nia ji de vera y de gni almanco te n cürt tèmپ endò a òiasa cun na bela vitoria.

A òiasa àl spo respognü a les domandes de süa fomena, ch'al s'â punsé de lascé ester y de ne fa nia. Ala é cuntènta y i l'â atira lascé a savèi a Lena. süa amica, a cunferma dla vedla amicizia. Mo les dües amiches se engianâ: i dui omi. Seol y Tomesc, n'è nia sinziars sciöche èles.

I avenimènc de chi ultimi dis de mèsé y prüms d'agost 1914, ch'i un bele cunté, à cunfermé Tomesc da Longega te süa deziun de lascé na ota l pensier dl lüch de Sotrù. Al messâ inçe èl se temèi de gni prèsc cherdé sot les ermes, y cun l pensier ch'al ess spo albü pur l mantegnimènt de süa familia, ne i éssel propi dl düt nia oghé de punsé y baié òiamó pur na litiga. Inçe

çi che so avocat y amich i â dit dl pri-go da pert dl'Italia é gnü vèi: ai 24 de mà 1915 â chësta declaré vera a l'Austria. Prësc dô à Tomesc messé ji sot les ermes sciöche inçe l'ostì de Sotrù.

Mo les cundiziuns dles dôes families, che restâ zënza l capo, é dër desfarëntes. La familia de Tomesc, dla fomena cun set mituns, düc sot ai 18 agn é rovada plütost tla meseria. I asegni familiari, che gnô paiës dal guern a les families di cherdês, é pici y ne bastâ nia a na familia, che é ausada bun, fina che l pere podô sciacaré y davagnâ bun.

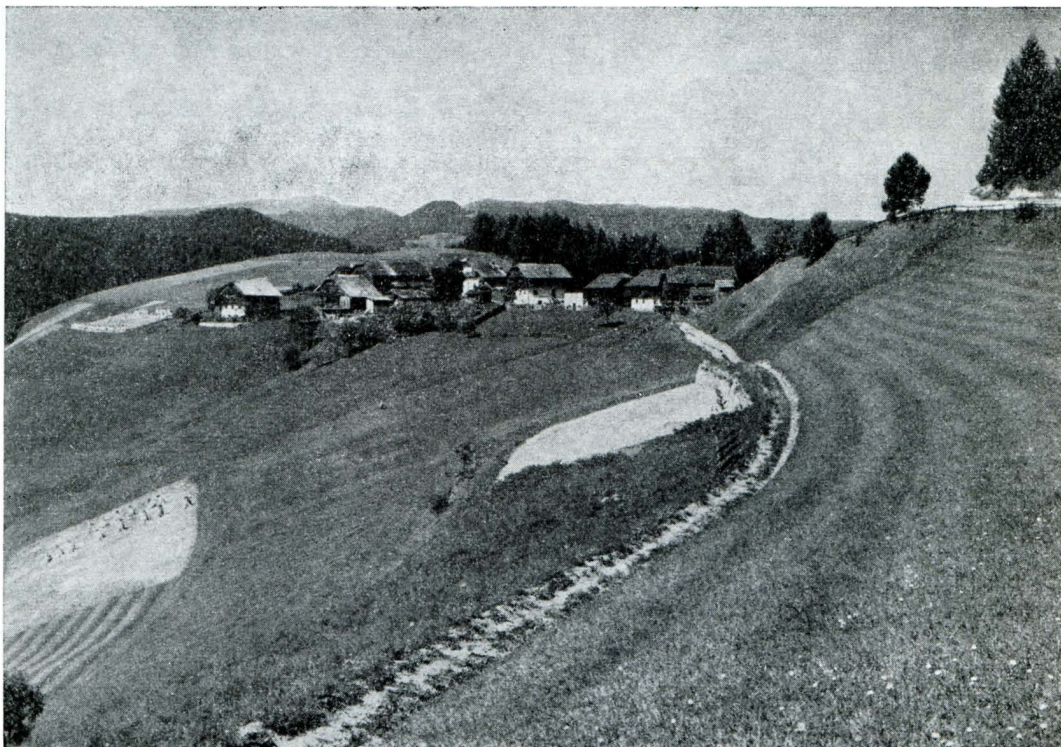
Tecla, la fomena, che é buna te vigni laur, â messé jia a daidé te na ostaria, y inçe i mituns plü vedli messâ porvé de se davagné valch pro i ustis o i paur, pur ste almanco jö dla spëisa.

Al'incuntra Lena, l'ostira de Sotrù, cun la ostaria y n bel gran lüch, se stô bëgn. Cun ëla à-la na süa só plü jona, che fajô dër bëgn t'ostaria, y pur lauré la campagna, à-la en so berba, che â chiamó ciafé en prijonier de vera russ a daidé.

L patüc di paur, tiers, lignan, smalz y üs, â n bun prisc; y plü paur, che â denant albü la straciaria, é cun la vera, olà ch'al é te tröc postè mà plü resté val vedli, èles y mituns, gnüs a se ste bëgn. Ensciö fajô inçe le lüch de Sotrù bogh afari, y inçe l'ostaria é tan frequentada co denant, spezialmënter da soldàs che passâ.

Mo i un chiamó na familia, ch'i n'orun nia se desmentié, berba Tone de Sotrù y mëda Marianna. Cin agn èsi stës tl' alberch, ch'ai s'â ciafé te çiasa dl Garber da Framacia. Ailò ai inçe ëi aldì cun spavënt la deflagrazium dla vera mondiala y â odü sciöche düc i jogh y inçe tröc peri de familia messâ ji te vera. Col passé di agn en messâ ji chiamó tres de plü.

Spo aldìn, che na pert, nia püch, é tomës te vera, d'atri é gnüs a çiasa storpiës. Inçe Sep1, so fi é te vera. Mëda Marianna â dër la crusc, no mà por so möt, mo inçe pur i atri che i menâ tan picé. Berba Tone â inçe gonot la ria lüna; ël sëgn 77 agn y n'é nia plü dër sann. En dé ch'al portâ por stiga

Val dla Tor

sö en sach de farina, âl messé se senté jö, apëna ch'al é rové te so quartier y n'é nia plü lové sö. Mëda Marianna che laurá te stüa dl Garber, è jüda atira sö a çiaré can ch'ala ne l'aldí nia plü. Al é çiamó ailò senté, dlungia so sach de farina, mo al n'é plü ste bun de di na parora.

La püra mëda à cherdé chi de çiasa, ai l'à metü t'let y è jüs a cherdé l pró y l dutur di soldàs, che è sö Al Plan. Mo chësc n'â plü podü fa ater co constaté la mort: al i â dé le bot al cör. Al é ai 18 de merz 1917, vëia dla festa de s. Ujöp, che berba Tone â dër en devoziun, purchël sperâ süa bona fomena, ch'al àis fat na buna mort, sciöbëgn, ch'al n'â nia plü podü avëi i sacramënc.

Lena de Sotrù é atira stada ailò, à fat cun sinzerité sües cundulianzes a mëda Marianna y à comané ch'al vëgnes fat na bela sopoltöra, che ala pa-iâ döt ëla. So om é söla front. Ala â porvé di l lascé a savëi, mo ala se tumô, ch'al ne podess nia gni. Èla à spo paie la sopoltöra y çiamó cotàn de mësses. Dô la sopoltöra de so om â mëda Marianna lascé so quartier jö dal Garber, sciöbëgn ch'ala i â dagnora büté. Èla à præsc 70 agn y ess orü ester plü daimprò da la dljia. Na süa müta, che â sö Al Plan en pice quartier, l'â bele da di enviada da gni sö da d'ëla, sc'ala â da resté vedua, ch'ëla i l lasciâ deban. Fina ségn ël dagnora ste l'osti de Sotrù che i â paie l'alberch sciöch'al é debit. Ségn ë-la cuntënta, ch'ala n'â nia plü bria d'i ester de pëis, çiodi ch'ala â inçe fat cun süa amica en contrat vitagize y cunsigné ad ëla i scioldi pur so mantegnimënt.

Ch'ala n'â nia plü bria de ester de pëis a chi de Sotrù, ë-la cuntënta inçe pur na rajun particulara: da plü perts à-la aldí, che Sepl, so möt, i ess püch dan la vera venü so lüch a Tomesc da Longega y che chësc spetâ mâ, che al se rovass la vera pur s'l fa dé a bones o a ries.

La vera é bele te so terzo ann y an n'odô çiamó degüna fin daimprò. Gonót aldín les canonades dla front, che é stada dal pröm mëis de vera dagnora danter Fodom y Val Badia y a dé la ze-

lebrité spezialmënter ai inoms «Force-la de Sief y Col de Lana». Püces compagnies de Standschützen cun l'aiüt de val comando todësch à tegni chëla front sura Corvara y S. Ciasciàn fina a la fin dla vera y â insciö stravardé nosta valada da gni teater de vera. De plü çiamó, chël ann 1917 d'altòn à l'Austria batü l'armada taliana tla batalia de Caporetto y tröc minâ, che l'Italia se dess sot. Mo söl Piave y Monte Grappa é i taliagn endò stës bogh de se fermé y de se defëne cun l'aiüt de trupes inglejes y franzejes. Spo, l'aisciöda dô, de jügn, à l'armada austriaca prové en n'ater colp, che dô rumpì la front dl Piave y condüsc l'armada vitoriosa fina a Venezia. Mo l'Austria é laóta a la fin de söes forzes, endeblida inçe da la meseria y da la fan. Sce l'ofensiva de jügn ne garatâ nia, é la potënza militara dl'Austria finida. Y ala n'é nia garatada: la front Monte Grappa-Piave é restada frema y l'armada austriaca à mà albü de gran pordüdes.

Inçe chilò da nos metôn man da o-dëi ite, che l'Austria y la Germania ne podô nia plü davagné la vera y ch'an podô ma s'aspeté da la vitoria di atri na fin dla vera y dles straciaries y meseries.

Chësta é spo gnüda pur nos cun la batalia de Vittorio Veneto i ultimi d'otober y prüms de novëmer 1918. L'Austria s'â dé sot y à sotescrit ai 4 de novëmer l'armistizio de Villa Giusti. Dô chësta capitulazium dl'Austria mesâl gni zedü a l'Italia düc i paisc çina al Brenner y chisc é præsc gnüs ocupês da l'armada dl'Italia.

IV.

Nosta Val Badia n'â albü oramai degun dann pur la vera. Sepl, l'osti de Sotrù, é ste un di pröms a rové a çiasa; præsc dô é inçe gnü Tomesc da Longega. Sepl de Sotrù tegni pro de laldé Lena, söa fomena, che ala â fat tan de bogh afari i agn de vera.

«Vëigheste», dijôla, «çi matada ch'al foss ste da vëne le lüch?»

«Mo Al pê ch'al n'óis nia çiamó zede Tomesc», oservâ Sepl, «pur la çiacolada da mat ch'i à fat laóta, dan la vera, te na mesa çioca».

«Spo n'à-l nia basté, ch'i i à atira scrit' ch'i i ne l lasciàn nia avarèi?»

Chèl aste fat da mat a i scri, sciode dl paier», respogn Sepl da la ria lona.

«Po, iò orò desclari y mète a post les coses, ch'al ne foss nia n pez da dubité y ch'al ne gniss nia fora descordia danter noster families; Tecla é pò dagnora stada mia amica», se defenò Lena.

«Tò l'as sce minada bona», respognò Sepl, «mo cun chèl scrit i aste dé val tla man, val da mostré, a Tomesc, zènza n' essel albù nia. Sègn àl en rampin da pié it, sc'al ò mèt man na litiga».

«Mineste, ch'al óis propi litighé», dijò sègn Lena empü spordüda, «mo mi scrit ne i jovarà nia. Iò, chèl me recordi avisa, à mâ scrit che t'as mâ fat na ciocolada y n'ás albù degüna intenziun de vènne l lüch. Cun chèl scrit ne podarà Tomesc fa nia cuntra de te, chèl mäss bëgn vigni avocat capi».

«Di oressun», minà Sepl, «mo i avocacè é furbi y fesc datrai fora de blanch fosch y fora de fosch blanch. Mi fossel mefo sté, sce Tomesc n'ess albù nia tles mans, che inçe èl é furbo y intort».

Sepl à plü rajun de se tumèi da la litiga, che al savò bëgn, che èl y Tomesc dô na sciacarada de n per d'ores s'è gnüs cun 17.000.- y a chèl prisc à-l dit, che al i dô l lüch y spo s'ai toché la man.

Insciò é l marcé ste fat, y dô la lege d'laóta valòl. Empormó de dô, detant che Tomesc scriò l cuntrat te so notes, i é gnü a Sepl la möia de ci che al à dit y fat y s'à punsé de fa sciöche al ess mâ fat na ciocolada y n'â purchèl nia sotescrit l cuntrat che Tomesc s'â scrit te so notes. Chèsta é la virité y chèsc savò Sepl y savò inçe che Tomesc savò chèsta virité y ne s'la desmencià nia.

Mo dea che al n'è ste degügn testimoni y Sepl n'â nia sotescrit, n'ess Tomesc empò podü fa nia y nianca mèt man la litiga. Degün avocat ne i l'ess tuta sö. Mo la lètra dla Lena mudà la situaziun: sègn podò Tomesc mostré sö, ch'ai à sciacaré y s'è gnüs sön 17.000.-. Y, sce l scrit de Lena dijò, che so om à mâ dit, che 17.000.- foss ste assà, mo n'â albù degüna intenziun, no dit nia de vènne l lüch, restàl da odèi,

sce chèsc gnò lascé avarèi y cherdü da vicare. Insciò podò la lètra de Lena propi fa davagné la litiga a Tomesc y cundüsc Sepl de Sotrù fora de süa cìasa y de so lüch, propi sciöche so pere i à en iade manacé, che Lena, süa fomena, l'ess cundüt èl fora de cìasa. Mo a ci moda che chèsc ess podü suzede, ne i fossel a berba Tone sigü nia gnü inmënt.

En dé, al é mez ann ch'ai é gnüs da la vera, ciarfà Sepl de Sotrù na lètra racomanada da l'avocat Weber da Bornech: al é chèl ch'al s'â bele di temü. La lètra dijò, che ai 25 de messé dl 1914 àl venü so lüch pur 17.000.- coronas a Tomesc da Longega. Chèsc é pronto da paié l prisc y damanà la cunsègna dl lüch. Pur regolè dōta la questiun, dōl se prezenté tl studio dl'avocat tl tēmp de 15 dé. Sc'al ne foss nia cumpari, à l'avocat bele l'ordine de fa la plüra al tribunal de Balsan. Atira à-l cherdé süa fomena: «Vèigheste, Lena, chilò unse la litiga!» Lena s'â spordü y ess plü ion pité, mo ala messà se mostré coragiosa, sciöch'ala é bele ausada da fa vigni iade che so om, dô val ria notizia o magari inçe dô val cioca, é de moral a tera y val iade mez desperé. «Almanco ne dijel nia de mia lètra», oservàla dô ch'ala à lit les cater lignes.

«Oh, de chèl scrit me dijaraì doman, sc'i vadi a l ciafé, sciöch'al m'invièia».

«Òste bele ji fora domán», damanà Lena.

«Ciara ci bëch che te m'as fat ite; sc'al ne foss pur tüa lètra, podessi m'la ri y lascé che Tomesc me fajess scri tan de lètres ch'al ò. Al n'ess pò nia da mostré sö, ch'i à sciacaré. Mo ensciò éla atramënter. I sun curiüs, co ch'al intorj fora chèl scrit, che tò às mené a Tecla, tōa amica y Tomesc pèl, che óis trà na corda incér l col a me y me fa perde l lüch».

«Chèla foss bela», minà Lena, «can ch'i à propi scrit, i me recordi avisa, ch'i n'èis fat degun marcé».

«Mo ch'i un sciacaré, àste mefo impò scrit y i as dé n rampin tla man.

Odarùn, i sun curiüsc, co che l Dr. Weber la mèt fora y purchèl vái bele indomàn. L'avocat Weber consciunse pò. Al é zacotàn de iadi ste chilò coi

iagri. Al é n bun iagher y ai disc inçe, che al é n bun avocat».

L'ater dé é jü l'ostì de Sotrù bel adora a Bornech y é ste un di prüms tl studio dl'avocat Bruno Weber. Chësc l'à saludé cun bela crianza y sciöche conosçent.

«Ala me plësc, ch'i sëis gnü tan atira, spo la fajuns fora cun Tomesc?» «El magari chilò», damanâ Sepl, «Al ne savô mine, che os gnöse incö, sce i ne i l'ëise magari os dit», respognô l'avocat. «Tomesc m'à surandé la cosa a me y i feji iö pur ël».

«Orëise spo me tó lüch», damanâ sëgn l'ostì. «Tó ne se tulunse nia, amich, mo osc lüch i ëis venü a mi client bele dan la vera. Al s'l'à tres çiamó lascé y os ëis podü se fa de bogh afari y tröc scioldi chisc agn. Mo sëgn ô Tomesc fa valëi l marcé che ëis fat ai 25 de messé 1914 y surató l lüch, che é so».

«Iö ne à mai venü mi lüch a Tomesc, no a degügn; l lüch é mi sciöch'al é dagnora ste dô che mi pere m'l'à lascé», respognô Sepl oramai desené.

«Chësc podesses di, caro ostì, sce nos n'essun tles mans en pice scrit de osta fomena», dijô sëgn l'avocat cun la grigna da rì; y i mostrâ la lëtra che Lena i â scrit chël medemo dé a Tecla, la fomena de Tomesc.

«Lascém-la mo li, chësta lëtra», peria Sepl. Mo l'avocat i l'â lita dant ël, ch'al ne podô nia la lascé fora dles mans.

Sepl é spordü, sciöbëgn ch'al savô denant çì che Lena â scrit y ch'al s'â denant punsé, che chël scrit foss ste l çiaval de batalia de so nemich.

«I m' l'ess empò gion lita cun pësc y l'ess inçe ion lasciada odëi a chëla che l'à scritta», dijô Sepl dô en pü de témp.

«Chël plajëi pôi se fa», respognô l'avocat y i à fat dé a Sepl na copia dla lëtra, ch'al â bele arjigné denant.

Sepl s'l'â çiamó lita jö en iade, spo s'al fat coraje y à dit: «Signur avocat, orëise da chësc scrit tó fora, che iö i à venü l lüch a Tomesc? La lëtra de mia fomena disc propi l cuntrario; ala disc, ch'al n'é gnü fat degun marcé y che iö n'à dl dütt nia albü l'intenziun de vënne!» «Caro ostì», respogn l'avocat, «la lëtra disc inçe val d'ater: ala

disc, ch'i ëis sciacaré dl lüch y ch'i se sëis gnüs sön 17.000.- corones».

«Mo no ch'i i àis dé l lüch pur 17.000.- corones. Purchël n'ài pö nia sotescrit. Sc'i foss ste pur vënne, spo essi bëgn sotescrit l marcé», dijô de cuntra Sepl.

«La questiuon éle», desplicâ l'avocat, «sce l tribunal s'la crëi chësta y iö arati, che al ne podess nia la lascé avarëi: an ne sciacarëia mine mez n dé y se vëgn in ultima sön na zerta soma, sciöche prisc dl lüch mâ pur fa na çiacolada. Os aratëis atramënter dô osc interesse, mo al n'é pur nia ch'i stunse chilò a strité. I savëis ch'i feji l'interesse de Tomesc y ël disc y se sënt sigü, ch'al à cumpré osc lüch. Sëgn se tratel mâ de savëi, sc'orëis i l cunsegné a bones o sc'i mëssun litighé. Spo foss l tribunal da Balsan che la fajess fora. Mo denant che mëte man na gran litiga, che pö duré di agn y mangia n grön de spëises, oressi empò se di de punsé en pü dô, sce al ne foss plü da sciché de porvé de se gni a bunes. L prisc de 17.000.- corones podô ji bun laóta, mo ala valüta che i scioldi à sëgn, él scialdi püch. Mo l prisc é pa chël y nia de plü. Empò ói se mostré, che nos avocaç çiarun de impedì o studé ia les litighes y fa la pësc sc'al é un en mitl. Odëiese, purchël i ài baié a mi client d'alzé n pü l prisc y se dé n pü de plü. Spo me gnissel inmënt, che chësc marcé foss inçe pur os nia tan da mat. Tomesc à na familia cun set mituns y ô i dé val da fa a chësta jënt; os sëis su cun osta fomena, y coi scioldi dl lüch y çì che s'ëis podü fa i agn de vera, se fajëis n bel quartier y podëis fa val pice laur, ch é paié bun y che os y osta fomena fajëis sauri, empè de mëssëi stracé döta osta vita sön en té gran lüch da paur pur lascé a la fin döt ai foresti!»

Chël ëis veramënter rajun, mo tan metessel pa pro Tomesc pro i 17.000?» «Al n'ò pa cis ne n savëi. Al disc, che al n'à degügn scioldi da sciuré fora, o-là ch'ala ne mëss nia ester y chel al ne n'é nia debit de paié plü de 17.000.-. Chël àl inçe rajun, mo magari fossel empò bun de i fa dé en mile o l'ater pur se sparagné na gran litiga».

«Almanco 30.000 ói avëi, sc'al ó ch'i sotescrii l marcé», se lasciâ sëgn sö

l'ostì, che â endô ciafé coraje pur la bonté dl'avocat. «Ah no», sc'i fajëis de té propostes, podunse lascé la discu-sciun. Spo unse pur encö baié assà, mi bun ostì. Iö speterà chi 15 dé sciöch'i s'à scrit y sc'i ne me fajëis te chësc tēmp d'atres propostes, ciafarëis la plüra cun la cherdada al tribunal da Balsan».

Cun chēstes parores i à l'avocat to-ché la man. La pröma cosa che Sepl à sēgn fat y sanbēgn stada de i cunté döt a Lena, söa fomena.

«Vëigheste sēgn», àl metü man, «èi dann che to scrit m'à fat. Da chësc tölì fora, ch'i un sciacaré y ch'i se sun gnüs sön 17.000.-».

«Ai tol mâ fora, èi che i öga ad ëi, de chël ch'i à scrit, che te n'às degüna intenziun de vënne, y che te n'às incè dit nia de vëne, de chël ne diji assà ne nia», respognô Lena. «L'avocat Weber messâ baié ensciö, dea ch'al é Tomesc che l paié y al mēss fa so interesse. Mo te sas bēgn, Sepl, ch'al é incè d'atri avocaç y magari de miüs, che sa de defēne nostes rajuns, cis sc'i i paiun bun. Y incēr i scioldi crëi, che nos sun cotàn da mì che Tomesc. Purchël no ma perde l coraje, Sepl. L lüch ne i dunse nia, incè sc'al metess çiamó pro n mile o l'ater, no te punsé ch'al mētes pro val, çiodi ch'al à la meseria de scioldi y sciöche afarista y sciacher él cuntēt sc'ala i é garatada de fa n bun marcé. No, no, i se parun cun en n'ater avocat y iö aratì, ch'i davagnunse, che al n'à nēt nia da mostré, che al àis cumpré».

«Valch àl da mostré sö, töa lëtra», oservâ Sepl, «mo pur ater àste rajun! Val dé, çiamó dan ch'i ciafi la plüra, vai a rajoné cun l'avocat Lindner; al é bele n pü vedl, ai disc ch'al é l miü avocat a Bornech. Odëi èi che chël disc».

L dé dô è Sepl rové ia Al Plan y è jü a ciafé süa uma. Mëda Marianna stö dër bēgn tl quartier de süa amica, ales se gnô sciöche döes sorüs. Atira l'ales fat senté jö y i à dé val da danmisdé. Spo, deperpo che l'amica è jüda a cumpré ite, à Sepl cunté a süa uma dla litiga che metó man pur l lüch de Sotrü.

«De chësta él pa Lena che à la colpa. Chëla é stada tan mata de i scri la lëtra a Tecla».

«Chël é vëi èl», dijò la uma, «mo ala l'à minada buna y a orü te fa n plajëi che te podess te n sté cun pësc dô chëla zerta çiaculada che t'às fat cun Tomesc. Purchël ne pöste ester soz cun ëla. En pü de colpa àste incè tö, che te stós tan di a sciacaré, sce te n'às degüna intenziun de vënne. Al é vëi, al n'é ste degügn testimoni y sotescrit n'aste nia. Purchël n'ess Tomesc podü fa nia y nianca mēt man na litiga, sce Lena n'ess scrit la lëtra. Mo, sciöche i à dit, l-à-la scritta cun la miü intenziun y pur to bēgn, pur tïa pësc. Mo döt cuntra süa orenté é stada la lëtra plütert pur to dann. Ensciö s'ala mefo porté pro».

«Ala manacia, che iö vëgnes castié, uma», cunfessâ sēgn Sepl, «Ch'i s'à paré os y l pere fora de çiasa. Y propi Lena à pa orü ensciö. Y sēgn manàcera de me paré fora de çiasa me cun chësta lëtra desgraziada. Aé, ensciö se port-la pro».

«Gni podess-la», oservâ la uma, «mo i sperun che te sides bun de te paré, çiamó n'é la litiga mine pordüda, nianca metüda man».

Entant è l'amica gnüda a çiasa col patiuc cumpré y â atira envié Sepl a ste a marëna. Mo èl â ora da ji y â ringrazié dl'ospitalité y bunté. Mëda Marianna se recordâ dër bēgn, che berba Tone, so om, â dit plü iadi: Lena à orü che nosc miüt condüjes nos dui fora de çiasa; sc'ala ne vëgn madër no, ch'ala condüjes n dé o l'ater èl fora de çiasa. De chësc s'ala sēgn sanbēgn recordé. Mo ala n'à dit nia y al Sepl che â cunfessé, de süa buna, süa colpa, à-la mâ dit, ch'ala i augurâ de davagné la litiga pur l lüch. Y chël i augurâ la buna uma de cör, sciöch'ala â incè de süa buna orenté renunzié al manteni-mēt, che so fi i è debit y ess incè orü i dé.

Can che Sepl è rove a çiasa, àl porté a Lena i salüç dla uma. Al n'à plü brun-turé nia pur la desgraziada lëtra che Lena à scrit cun la miü intenziun y pur i fa ad èl dl bēgn. Purchël n'oröl nia ester soz cun süa fomena y alman-co in chësc punt stimé a süa uma.

Valgiugn dis dô é jü l'osti de Sotrù da l'avocat Lindner y i à cunté súa storia. Can che al à odü la lëtra, che Lena, súa fomèna, à scrit, àl fat na burta müsa y à dit: «Sce chësta ne foss nia, fossun nos sigüsc al cënt pur cënt de davagné la litiga, mo ensciö, chël mëssi atira se di é la probabilité mâ plü de 50 pur cënt, chël ô di, ch'i podun davagné, mo tan bëgn inçe perde. A me me gnissel inmët: dô chël ch'i m'ëis cunté, empò plülére de davagné, sc'i un furtüna» ensciö essun magari 60 fina 70 pur cënt de probabilité de davagné. Osta defeja se feji bëgn, mo chël mëssi se di, sigüsc ne sunsi nia. Sigüsc fossun, sc'al ne foss nia chësc scrit de osta fomèna».

«Mo ala disc pö, ch'i n'ä nia cuntraté», ä a chësc punt endò oservé Sepl, «co pö pa ester chësc scrit tan de dann a me?»

«L prigo é chësc, caro osti: la lege disc, che n contrat o marcé de compravendita é fat y vël, can che venditur y cumpradü s'é gnüs sö la cosa y söl prisc. Y te chësta lëtra de osta fomèna, ch'ala à sanbëgn miné de scri pur osc ütli y pur se fa a os en plajëi,

stal scrit, ch'i ëis sciacaré dl lüch y se sëis gnüs sö 17.000.- coronas».

«Mo no ch'i äis venü l lüch pur chël prisc», oservä l'osti.

«Chël porvarunse de sostegni cun dütes nostes forzes, mo al resta da odëi, sce l tribunal s'la crei. Spo unse chiamó n n'atra rajun de se defëne: Os n'ëis nia sotescrit l contrat, che osc aversare s'ä prejenté; chël ó bëgn di, ch'i ëse empormó entenüs, ch'al vales empormó l contrat scrit y no na ciacolada a cater edli».

Chësta spligaziun dl'avocat i à tan plajü a Sepl, ch'al s'odó präsc sigü de davagné. Al à purchël espressamënter perié l'avocat de fa so defensur y l'à saludé, dô ch'al i à albü dé en «acconto».

La litiga à spo metü man. L tribunal da Balsan à cherdé plü iadi i dui litiganc' y i à damané fora avisa son chël sciacaramënt sö l lüch de Sotrù, ch'ai à fat ai 25 de messé dl 1914. Vignun stö pro súa verjiun: Sepl dijô, ch'ai à baié dü t danmisdé, mo nia mâ dl lüch, che Tomesc ess tan orü cumpré, mo inçe dla politiga y dl prigo de vera, che é laóta dan porta. Tomesc pitä tres

Chi dai rüs

(Foto Erlacher)

plü y plü, cina ch'al ê rove a 17.000.-; a chël punt essel èl dit: basta, basta, o val atra parora, ch'al ne se recorda nia plü avisa, mo a degüna moda che a chël prisc i venôl l lüch. En té contrat aratâ sö da nos düc, y inçe iö, che messas gni scrit pur valëi, mo n'â degüna intenziun de vëne y purchël n'ai nia sotescrit».

Ensciö dijô l'osti de Sotrù.

Tomesc da Longega indére tegnî pro a di, che l'ater i â pur 17.000.- venü l lüch, ch'ai s'ê gnüs y s'â toché la man. Dea che la lëtra de Lena n'ê sôn chësc nia dl düit tlera, â l tribunal fat dé joramënt a Tomesc. Na domanda dl'avocat Lindner de cherdé destemoni söl fat, che contrac' de chësta sort vëgn chilò da nos dagnora faç in forma scritta, n'â l tribunal nia azeté.

La litiga â bele duré plü de n n'ann y i dui avocac s'â batü dassën coi scriç y pro les udiënzes, can ch'al ê finalmënter gnü fora la sentënza. La sentënza dl tribunal dô rajun a Tomesc y cundanâ Sepl a i cunsegné l lüch y paie dütes les spëises dla litiga.

La motivaziun dla sentënza ê chësta: Dal scrit dla fomena dl plüré, che chësc â plenamënter reconosciü, vëigon, che ai 25. de messé 1914 â l plüradü di alungia contraté col plüré pur i cumpré jö l lüch de Sotrù. Dô ch'al â plü iadi alzé l prisc, ch'al â emprüma ofri 12.000.- coronas, èl finalmënter rové a la soma de 17.000.- coronas, che podô a chël tëmp gni aratada bona. Dô chësta oferta â l'atra pert azeté y â dit de i dé l lüch; chësc vëigon da la lëtra prejentada, dal comportamënt dles döes perts y dal joramënt dl plüradü, che l tribunal â damané. Can che i dui â sciacaré dl lüch de Sotrù y s'ê gnüs sôn 17.000.— coronas pur prisc, èl da odëi, che l contrat ê fat y valò dô la lege dl tëmp da laóta.

Purchël l'â inçe l plüradü scrit te so notes, sciöche cosa fata. Sce le plüré n'â nia plü sotescrit, èl da odëi, ch'ala i moia de çi ch'al â fat y n'ess nia plü orü lascé avarëi l marcé, mo chësc ê bele fat, sc'al n'ê inçe nia scrit.

L'osti de Sotrù n'â sanbëgn nia azeté la sentënza y so defensur Dr. Lindner s'â apelé a la «Corte d'Appello». Mo dô

mez ann à chësta confermé la sentënza dl tribunal da Balsan. Sëgn à l'avocat Lindner dé a so client l consëi de zede y lascé, mo l püre Sepl n'orô plü aldî o azeté degünes rajuns y à metü n n'ater avocat a fa recurs a la «Suprema Corte» a Roma. Al dijô, che düit l process ê ste na camorra y na iniüstizia; che èl n'â mai venü so lüch y che fora de süa çiasa ne se n jôl nia a bones.

Dô n n'ann y mez èl inçe gnü la sentënza dla Cassaziun. Sciöch'an podô odëi danfora, n'â chësta nia azeté le recurs dl'osti de Sotrù. Ensciö valò la sentënza dl tribunal da Balsan cun süa motivaziun.

L'avocat Lindner, che â albü emprüma nia püçia speranza de davagné la litiga, â dit plü iadi a so client: «Sc'i pordun, è-l unicamënter pur gauja de chël scrit desgrazié d'osta fomena. Y empò ne pôn dé ad èla degüna colpa, cis os nia, ch'ala â pö orü se fa n plajëi y se daidé fora dla confujiun, ch'i âse fat cun osc sciacaramënt. Na èla da paur ne podô capi, çi cunseguënzes ch'al podô gni fora de na lëtra, olà che èla dijô propi l contrario de Tomesc: che osc om ne i â nia venü l lüch.

Cun osta fomena n'ëise nia rajun de ester soz, sciöbëgn ch'ala é stada cun süa lëtra la gauja ch'i pordëis l lüch. Ala s'â porté pro ensciö, pur osta desgrazia».

«Pur mi castigo», se punsâ Sepl, sciöch'al â bele dit a süa uma. Ala se portâ pro, che propi Lena, süa fomena, l condüjô fora de çiasa, sciöche èla i â acunsié de condüje fora de çiasa so pere y süa uma.

Al é la man de Di, l castigo de so quarto comandamënt.

Al é präsc en n'ann che la litiga ê rovada, mo Sepl fajô tres çiamó l'osti de Sotrù y laurâ so lüch. Plü gonot i â Tomesc y so avocat damané de mëte l dé pur surandé l lüch, mo Sepl fajô sciöch'al ne saves nia y ne dô degüna risposta. A d'atri à-l dit, che a bones ne se n jôl nia. Mo dô n ultimo avertimënt dl'avocat Weber èl gnü en dé domisdé «l'ufficiale giudiziario» dl tribunal acompagné da valgügn carabinieri y à metü man de porté fora de çiasa la mobilia y l'ater patüç dl'osti de Sotrù.

Empormó sègn l'â l püre Sepl capi-da, ch'al ne jovâ nia de se paré y â comané al fant de abiné adöm döt sön dui o trèi çiams pur l mené ad èl t'l'alberch, ch'al s'â veramènter bele chiri, o che plütost süa fomena i â cheri ia Mantëna.

Spo s'âi coiü adöm, èl y Lena, valgünes coses de prüma nezescité te dui cufri, à lascé la çiasa y se n é piês ia da La Pli jö cuntra Framacia. Entrami dui pitâ.

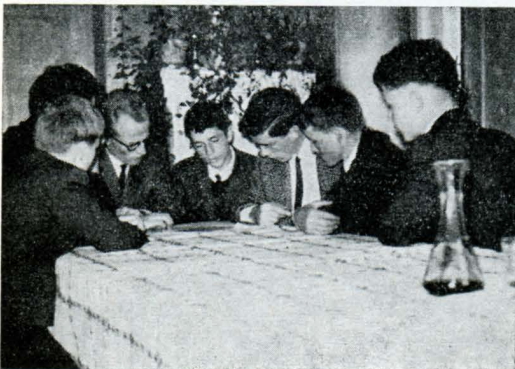
Avisa ensciö se n é jüs laóta, dan 8 agn, l pere y la uma de Sepl. N cajo à orü, che chël medemo Garber, che i â dé alberch ai berbesc, è sègn senté sön banch dan süa porta.

«Vègneste bele, Sepl», àl dit atira, can che i dui passâ.

«I n'un zënza assà, respognô l'osti, «te n'ess veramènter nia bria de nes coiené!»

«Chèsc ne diji nia pur te coioné, Sepl», respognô l Garber, chilô da me àste valgiugn agn paié l quartier pur to pere y tüa uma, i se sun dagnora gnüs y sun inçe parontela. Laóta t'âi dit, ch'i te lasciâ l quartier inçe a te sce te l'adorâs en iade y sègn t'l lasci atira, sce t'ôs».

«No, no, dilàn empò», dijô Lena, i jun sô Mantëna». Cun chèsc ési jüs inant.

A Mantëna â Lena bele provedü en alberch, bel y nia çer. Ai messâ mefo val iade en pü daidé lauré. Lena é ausada a lauré y laurâ ion te çiasa y inçe söla campagna. Mo cun Sepl èla atramènter. Al s'â tan crüzié y desené pur la litiga, ch'al â inçe pordü la sanité.

A Mantëna ne laurâl plü oramai nia y s'é prèsc amaré dal mé sèch. Lena â sègn plü gran laur de i fa l guern y dl sochedi; y chèsc fajôla cun paziënza da angel. Gonot gnô inçe sü a uma a l ciafé y stô en pez a i fa l guern. Ala é stada bona da fa tan, ch'al à lascé gni l prô y à damané i sacramènc. La uma cunesciö che l'amaré gnô tres plü stlet.

En dé da doman l'â Lena ciafé mort te so let. Al â empormó 52 agn. Dô la sopoltüra à le prô, siur Pire, envié te calonia la uma de Sepl, mëda Mariana, y Lena, süa fomena. Apëna che Lena â odü mëda Marianna, s'èla injlenada jö dlun pitàn y à dit: «Uma, se prèi tan bel pur amur de Di, pordené-me». Mo la bona uma l'â alzada sò cun bon-té y amur y à respognü: «Lena, chël ch'é ste, é da dí bel pordené, no mâ da mia pert, mo inçe da pert dl pere; al m'l'â dit çiamó püch dan süa mort. Co podessun pa zënza nos speré, che l Signur se pordenes nüsc picês? I sa bëgn, Lena, te ne l'âs pa nia minada ria. Te dijôs: vedli y jogn ne büta nia adüm y chël é inçe magari vèi».

«No, no, uma», cunfessâ ite Lena, cun sincerité: «os sëis massa buna. Iô à pa bëgn capi, ch'i fajô mal y Chël Bel dí m'â castié. Propi iô à messé, cun mia lêtra, condüje fora de çiasa osc müt, mi om, dô che iô i â cunsié de condüje fora de çiasa os y l pere».

«Düt é pordené y desmentié», dijô

mèda Marianna cun les legremes. Y l bun prò à metù pro: «Düt é sègn inè pordoné dal Signur Idi, che à odü, cara Lena, osta penitènza y umiliaziun». Da chèl momènt inant é-l ste sciöch

l castigo dl quarto comandamènt se n foss sté.

Lena é ciamó vita tröc agn sana y cuntènta y é morta a la venerabila eté de 86 agn.

U'ISTÈ.

Regules dl tèmp

Sce jügn é frèit y môl,
l'paur dèr mal se n pôl.
L'vènt de jügn ne düra mai dèr di.
Sant'Antone y san Jenn
porta brömes dèr ienn.
Sce i dis da çian é dèr tlers y luminûsc,
spo pórtai blaa, vin y nusc.
San Iaco zonza plöia
mostra n ann con pücia möia! (n bun ann)
Iuli dess scialdé
çi che l'agost dess praté.
Surèdl de messé (iuli)
laora inè de nôt,
no mâ de dé.
Les vignes al bas, les çiöres a l'alt
n'à d'isté mai massa çialt.
Les nets d'agost dess ester frësches,
i dis d'agost dess ester çialtè,
spo é i gröms dal nüz bi alè.
Rosada d'agost,
al é pa bëgn vèi, ara dess avèi
bel dulnch so post,
ar'é tan important
sciöch' l' pan pur la jènt.

I chors dles dljies dla Val Badia

(metù adùm y scrit da s. Alv. Comploj)

Chësc artichel sura i chors dles dljies de nosta valada n'ài nia metù adùm de mia idea, mo dea che l scrivàn dl calënder ladin m'À craugné. Chisc arti-coli à plü o manco loçes gauja che gnanca tla cronich dles colonies ne n'él gnü noté sö döt l'important y pur me él na ria cossa ji fora pur les çiasas a tamejë fora i çiantadùs vedli di chors pur gnì al savèi düit èi che foss interes-sant y degn de gnì a l' savèi.

Sce La Val à l'artichel plü lunch, él purchël, ch'i à salpü da scrì de plü; degügn ne dess se n avèi a mal.

A nüsc dis él da spavënt rì da tignì sö i cors, no mà dea che la jënt va tröp demez a chiri laur y se davagné l' pan, mo inçe dea che la liturgia nöia à porté n gran cambiamënt y é plü pur l' çianté dl popol, che pur l' çianté di cors. L' cor çianta trö manco gonot y purchël ti falel l'esercizio. Al é rì da çianté sön notes, an disc pö che da çianté ne n'àn mai imparé fora. Jënt é gnüs plü co-moç, purchël él rì da abiné düc i mem-bri dl cor a les pröes y sc'al fala datrai i bugn çiantadùs, él püch da fa. La ligrèza dl bel çianté ne mëna nia plü tan co tl tēmp passé, dea che la jënt à incö de plü destraziuns. In cürt: al dé da incö n'esun nia plü tan pur l' çianté di cors.

Tan de plü podunse avèi gran ami-raziun pur èi ch'al é gnü fat sön nüsc cors i agn passà, olà che an çiantà a strit cun i atri cors, olà che an imparà edemes alungia na bela y ria mëssa da festa pur fa plü solene l' dé dl Si-gnur. Sanbëgn che inçe laóta à vigni cor plü o manco sües crises, sües difi-coltès, magari inçe val tràines, mo can che ara gné a les dërtes, tignô impò düc adùm y sanbëgn èle söl bel çianté de dljia y söi sacrifici, che i çiantadùs fajò, la benedisciun de Dì.

Na spezialité musicala reservada a nosta valada é i Öspi a cater usc. Ai vëgn inçe a manco y al ne foss nia plü festa, sc'ai ess da murì fora. I me re-cordi, che dan da val agn dijò n prou

da Sares — l'ann dô él pa spo mort: imëss pa çiamo jì ite a La Plì a aldi chi bì Öspi da festa. In se él valch nia rì da mantignì, dea che i salmi é valch de plü sauri da çianté, mo l' jì al do-misde vëgn trës a manco, inçe les festes y insciö gnunse inçe trës plü miseri tles dljies.

Pur savèi cun èi ligrèza, amur y pa-sciun che nüsc vedli çiantà dandaia, bastel savèi, tan adora ch'an à bel metù sö i orghi te dljia (Badia, la Plì, La Val, San Ciascian inanter l' 1800 y l' 1855). Da les croniches vëigun, tan di che tröc organistè fajò cun spirito de sacrificze y cun ligrèza so servije a la dljia dô che èi à imparé cun gran bria y fadia. 40 - 50 agn de servije ne n'é nia na rarité. Ai godò na speziala benedi-sciun de Dì. A tan de organistè begnmi-rità él la lënt che ti pità dô, dô che èi à messé dé sö so laur pur veçiaia o mortalité. L'orghe é l re de düc i stru-mèncè musicài. Te vigni dljia de nosc decanat uns al dé da incö n orghe. I ultimi vint agn él gnü fat cater orghi y i orghi vedli in gran pert comedà sö y plü o manco é l inçe çiamó, si la gra-zia a Dì, te vigni dljia n orghelist che sona, a desfarènzia dles dljies ti tu-dësc. Te dljia, olà che al ne vëgn nia soné l'orghe, él düit l'ann carsèma. Ima-ginése na festa da Nadé, da Pasca, na mëssa da noza zënza orghe; al somiass bëgn püch.

Organistè, dirighènc y çiantadùs se mirita inçe da chilò infora n bel giolàn. An präia, che ai tēgn adùm, stlùje da-trài n edl, sce val fej mé, se umilièie in cajo y portes inant cun bria la vedla y bela tradiziun de nüsc vedli çianta-dùs y tēgn sö i cors pur la gloria de Dì y pur fa plü solenn l gran santù. Çiamó na parora de ringraziamënt a düc chi che à daidé cöi adùm la storia de nüsc cors y mëte a papir.

L' cor da La Plì

L'orghe da La Plì é gnü fat l'ann 1853 cun registri, sot al degan Josef Vergi-

Chor d' La Pli 1926

ner nasciù a S. Martin de Tor, n segn, che al è bele inlaóta zacai che sonâ, scenó essun apèna fat n orghe cun na té dimensiun, orghe cun tratüra mecnica, che à tignì plü de 90 agn, renové y modernisé l'an 1960. Tertàn la vera él rové demez i fablôs dant, 1917, pur material de vera y i agn 1922/23 i àn indò arjigné sö.

Incër i prüms agn dl 1880 jê les sabeldes Laurënz y so fre Sepl Tavella dl mone da La Val a La Pli a tignì prôes da çianté y sonâ spo la domènia. Ai se baratâ jö, üna na domènia un y l'atra domènia l'ater. Chi da la Pli i tignô n pü môi y a Sepl ne i àra nia fat cis bun. Purater é Laurënz mort jôn.

Jan Frontull dl Casùn çiantâ a moda vedla. Al à dui mituns. L plü vedl, Jepele, â n bun talënt, purchël â acusié l degan, siur Jan Matî Declara, de l' mète a studié. Jepele studiâ da maester y imparâ inçe da soné a Bornech y a Balsan. Rodunt 40 agn àl fat a La Pli maester, mone y orghelist. Inlaóta él mâ a La Val n cor che çiantâ a de plü usc, purchël ne n'èle nia saurì a rumpì na vedla tradiziun, passé dal çianté dla jënt y mète sö n chor cun çianté latin a de plü usc. Mo cun l'aiüt di prôi y süa energia é-ra garatada. Siur Declara, che se n'â tut sura, n'è nia plü vit ad aldì l chor nü. Al é mort in la festa dla

ss. Trinite l'ann 1884. Al vëgn cunté, che siur Declara è püre da murì. L dé, magari él in Pasca de mà, ch'al é gnü çianté la prüma mëssa dal chor nü, la Thomas-Messe de J. Mitterer, s'âl fat daurì l vider de stangode y l vider de desura, ch'al pòis aldì la mëssa nöia.

Imprüma él sis omi y cater ères che çiantâ, spo a forza de insigné dô jënt jona, èle rové sö a vint çiantadüs. Infina l'ann 1915 gnêle çianté dagnora l Credo intir, çina che l' prou dê n n'ater ordine. Jepele Frontull, che â metü sö l'Uniun de s. Zezilia, se tignô dër rigörûs a les prescriziuns dla Dlijia, nos dijun, ch'al é dër „liturgisch”. Da les prozesciuns da festa y datrai inçe te dljia gnêle acompagné l çianté cun musiga, che Jepele Frontull â metü sü bele l'ann 1890. Inçe a Curt in s. Florian y s. Mocherà gnêl çianté na mëssa a de plü usc, inscö inçe a Pliscia in s. Iorz y in s. André. L scrivàn de chësc artichel se recorda de avèi aldì dan da agn, che da na festa a Pliscia él gnü desmentié les notes, spo à i çiantadüs çianté la mëssa terza „De Beata” de Hoellwarth adamënz.

Jepele Frontull s'â inçe lascé val composiziuns pur dljia, che ti é d'öga a duç i chors dla bachëta. Al é scrit söl stil de Mitterer, che é so gran amich. Dër cunesciü é l' „Veni Sancte Spiritus”

Chor d'Alplan 1949

a 8 usc, Gott grüsse dich (cun trombëtes), diversci graduai y d'atres composiziuns, che an se cianta dër sauri.

Dò s'ia gran y lungia ativité de 40 agn s'ha berba Jepele trat zruich a Lungiarü, olà che al i à dé na fia da maridé a Iaco osti. Al é l'ann 1924. Pur 10 agn à spo l' chor godü de ci che el ti à insigné. Maria Willeit dê dant la usc y acompagnâ cianties y Öspi y spo Agostin Frena da Çianoré, çina che Heinrich Agreiter de Brach à suratut l chor y sona chiamó al dé da encö.

Pro l chor da La Pli à inçe lauré i ultimi agn Jan Willeit de Soratrü y Lois Willeit d'Laronz. Da dui agn éle Heinrich Willeit da Çianoré che manëja l' chor. Da la mëssa noela de siur Iaco Ploner unse podü aldi, che l' chor da La Pli é çiamo a l'altéza de sü ideai.

L chor d'AL Plan

A Al Plan él ste la maestra Maria Daporta da Lungiarü, che à metü sö l'

çiante l'ann 1910. L'ann 1919 s'éra maridada cun l maester Eusebio Pescolderungg. Èi dui à fat inant fina a l'ann 1925, olà ch'ai é sta spo trasferis a Falzes fora in Puster. Da ailò gnêi chiamó ite n n'ann alalungia a fa inant cun ci che èi à metü a funzioné. Da l'ann 1926 çina al 1931 à l prou siur Pire Mischi da Lungiarü manajé inant. Siur Angel Morlang sen ciantá les doménies la gran mëssa, insciö podö siur Pire sté pro i ciantadüs y soné les mëses söl'armonio. Can che siur Pire à ciafé la cüra da La Val, é l chor zënza orghelist. Ailò à Lois Oberbacher dal Lehrer metü man da imparé a soné cun 21 agn. Pro Giovanni Rubatscher da La Val imparále i toni di Öspi. Da doman çina da sëra tignôle pro söl'armonio y impará a soné mëisc alalungia. D'Advënt 1931 sonâle èl les prümes mësses. Fina ailò gnêle cianté mëssa a capella. Al tignô les prôes y insignâ inçe dô scolari y insciö rovâ l' chor sö a 30 ciantadüs.

I agn 1948/49 èl sté a Al Plan Josef Kämpf da Aachen, che è resté zruoh da la vera y che è inçe sté plü iadi a La Val y val iade a Lungiarü, che à insigné inant l Chor d'Al Plan. Cun so aiüt è l chor rové sö a 40 çiantadüs. Kämpf à imparé ite la mëssa in g de Schubert, che é gnüda çiantada plü tert da na mëssa noela. Laota gné inçe imparada la mëssa da Nadé de Wassmer cun chor y mituns da scora, che é gnüda çiantada plü de vint agn alalungia da Maduvines. Inçe Angel Comploj da La Val à lauré val püch col chor d'Al Plan. Dal 1943 al 1945 èl l director dles scoles Nicolussi che fajô spaco cun süa direziun. Sot a d'èl èl gnü fat plü iadi la mëssa in F de Mozart. I agn 1931-1950 da la corona de mà da sëra gnêl çianté tröpes çianties nöies a s. Maria, che i çiantadüs gnê vigni sëra a les pröes.

Al é 40 agn, che Lois Oberbacher sona cun interess y ligrèza imprüma l'armonio, spo dal 1936 l'orghe fat da Dreher&Flamm da Salzburg cun ünesc registri.

Da vint agn incà èl l' professor dla scora mesana Dr. Edi Pizzinini, che insègna cun maestranza l chor d'Al Plan. Plü iadi àl fat la ria, mo bela „Weihnachtsmesse" dl Koch. L chor à sëgn çiamó valch pro vint çiantadüs.

L chor da Rina

Siur Ujöp da Peraforada, Josef Tasser, che é ste prou da Rina dal 1885-1892, à metü sö l çianté pur latin y à fonde la Uniun de s. Zezilia. Al à metü man cun 8 èi y 5 ères. Al à inçe arjigné n armonio cun pedàl. Pur 10 agn, fina ch'al é rové adalerch curat siur Antone Pizzinini, à l chor trat inant su, spo l'al èl albi tles mans da l'ann 1902 fina al 1917. L'ann 1911 èl gnü fat da la firma Behmann da Vorarlberg l pice orghe da 7 registri, tröp pur interenziun dl prou da Antermèia da laóta, siur Pire Sorarui, che sonâ gonot sön chèsc orghe. Da l'ann 1908 fina al 1911à soné l maester Richard Corradini, dô èl à fat inant l maester Eusebio Pescolderunge fina a l'ann 1915. Inanter ite sonâ n nü Rosina Vantsch. Da l'ann 1924 à fat inant Albert Mellauner dal Cöstner fina i priims agn dl sessanta. Al sonâ inçe té piceser mësses. Fora dl'isté gnêle

vigni domènia tignì prôa te süa çiasa. So fre Zenz à pur tröc agn manajé la direziun y l fej dütaurela.

I agn dô l 1951 à lauré siur Angel Morlang con l chor y à inçe metü l jôn Lois Huber a imparé da soné. Chèsc à fat la scora de trei agn a Pursenü y dô ch'al à fat l soldà, àl suratut l' chor y l'insegnamënt. Al sona inçe mësses dl Faist y çianta l coral nü. L prou da sëgn, siur Luije Comploj da La Val, à insigné dô forzes nöies, arjigné libri y notes. L'ann 1967 àn cumpré n clavir privat da Balsan, che ruvâ tla sala parochiala da imparé l çianté de dljia. Sègn ne n'é l chor nia plü da cunèsce sciöch'al çiantâ dan da 10 agn. L'orghe fat a tratüra pneumatica che à fat l sorvisc pur 60 agn, foss da fa sö da nü.

L chor da s. Martin de Tor

Sepl Gasser sen, l pere dl maester y dl dutur Gasser y dl mone da Piccolin, è l prüm da çianté dant pro l çianté de dljia vedl. Al à n bel bariton y é gnü invié y ess podü jì cun chi de Zillertal pur l monn a çianté.

L çianté a de plü usc pur latin é gnü metü sö a S. Martin l'ann 1902 sot al curat siur Pire Mersa, che à gran interess pur l' çianté de dljia. Al à fat n orghe cun 7 registri da la firma Fuetsch.

Chèsc orghe é gnü comedé l'ann 1955 da na firma da Klagenfurt, che à metü pro 3 registri, sön na mësa nöia. Siur Pire à ortié Lipo Verginer, n parenté de siur Vinzenz Verginer, a Pursenü a imparé da soné, dea ch'al à n bun talënt musical y cun 17 agn àle metü man da soné. Lipo é n fi de n cargà y faiô instèss l cargà. Al sté da çiasa a S. Martin ia dlà da la dljia. Plü tert s'el maridé it a Plan sura Bioch y laurâ l lüch da paur. Scebègn ch'al é n n'ora dalunc da la dljia, ne manciâl mai sanbègn nia les domènies y les festes, mo inçe da vigni mëssa da mort se tolöle la bria de fa l iade lunch pur ù a soné y çianté da vigni tèm y vigni tru. Çi essun pa inçe fat zënza èl? Lipo é musizist cun anima y corp, extra ti garatâ l'acompagnamënt dl coral v i pre-ludi. Pur nia ne n'al ciagé da jënt l'inom

„Lipo dai orghi”. Tla compagnia sonâle ion la zitra, mo l gran interesse àl pur l' cianté y soné de dlìjia. Lipo metò pro ciantadùs nùs, insignâ les notes cun paziënza y maestria. Al scriò inçe trôpes notes y à fat val composiziuns, sciöche l'offertorio da Gnisant „Justorum animae”. Pro la jënt êle cunesciù da componist dla ciantia „Olà ch'la Marmolada”. Les parores é de siur Sepl Flöss da Coldetlames. Sc'al falâ valch pro l'orghe, savòle instèss da se l comedé. Lipo é n cristian devot, n cristian da urèi bun, de buna vöia y valènt cun diüc, nia brau y savò da se tó la jënt.

Sce n foresto l'incuntâ sòn tru cun i cialzà des-ciolà y dër alabuma, ne n'essel mai miné de incunté l'orghelist dl paìsc. An cuntâ, che n iade, ch'al é jü in Jèon cun la prozesciun, oròle jì a soné l'orghe ia in Funes pur acompagné ite la prozesciun y soné la ciantia „Auf zum Schwur”. Cun n cumpagn êl jü dal plovàn a se perié les tlès. Chèsc ti ciarâ da pè cina sòn som y se lasciâ dlaurela da dé ca la tlé. L' compagn à messé fa dassèn. Mo spo ti à Lipo lascé aldì a chi de Funes, cì che ai à te so orghe! Lipo baudiâ ch'al à pordü la sveltèza ti dèiè cun l laur da paura.

Gran fadia i à fat ad èl l' laur söl lüch da „Plan”, che é n gran pert èrt

y da rogn y insciö s'âle scurté la vita. Al à ciave astma y se fajò ert da jì pur stiga de desura sò. In la festa dl Còr de Gejü àle soné l'ultima iade y à stlüt súa lungia ativité de 38 agn cun la ciantia bel nominada. Al à impormo 55 agn, mort trö massa adora, ai 15 de jügn pro l prof. Josef Gasser y à soné da l'ann 1943 cina ch'al é gnü sostitü da 1940. Dò la mort àn impormó cunesciù, cì che èl à fat pur l chor y cì che an à pordü cun èl.

Dò súa mort jèra ert, che l chor à pordü so maester y pere. Purchèl à l chor passé diversces crises, mo söl cianté de dlìjia él la benedisciun de Dì y ara va impò inant, sce al vègn cianté in unü de Dì. I caplagn siur Laurènz y siun Palla se n'à tut sura d'insigné les notes y da condü inant l chor. Dò la mort de siur degan Giovanni Mersa àn finalmènter podü mèt man a insigné l coral nü, incèr l'ann 1949. La maestra Gretl Gasser sonâ l'orghe. Intant à Sepl Trebo de Tor imparé a soné a Neustift Sepl Frenner da Lovara l'ann 1954, che sona dütaurela y manèja l chor. Sepl Trebo à inçe daidé plü tert in cajo de nezescité. Da l'ann 1939 insö él Richard Flöss de Poldele, che dà l tact; al é scolare de Lipo dai orghi.

Chor d'Antermèia da Zacàn

Chor da Lungiarü 1938

L chor d'Antermëia

A Antermëia él pücia jënt, purchël gnêle çianté da paura di alalungia. La familia dl Mair se n tolô sura incër l' çianté. L'ann 1917 da la mëssa novela de siur Pire dl Mair, plütert degan de Badia, él i çiantadûs dles atres comunes che çiantâ la mëssa di apostoli dl Mitterer. Incër l'ann 1920 à l prôu da inlaôta cun pücia conoscënza dl çianté metü man de insigné l çianté pur latin a cater usc. Dal 1925-1937 à Iarone Pupp dl'ostî fat inant cun l chor. Spo él sté n per d'agn sot a la direziun de Carlo Deval da Pedantermëia.

Sciöche un scrit tl calënder da l'ann passé, à spo pur 7 agn l scrivan de chësc artichel cun trôpa bria metü l chor a funzioné plü avisa y insigné dô forzes nöies. L'orghelist Otto Rubatscher à metü man de soné l'ann 1941 da S. Pire y à soné 15 agn alalungia. Pur diesc agn àl inçe manajé l chor cun maestria, mo cun material n pü debl, fina che Carlo Deval à spo indò fat inant y l'à dé l'ann 1961 tles mans dl bun tenor y orghelist Iarone Chizali da Colac, che manajëia fina al dé da incö. Iarone insëgna inçe l çianté tles scores mesanes da S. Martin y Al Plan. Inprüma adorân n armonio, che an à ciafé da Rina ite. Da l'ann 1934 fina al 1966 ële n orghe provisorio.

L'ann 1966 él gnü fat n orghe da la firma Pirchner da Steinach cun 12 registri, che garantî pur generaziuns.

L chor da Lungiarü

Siur Pire da Mischi é sté caplan a Lungiarü l'ann 1908. Laôta ële la maestra Maria Daporta da Mazchel che insignâ te scora. Ai s'â baié de insigné a çianté jogn y jones che à ligrëza y à tosc metü man de çianté té piceres mësses cun de beles usc aldides y jones y la jënt à plajëi. A Lungiarü él dagnora sté de beles usc y jënt à na orëdla fina y nia parentûsc pur ofri val ores pur fa bel l' çianté de dlijia.

L'ann 1909 à la popolaziun daidé cumpré n orghe nü da 17 registri da la firma Behmann da Vorarlberg. L' orghe vedl, fat i agn dl' 80, é gnü cun chësc sostitui da n nü y plü gran. Dea che la umidità l'â roviné cun l' jî di agn, él gnü arjigné sö da nü cun na mësa nöia l'ann 1949 da la firma Mascioni da Cuvio-Varese. L chor é jü inant fina ch'al é rot fora la prüma vera, spo dea che i jogn à messé jî sot les ermes y tröc n'é nia plü gnüs zruich, él l' chor pur val tēmp jü in toè.

Da l'ann 1920 insö sonâ l'orghe Iaco ostî (Clara) fina che so jocer, berba Jepele Frontull, l'ann 1924 i à tut l chor dles mans y l'â cundüt inant fina al

Chor da Lungiarù 1951

1930. I agn dô la mort de berba Jepele, à so fi Pire fat inant cun l' cogné Iaco ostì fina i agn 1933-34, spo é chisc jüs definitiv a Mittewald. Te n cürt tèmp à Tarejia Pedevilla de Vanc imparé pro siur Benno Rutz da Falzes y sonâ da orghelista y tirâ inant l chor cun d'atri çiantadûs. Laóta rovâ l' numer sô a vint çina 25. Ara sonâ de té piceres mësses. L plü ion sonâra la Loreto-Messe de Vinzenz Goller, magari zënza savèi che l' componist â studié la bëgn garatada composiziun da Op. 25 it a Pares sot a crëp da l'Ora y piz Doledes n dé da la plöia, che siur Goller ne podô nia fora y jì a iài sô cuntra Bronsares. Al gnô dagnora inçe çianté o dit sô l coral.

Plüttert sonâ Carlo Daverda pur püch tèmp, mo pur la malsanité él mort jônna a Mittewald, olâ che al é sü geniturs. Intant à Bostian Daporta da Mazchel imparé da soné pro l prof. Kämpf a Klobenstein. Al sonâ inçe de beles y ries mësses da l'ann 1950-1958. I agn 1946 fina 1955 à l' scrivàn de chësc artichel insigné dô jënt jona y tignô les prôes dl çianté. Sciöche an pô odèi dal retrat, él düt usc jones, i çiantadûs da denant é feter rovâ, valch â lascé inmalora. Laóta él gnü metü l coral nü. I vedli lasciâ plü ion i jogn, dea che ai â fat so laur. L'unico çiantadù vedl, che é resté, é berba Franz Schanung, ch'an i dijô l Kaiser. Al vëgn oservé, che dô la prûma vera él passé pur la

Sibiria, Wladiwostok y Singapur cun la ferata pur gnì a çiasa. Berba Kaiser é n çiantadù cun tan de buna vëia, che süa buna lüna passâ a düta la cumpagni, a can che i çiantadûs s'abinâ pur la festa de s. Zezilia y zënza val iade — y mai zënza lascé tomé na bela monëda. Ai 25. 1. 1951 âle maridé l fi Valentin cun na çiantarina y la fia Agnes a Casper da la posta. Al cuntâ, can che l vedl iagher é püre da muri, ti â dit l prou: t'âs pa fat mirit a çianté tan d'agn te dlijia. L püre respognô: da çianté arati, ch'i m'ai fat püch mirit; sc'ara jê bun, spo êi brao, y sc'ara jê mal, spo se despazientân. Te chëstes parores pôle ester val de vëi.

I agn dô l 1955 é l chor tles mans de Pire Daporta da Mazchel y in pert dl maester Pire Comploj. Plü tert él ste Pio Pescoller dl Iagher che à fat la scora dl'orghe a Porsenü y sona da n per d'agn schiöch orghelist.

L chor da La Val

Sciöche dlunch, él inçe a La Val da vedlamënter incà l çianté da paur. Extra bel dess ester sté l' çianté di Öspi, che ara jê da intrames les perts a de plü usc, çiantadûs y la jënt cun i prôi. N çiantadù dess avèi dit: sciode che an à lascé tomé chi bi Öspi.

Tla cronich da La Val stal scrit, che da la cunsagraziun dla dlijia nöia ai

Chor da La Val 1927

3. de messé 1876 èl 22 prôï y i salmi é gnüs ciantà tan bel, che l vèsco Vinzenz Gasser dess avèi dit: Tan bel ne gnaràle nia lere cianté, can che al vègn cunsagrè na dlijia. Che al è gran interess pur l' cianté de dlijia mostra l' fat, che al é bele gnü metü sö n orghe tla dlijia vedla. Dea che la dlijia è pur tan de jënt tröp picera, èl gnü batü fora n tó de mür sura l' gran üsc pur fa plü lerch y l'armé d'orghe arjunjò dal mür y sté sön döes corones. L' prôu, che à

fat la colonia da Rina, siur Antone Cansins, scri ailò tla cronich, che l'ann 1879 èl jü a La Val a la festa de san Ienese y al oservà che la beléza dla dlijia nöia y dl cianté l'à talmënter imprescioné, che al cherdó de avèi sinti danperfora les ligrèzes dl paraisc.

L' medemo ann, ai 14 d'otober, scri siur Antone — al è ste a La Val, can che l' degan siur Giovanni Matti Declara à benedi l'orghe nü da 16 reghstri: „14 prôï ciantà in contrapunct i

Chor da La Val 1938

Öspi y mituns y dui «Singknaben»". Da chësc vëigun inçe, tan che i prôî da laóta tignî adûm y jê da na cûra a l'atra a daidè fa festa.

L' cianté zezilian é gnû metü sö zirca l'ann 1880. Sepl Tavella, che é inçe mone, l'à metü sö y sonâ i orghi. Fina inlaóta ne podô les ères nia jì sôn desura. In na festa n'âl fat jì sö dôes. L' curat se n'à atira anadé y dô dlijia àl dit al capochor: Ojöp, àst albü ères sôn desura incö? Oh, ères ne n'oi pa corasö, che te l' sâis. Defata dô à l curat siur Ujöp Pitscheider instëss suratut les prôes dl cianté, spo ères bëgn stades dêrt les ères. Plütert él sté l maester Dapoz, che à cundiüt inant l chor cun gran bria y fadia. L' curat siur Pescollerungg ne n'â nia orêdla, mo chël tan de plü interest pur l' cianté de dlijia y pur la liturgia.

Dal 1911 al 1923, tut fora l tēmp de vera, él l' maester Carlo Frontull orghelist y capochor. Vigni domēnia dô la corona tignôl na ora de prôa. La maestra Tela, sîa só y prümadonna dl sopran, dê tact y é la man dêrta de so frè pur cundiüj inant l bel cianté. L'ann 1912, in la festa dl s. inom de Gejü, él gnû cianté l' prüm iade la mëssa Stella Maris de Griesbacher che é gnüda fora laóta. In chësta ocajiun à cianté l' prüm iade l'orghelist da sëgn Giuvani Rubat-

scher y Tita de Cestun. Siur Angel Frena, caplan a La Val, se n'à inçe tut sura dl cianté de dlijia. L'ombolt Jan Iaco de Fornacia à spo fat jì Giuvani a Lungiarü dal vedl maester Frontull a imparé da soné l'orghe y dal 1923 insö l'âl albü tla man pur oramai 50 agn.

Cun interest, savèi y diligēza àl cundiüt l' chor a na altēza, ch'al é gnû conosciü sura la Val Badia fora. Sot a de vël él gnû ingrandi la desura y fat n' orghe nû da 27 registri. Sôn chësc orghe, sciöche al é inlaota, sonâ l'orghelist dl dom da Pursenü, siur Fonjo Frontull, plü ion co sôn düc i atri orghi dla diozeje. Tl certl de n calēnder, olà che al vëgn traté de düc i chors dl decanat, ne n'él nia l' post da cunté sö plü avisa l' laur che é gnû fat i ultimi 50 agn. Orun scrî sö l' plü important. Al é oramai la regula, ch'al é les ères maridades che tēgn sö n chor, dea che ères cianta plü dî y sa de plü. A La Val indere él l' cuntrario. Na ota che üna é maridada, aldîra, çì che reguardēia l' chor, pro l fer vedl. Mâ in cajo de nezescité jên a la dô. Çì che chësc o dî, sa vignun che à porvé tan de bria, laur, paziēza y tēmp ch'al ó ester da mêt pro ciantadüs. Ara n'é nia sciöche n té berba dijô: Imparè da cianté mëss ester saurî dl düc: nosc Giuvani é jü na domēnia domisdé a imparé les notes da

Chor da La Val da sëgn

cianté, spo la domènia dô jêle bele sön desura.

Tres n'êle na partida nôia de mitans, datrai inçe mituns, che imparâ les notes da nü, tres na desura de mitans pro les ciantarines che imparâ pur gnî dô a tó ite süa lerch, infina sö a 40 membri. La dlijia da La Val n'â nia na buna acustica. Les dôes capeles da les perts se töl tan de tono y l' chor töl tan de forza ch'al é. Tan de plü däl fora l chor, can che al cianta alergia o te n n'atra dlijia, co chëra dl paisc. Conesciü él spezialmënter pro l chor da La Val les usc altes cun n sopran morjel y fin y alt. Gonót cianta les ères a trêi o cater usc. L coral nü é gnü metü sö i agn 1932-33 cun l'aiüt di teologhi Comploj. Imprüma jël ert, mo col tēmp s'âl metü a jì tres damì y i ciantadús l' cianta ion. L coral é na buna scora pur cianté nēt y fin y imparé a toché les notes.

La ativité dl chor da La Val ess na loçia, sce an ne nominèia nia la porsona dl maester Angel Comploj, che cun so talēt musical, süa orèdla fina, süa man morjela y so bariton sonor à albü pur agn in pert la direziun, dal 1937-'49 (ann de süa mort) y ti à mazé ite al chor finèzes, che an n'ê nia ausà a aldi pro chor fora dles citês. Ciantarines â porté da Valgrata, olâ che ères â n parenté, la mëssa pastorala dl Diabelli. Bindicé periâres l'Angel de ti n insigné ite n toch, sanbëgn imprüma i plü bi toè y can che ara gnê da insigné inçe les ries partides, ne n'â Angel nia albü la intenziun de la imparé ite pur la fa te dlijia chësta bela y ria mëssa, che é reservada ai chors cun orchester.

A La Val él plü gonot festes, inçe mësses noveles. Ailô gnêle cun gran bria imparé ite de ries mësses sciöche la missa choralis de Franz Lisst, che gnê apostada da Bornech. L'ann 1958, ann eucaristich, à l chor da La Val cianté pro la mëssa pontificala sön plaza dl sport a Pursenü.

La liturgia ne n'ê nia dagnora buna de tignì vare pro la jënt. Fora de dlijia cianta l' chor, datrai mâ inçe mez l chor, pro i pastè da les nozes. Spo düè dal past dles mësses noveles, da val festival, les ères sores, i èi susc, düè

deboriada, pur ladin, pur tudësc, pur talian.

Chësc suzed pa bëgn bel avisa inçe pro i atrì chors dl avalada, no mâ pro chël da La Val!

Da la mëssa novela de siur Berto Rubatscher me dijô n prôu tudësch te na orèdla: Sc'an ó aldi ciantàn tudësch, mëssun jì ti badiòc.

Giuvani che à imparé da soné a Gries pro P. Columban, à inçe albü jogn a La Val, incër cater o cinch, y i à insigné a soné l'armonio y ai é spo diventà orghelest de n paisc.

Cun gran idealismo à Giuvani lauré pur l' bëgn dl chor zënza se lasce sprigoré da les bries y dai agn, cumpré les notes, pur l' plü cun sü scioldi, lasciâ ciarié ite la prüma partitur, che les notes gniss sconades, tigniss di.

Cun n zerto inchersciomun ciarâle al svilupo dl cianté de dlijia di ultimi agn, olâ ch'al é gnü scurté y cambié tröp de essenzial incër l chor. Co dess pa na porsona, che é de musiga anima y corp, y che ciara zruç a na té ativité tan lungia y rica y che é bel cotagn ite pur i agn, ester bun de dloti düit èi che l' monn da sëgn mēt dant!

Pro l chor da La Val à inçe lauré l maester Felix Dapoz, che é cunesciü pur sües composiziuns y é sëgn orghelest y dirigēt dl chor parochial da Toblach. Inçe Franz Moling, che à fat la scora dl'orghe, sona sön l'orghe da La Val.

Püch o tröp era pa bëgn pro düè i chors insciò!

L' chor di ciantarins de BADIA

L'istituziun dl chor dla dlijia decanal de San Linert d' Badia va indó al'ann 1893, olach'al fô ruvé t'so paisc d' nascita d' Badia da so post dla scola de Winnebach l jonn maester siur Paul Vittur. La comune de Badia s'â damanè èl al post dl maester siur Carlo Tamers, purèiodi che Paul fô conesciü pur bun ciantarin y espert orglist. La dlijia da S. Linert, ch'fô stada dal 1449 inant la dlijia „uma" dl'alta Valbadia, â albü la fortuna d'avèi al tēmp dla creaziun dl cianté zezilian omi apascionà de musiga ch'se n'â tut sura d'mudé l cianté zezilian, plö decorus y conve-

niënt pur la comunité parochial. Chisc fô sta l caplan siur Alvijio Demattia y l maester siur Paul Vittur.

Ilaóta sonâ çiamò i orghi de dlijia l vedl maester berba Pir Mone (Vittur), ch'fô spo gnü sostitui da so mütt Paul l'ann 1893.

Con gran laur y paziënza fô jüs al laur l caplan y l maester y â abiné adüm amisc dl çiantè «nü» ch'èi â insigné jö te n cürt tēp. Pro chisc fôl düc i mituns dla familia d'Anvi, ch'â spo çiantè tl cor pur düta la vita. L cor jê bun inant y canch'al mançiâ val notes, fôl siur caplan Demattia ch'n'arjignâ; èl fô n abil componist y valgünes de süs creaziuns vëgn çiamò dütaurela çiantades dal coro.

La desura fô ilaóta partida in düs pertes: mesa pur i çiantarins y l'atra mesa pur i omi. Col cor nü, i çiantarins aumentâ y ne n â plö lerch. Al foss ste nezesciario düta la lerch pur i çiantarins y inè d'atri orghi. L caplan da ilaota, siur Pire Surarü, ch' fô inè n bun orglist, se n'â tut sura d'realisé chëstes düs ides: dandadüt d'arjigné de bi gragn orghi pur chëla monumental çiasa de Di.

Con gran energia fôl jü ala patla tla comune y dô diverscio tēp avel albü abiné adüm l nezesciario pur comprè i orghi müs. Ala ne n'â duré di, incina che chisc fô ruvâ ad arlerch dala firma Anton Behmann dl Vorarlberg. Intratan gnè arjignada cà la desura düta pur i çiantarins con i armâ pur i fablos di orghi. L'ann 1906 gnèi metüs sö: na gran opra dla tecnica moderna con funziun pneumatica, dui manuai, 22 reghistrari con posauines y trombètes; la dlijia monumental de San Linert-Badia â i plö bi y i plö potènc orghi de dütes les dlijies dla valada!

L çiantè flori sot la direziun dl capocor Paul Pescollderungg d'Anvi y dl'orglist-maester incina al scomencè dla prüma vera. Intratan jê inant da su l capocor con chi püc çiantarins ch'fô restâ a çiasa; èl n'se fajô ert, purèi ch'èl savò inè mpü da sonè. Dal 1918 inant fajô indò siur maester Paul l'orglist incina süa mort dl 1922. L cor s'â indò remetü y de tan in tan gnèl inè çiantè val mësses con acompagnamènt de strumènc. L curat de Badia siur Va-

lerio Jori (1720-1761) â fondè n legat ch'gnè regolarmènter çiantè con acompagnamènt de strumènc (trombètes).

Dal 1922 al 1926 â passè l cor n bur tēp, mo s'â impò dagnora mantigni sot al medemo capocor y l'improvisé orglist Franzl Irsara da La Crusc.

Tl tēp dal 1926 al 1935 fôl indò ste n slancio dl cor sot al medemo dirigènt y l jonn orglist-maester siur Franzl Pizzinini.

Dedò spo â indò sonè inant l'orglist Franzl da La Crusc y dal'ann 1940 al 1967 l maester-dir. siur Eusebio Pescollderungg, fre dl capocor. Dò la mort dl capocor Paul d'Anvi fô diventé dirigènt dl cor l çiantarin-orglist Pepi Pitscheider; èl laora dütaurela con ligrèza y amur pur mantigni y istruì l cor dal dé da incò.

Sot al degan siur Pire Rubatscher (1939-1963) gnèl arjigné de gragn orghi müs, comissionâ da na firma da Matrei am Brenner, ch' vëgn sonâ dal'espert y abil orglist siur Paulo Dapunt, gran intendènt de müjiga. Al â na bona preparaziun musicale adüm a na ecelenta tecnica pur avèi frequentè stüdi speziali de so bel ert al conservatorio de Balsan.

Purvia d' chëstes condiziuns benevoles, l chor de Badia s'é mantigni çiamò tres al'altèza d'un di mius cori dla val pur abeli les funziuns eclesiastiches, pur la ligrèza di parochiagn y pur la sodesfaziun di çiantarins y de sü bëgnmiritâ dirigènc.

P. S. L prüm orghe é gni fat zirca dan 170 agn, quindi senz'ater l prüm orghe dla bacheta, in cer l'an 1800. L orghe da seign a la disposiziun dal componista da Desproc Karl Koch é gnü colaudé l an 1963. L coral nü an çiantè dal an 1941 insö. L cor cuntâ dan da ia 15 membri, l an 1955 n avl 40 y seign 25. Les plü belles messes che é gnüdes fates é la Krönungsmesse y la Spatzenmesse de Mozart, lapro zirca 17 messes da festa y 15 da les domenies.

L' chor di çiantarins da La Ila

La curazia da La Ila é stada üna dles prümes curazis dla Valbadia a fa pert dl'assoziazion de S. Cezilia (Diozesans-Gesangverein) ch'fô stada creada l'ann

1880 a Pursenù dal gran musigo Ignazio MITTERER. L maester siur Jepele Frontull da La Pli d'Marò â spo metü sö l'associaziun di çiantarins tl decanat de Marò. A chësta s'â spo unì plan plan dütes les cüres dla val ch'â tut sö l'çantè «nü» o «zezilian» in sostituziun dl çiantè «pairisc» ch'gnè ilaota prati-ghé.

L'ann 1898 ruvâ tl'espositüra da La Ila l pró jonn siur Alfonjo Videsott. Al provegni dala cüra d'Ampéz, olach' l çiantè zezilian fô bel ste introdüt y deach'al fô n'espert de musiga, fôl jü atira al laur dl mèt sö inçe t'so post nü de La Ila. -Dit, fat!

Adüm col maester-mone berba Micorà, s'âvi metü al'opera: l'esposito s'â tut la bria d'insigné jö çiantarins y l maester d'imparè a sonè. Al fô ste pur mpü de tēmp d'isté dal maester-orglist Frontull, ch'â imparè l'ert dl'orglist a Burnech bel oramai da jonn. Èl ti insignâ la teoria; pur podèi fa les ejerzitatiuns a çiasa, s'âvel comprè n pic armonio da Socin da Balsan pur piüc scioldi. Al é çiamò t' familia, à 3 registri y n bun sonn y gnè portè vigni domènia y festa te dlijia pur acompagnè l çiantè; spo gnèl indò portè a çiasa pur les ejerzitatiuns dl'orglist y pur les proves di çiantarins, ch'gnè tignides

da 2 a 3 otes al'edma. Les proves prinzipales gnè spo tignides t'calonia sot ala direziun de siur Alfonjo. Èl â inçe n bei armonio, gran y da tröc registri sciöch'n'orghe, ch'al lasciâ portè te dlijia magari pur val gran festa. Te dlijia ne fôl degun strumènt da sonè. L post dl coro fô dò l granaltè; impermò col secundo prolungiamènt dla dlijia l'ann 1953, ruvâ i çiantarins sön desura, olach'al fô spo gnü arjigné n pic orghe con 13 registri; al fô ste fat dala firma Mauracher da Linz.

I prümz çiantarins fô in numer de 12 y porvegni da 3 families ch'â bones usc, bones oredles y gran intresc y ligrèza pur podèi çiantè te dlijia a unur de Dì. Vignun se contentâ dl'unur de podèi çiantè, ne ciafâ degun paiamènt y çiantâ impò cun amur, ligrèza y sodesfaziun tl cör. L coral gnè acompagné dal'orglist y dütt l'ater gnè çiantè a capela. Les mësses con acompagnamènt â impermò scomencè a gnì çiantades, canche l studènt Franzl fô jü a studiè y â imparè ilò a sonè i orghi. La prüma mëssa con acompagnamènt fô stada la Thomasmesse dl Mitterer in la festa d'Santa Maria dal Ciüf l'ann 1911 con gran ligrèza de düc.

L'ann denant sen fô jü siur Alfonjo curat a Mühlwald; so sucessur ne fô

Chor da La Ila dô la 1. vera

intendënt de musiga y purchël ne s'in-tresciâl dl çiantè.

Purater, l'ativité dl çiantè jê bun inant incina la gran vera, mo incè intratan la vera çiantâ inant l cor, naturalmënter con gran fadia. Dò la fin dla vera fôl indò gnü insigné jö çiantarins da nü y l çiantè â metü man de ji bun inant y de flurì. Düc fô animà da gran ligrèza, ch'gnè çiamò aumentada dales uniuns di çiantarins de düta la val (Zäzilienvereinsversammlungen). Al gné arjigné musiga nöia con acompagnamënt dl bel armonium nü, sterch y gran, sonè dal jonn maester Franzl, ch'se n'â ilaota tut sura dl çiantè con entusiasmo. Chësc stato de cosses â duré incina l'ann 1925, olach'al fô gnü nominé insegnant a Badia y ch'ël â spo incè tut sö ilò l'orglisteria. Tl medemo ann jê l vedl orglist Micorà in punsiun y l cor fô restè zënza direziun.

Da chësc ann inant fôl ste na gran confujiun, incina che Rudolf Pizzinini â tut sö l cor y â fat spo l'orglist pur valgügn agn. Dal'ultima vera y dedò fô ste l maester dirigiënt dl cor y â fat l'orglist incina l'ann 1961. Da chilò inant â tut sö la direziun dl cor y l'orglisteria l jonn Lois Pizzinini, ch'l'â çiamò dütaurela tles mans.

L coro s'tira inant incò con fadia pur gauja dles zircostanzes mudades tla vita sozjal, ch'â portè al'egoismo y al general intresc t'vigni ativité dla moderna sozieté.

Al foss n gran sciode, sce l'ativité dl coro gniss a mancè pro les funziuns eclesiastiches: la preghiera çiantada nobilita l cör di fedeli insciöche l sorèdl ravivèia les piantes dla natüra.

F. P.

L chor da S. Ciascian

La dljia da S. Ciascian à l'onù d'avèi un di prüm orghi dla valada. L'orghe é da l'ann 1845, cumpré dal pronobel Janbatista Rinna da Suraçianins, fat da Baldassar Mesl da Vals cun 13 registri da extra n bun sonn. Sciöch'al é laota, él gnü fat sön tratüra mecanica y é gnü benedi dal degan siur Ujöp Verginer in la festa de s. Ciascian. Dër grana fô laota la ligrèza y la morvöia dla popolaziun dl paisc a odèi sön de-

sura y aldi pro les sacres funziuns n orghe che a chi tempi é plü unico che rar. L prüm a sone les laudes de Di sön chisc orghi é l maester Ujöp Glira, spo Pire Vittur y Francësch Rudiferia. Fuetsch da Lienz à renové l'orghe l'ann 1932; al à ôt la tastiera cuntra l'alté y à renové l pedal. Al à incè baraté fora fablòs, mo l sonn n'é nia plü tan fin co pro l prüm orghe. Gran progress à fat l chor sot al maester Giovanni Ruazzi (Piccolrua), che l'â albü tles mans dal 1906 fina a süa mort l'ann 1944. Berba Giuvani é n bun musico, intendënt de musiga de dljia, diligënt y laurâ cun ligrèza pur l'amur de Di y la educaziun religiosa dla jënt dl paisc. Al rovâ fina sö a 15 çiantadüs.

L jönn Fedele Tasser da Sorega, che se n tolò sura dl çianté y à incè imparé a soné l'orghe, à cundüt l' chor fina sö a 20 çiantadüs; in pert gnèle incè çianté dai èi susc. L' chor funzionèia dütaurela sot la direziun dl jönn Granruaz a sodesfaziun dla jënt y de so pröu, amich dl çianté de dljia.

L chor da Corvara

A Corvara él gnü metü man tert cun l' çianté pur latin y a de plü usc. Impormó l'ann 1933 àn porvé da scomence y cun forzes che gnè plütost da fora decà. Dal 1935 insò rovâ da Badia sö i maestri Maria y Eusebio Pescollungg, can un, can l'ater les sabetes y domënies a insigné y soné l'armonio. Maria acompagniâ la mëssa les festes. Ai é rovâ sön 16 çiantadüs. Maria é plü bëgn udüda co so om, dea ch'ar'é manco zitia. Eusebio orò avèi les coses plü avisa. Mo l' chor tignò bel adüm y çiantâ cun gran ligrèza y düc é cuntënë. Plütert sonâ pur zirca 15 agn Hilda Kostner sot a la direziun de Carlo Glira. De sigü savò chësc da se tó la jënt.

A Corvara él spo gnü fat la dljia nöia y bel denant él ste Jan Willeit da La Plü, che é rove a Corvara a lauré te Comun, che à metü sö dër n bun chor. Ai à metü man de çianté de vigni sort de bel patüc te dljia y incè fora de dljia y l' chor gnè très plü cunesciü. Tla dljia nöia él spo gnü cumpré dër n bel orghe nü y l' chor çianta de beles mësses y d'atres beles çianties a unü de Di y ligrèza dla jënt da Corvara.

L chor da Colfosch

Dan 40 agn à siur Angelico Zardini, prôu da Colfosch, insigné les notes ai prüms ciantadûs. Al gnê imparé ite trêi mësses a capela y i Ôspi corài. La gran sbürta ti à dé al chor da Colfosch siur Giuvani Comploj tratàn sia ativité da curat ailò pur 12 agn dal 1942 al 1954. Al gnê imparé cotàn de mësses nöies y d'ater patüc pur dlìjia. Nanter les plü beles mësses êle la secunda mëssa dl Faist y na mëssa dl Kempfer.

L numer di ciantadûs rovâ fina 14; de chisc n'él sis fora dla familia de Pire d'Alton, Pire Pitscheider, che à fat l dirighënt da can che l' chor à metü man. Sö l'armonio sonâ la maestra Gretl Gasser, Giuvani Declara, che à imparé söl Ritten dal prof. Josef Kämpf y spo Willi Pitscheider, che sonâ bel cun 12 agn. L'ann 1965 él gnü metü sö n bel pice orghe cun 7 registri da la firma Bosch da Kassel.

Ai ciantadûs

O ciantadû, o ciantarina,
che t'às la uj morjela y fina,
lascé-m di inc val a me,
i prô de di la orité.

Al m'sà tan bel, sc'i pô cianté.
Can ch'si insciö ôi m'ralegré.
Iö mâ mia boçia dðuri sö,
la uj spo fila sö y jö.

Mi cör cuntënt y ligherzin,
i ne desturbi nia l vijin,
sciöch' sö la rama al pic viçel,
insciö a me me sal tan bel.

Cianté ciantassi dé y nôt,
mi tēmp ofrissi feter döt,
la ria löna ne n'essi mai,
parass demez bel vigni guai.

Le cianties lunges, mo morjeles,
magari os mâ desprijéles,
ch'ares sid ladines o todēscas,
èi cüntel, sce ne t'les capēscas.

Y iö m'les cianti cun ligrēza,
me pari ia la tristēza.
Les cianties d'brac o jö dla nota,
iö ó les cianté jö n pü debota.

Sid cianties sacres o profanes,
les mies va adüm cun les ciampanes.
I mi pinsiers inalzi al cil,
al m'sa ch'i sid pro l gôt dla mil.

Les cianties d'dlijia stimi l' plü,
che ailò suns inc sigü,
che al me resta val mirit,
che l'angel à noté y scrit.

L'armé dles notes ôi sorvi,
tröc agn l coro socodi
y al m'savô n bel laur,
fat l'ai pur onü dl Signur.

Sc' an à na ota döt bel nü,
les mësses conēsci al curü,
spo sän atira, olà brancé,
sön som infina jö da pè.

L'armé dles notes é pic, mo plēgn,
an n'a cumpré infina sēgn
dles mësses, öspi, offertori
y tantumerghi a dui cori.

Tan d'iadi aruns te chisc agn cianté!
Idi y i sanè uns onoré.
Orun nos düè tignì adöm,
dô cà n'en vègnel pa plü n gröm!

ṚṚṚṚṚṚṚṚ.

Regules dl tēmp

Cun l'altonn mētel man da gni i mēisc, che porta tla scritōra la lētra «r». Te chisc mēisc ne des-sun nia se senté sōla cortesc, sc'an n'ó nia ciafé ramatisc o d'atri màis a les iames, ai nerf, ales lisōres o al èe.

Sciöche l' setēمبر é,
ó inçe l' merz se mostré.

L' tonn dó la santa Crusc
porta chiamó n bel isté dles vedles.
Sce la ordüra madurēsc dēr tert,
ne gnaràl mai n gran frèit d'inver.
Sce les ès se tira adora te pighèr,
vègnel adora n ri inver.

L'altonn cun tröp ciarü
stopa cun la nëi inè l' rü.

Otober bel y tler
porta prēsc l' frèit dl'inver.
Tröpes öspes, tröc y gragn formiàs
mostra, ch'al vègn n inver cun gran frèit.

Sta la fèia di söl lègn,
ól ester lègna y tröp fègn
(al vègn n inver frèit y lunch).

Èl de novēمبر les eghes co boll,
spo n'an dl frèit assà cina al col.

San Martin vègn adalerch
col mantel blanch a tó alberch.

Toma la nëi tl paltàn,
spo pórtera gran fan.

La nëi da sant'André
fej a la blaa dēr mé.

En pü de storia dai païsc dla val de Badia y Marò

Dea ch'al é en-iann diesc agn, ch'al vègn fora le Calènder ladin, vègnel scrit en cört la storia dai païsc dla Val de Mareo y Badia. Al foss de sogü dèr val de dèrt, sce vigne ladin conescess apre-sciapüch la storia de so y de sü païsc. dai foresti, co ven adalerch te nüsc païsc al frèsch. Chisc foresti á gonót plü idea de nostes valades, co nos enstès.

Sanbègn ch'al é inçe sozedü, che foresti se damanâ val de nüsc païsc, mo i ne sâ nia da respogne.

Por daidè n pü dô a conèscher nüsc bi païsc y nostes beles valades, oressi en cösc ann de iubileo dal Calènder Ladin se mèter adöm cösc scrit.

Enpröma val dles valades de Badia y Mareo. Plü da dio gnères desfaronziades avisa cöstes döes valades y a entrames adöm i dijea i todèsc „Enneberg” (= jenseits des Berges = endern Berg). Dô la pröma vera mondiala à i taliagn metü man da di a cöstes döes valades „Val Badia”, y pa cösta nominaziun ésera en gran pert chiamó al dé da encö, mo ch'al sie n baié ladin, ne pôn pa di. Ne podessun nia di „Val dla Gadera”?

Mo sie co ch'ara ói, la cosa plü emportanta é, che an se capèsc. Plü da dio l'ân mefo nominada cösta valada dô le pröm païsc, co é ste tla valada, y chël é Mareo, y al dé da encö ón mefo la nominé dô le plü gran païsc dla valada, co é Badia.

Tal baié él ben cotàn de desfaronzia danter i marò y i badioc, mo ester

(Foto Erlacher)

sunse düc canè ladins dla medema valada, co mèt man a Mantèna todèscia y se finèsc sön Ciaulunch. Cösta val, co ven bagnada dla «Gadra», à de plü vals laterales a man ciampa y a man dërta. A man ciampa la val d'Antermèia con rü d'Antermèia, co rogor pa la Gadra a Ainejia; spo la val da Lungiarü con rü da Lungiarü, co röa adöm con La Gadra a Preroman, y la val da Colfosch, co se finèsc sön Frara (Grödnerjoch).

A man dërta él la val de Mareo, co taca adöm con la val de Rudo y se finèsc sön Pices Fanes. Al rü i dij düc rü d'Alplan. A mez la valada él La Val, dô l'ennom dal païsc. La Val con söa val mèt man a Pederöa y se finèsc sön jú de st. Antone. Sön som la valada oramai él spo s. Čiascian con söa val co mèt man a Altin d'La Ila y se finèsc sot Lagació. Al rü da s. Čiascian i dijün «Giatic». A Colfosch él la val de Frara con rü de Pisciadü.

Pederü — furcia dai fers

(Foto Erlacher)

Al foss en gran öt, sce al ne gness te cösta ocasiun nia nominé les beles munts, co enfornesc cöstes beles vals y i jús, co les liëia con d'atres vals.

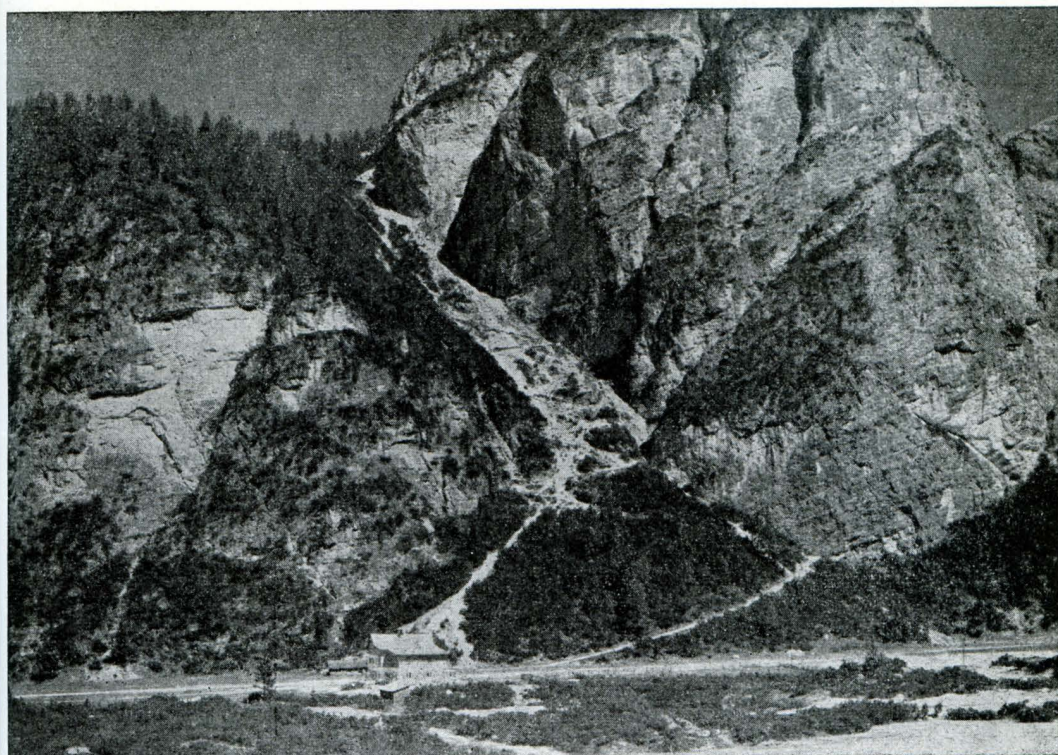
La munt al nord, co fej termo coi todësc, é Plan de Coronas, danter Mareo y Bornech. L'ennom de cösta munt y la saga de Fanes se cunta, che bel avisa sön Plan de Coronas él gnü coroné la pröma regina de Fanes. Plan de Coronas é 2277 metri alt. Ara n'é nia dër alta cösta munt, mo na munt, olà ch'an à öna dles plü beles odüdes tles Dolomites, sc'an s'ój cuntra misdé, y tles Alpes zentrales, sc'an s'ój cuntra la net. Plü cuntra la doman él spo Piz da Peres (m 2505) y al jü danter Plan de Coronas y Piz da Peres i dijun «Furcia», olà ch'al condüj na strada ia y jö n Valdaora.

Al vëgn spo Paracia (2444) y le jü danter Piz da Peres y Paracia é Jü de Crusc o Jü de Fojidöra. Dö chisc dui crëp él la gran munt de Fojidöra, co se destënn fora çina ete sora le lé de Braies.

Can ch'an ven da Longega ete, spo vëgn atira chël bel crëp spizé de Montejela de Senes (2787), co i fej la gola a chi da tlò y ai foresti. Danter Paracia y Montejela odunse Piz de Cripes (2485) con la val y la munt de Çiastlins, olà che i çiamurc é da çiasa. Ia dô Montejela él spo le gran Sas dla Porta (m 2810) da öna na pert y Lavinores (2460), Banch dal sé (2330), Çiamin (2612) y Parëi con Col Becchëi (2793) da l'atra pert. Chisc crëp asighëia ete les munts de Senes y Fodara vedla. Cöstes döes munts confinëia con Fosses y Croda Rossa (m 2857), co alda belo pai ampezagn.

Da l'atra pert dla val de Mareo o Rudo, sora Longega sö, él Piz de Plaies (m 1700), spo Jü da S. Martin, olà ch'an va ia y jö Piccolin, spo Piz de Corn (m 1893) y cotàn plü en ete Jü de Rit, olà ch'an va ia y jö Spëscia d'La Val. Spo vëgnel la bela munt de Pares (2397).

Plü cuntra Fanes él spo les Nainores (m 2597), co à plü gonót mostré le bel

Pederü cuntra fodaravedla

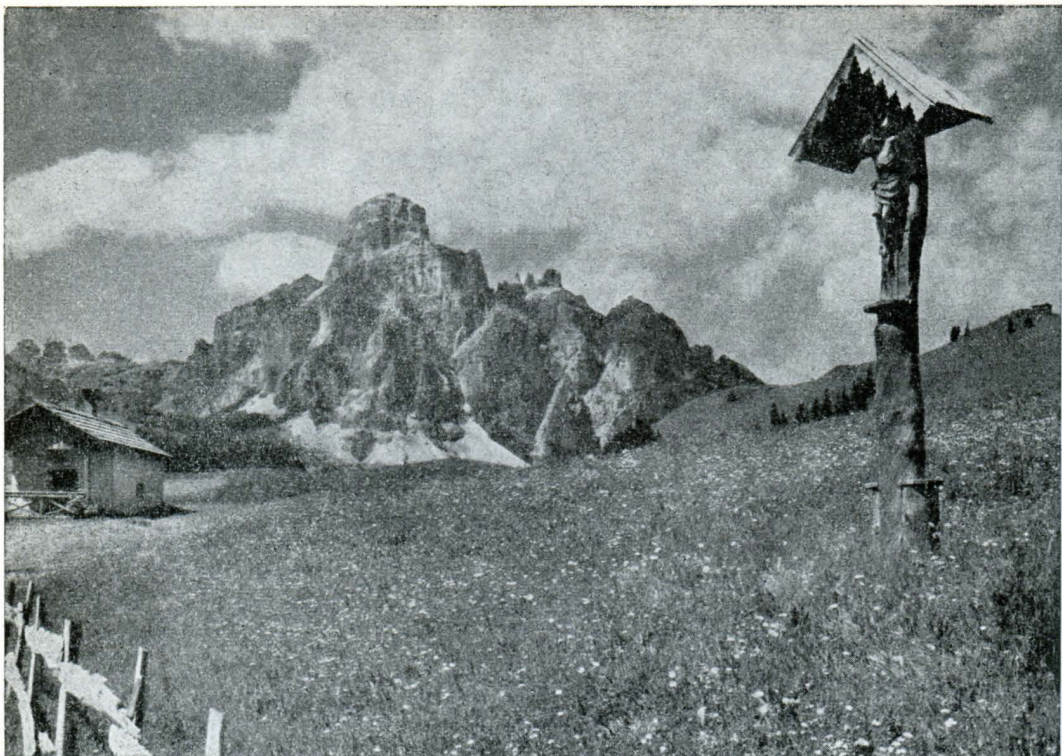
(Foto Erlacher)

y bor tomp, conforma ch'al à la ciüria o nia. Ennant cuntra misdèl él spo Crèp de sant'Antone (m 2654) y Furçia dai Fers (m 2532). Le jù de sant'Antone lièia La Val con Fanes.

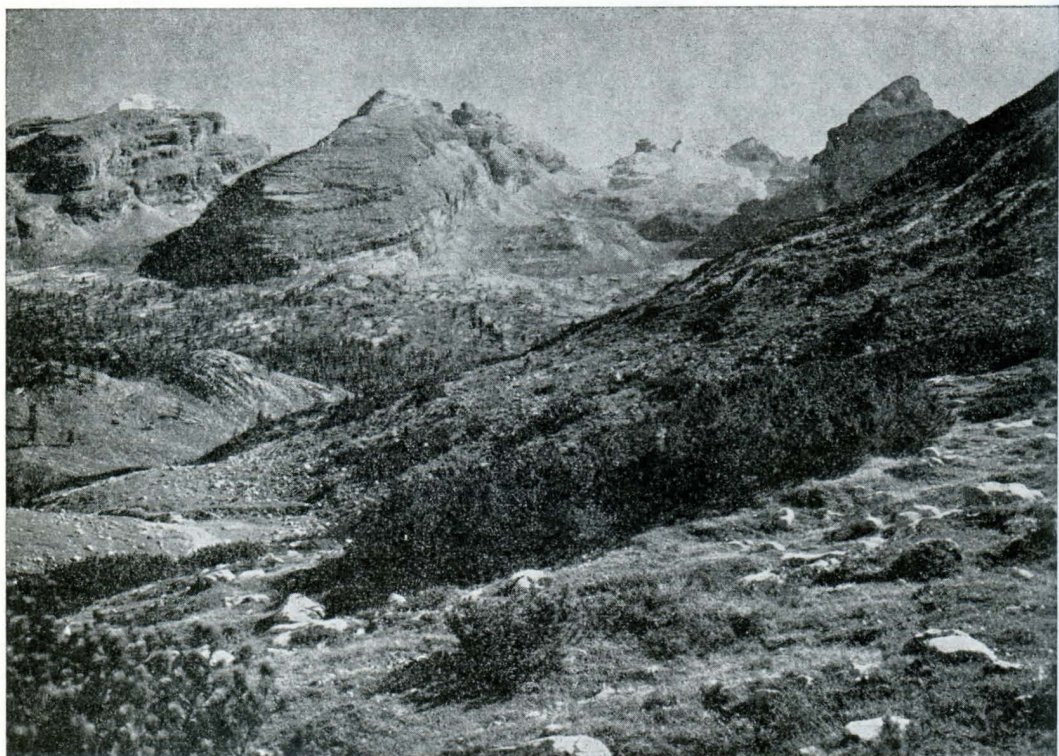
Les munts de Fanes é cöstes: Sas dles Nö (m 2967) y Sas dles Diesc (m 3023) y Sas dla Crusc (m 2908, co forma pordèrt n gran crèp su y destaca Pices Fanes da Badia. Sas dla Crusc é detaché dal bel gran crèp Lavarela (3060) dal jù de Medej (m 2506). Les munts, co fej corona a gran Fanes, é: Valun Blanch (m 2688), Furçia Rossa (m 2781), Ciastel (m 2815), Ciampestrin (m 2896) y les pizes de Fanes (m 2989). Gran Fanes fej termo con S. Ciascian con le jù de Col de Loçia (m 2069).

Sc'i orun trës ciamó ste pal comun de Mareo, spo mëssunse inçe nominé les munts da Rina. Conesciü é chël picio col sora Rina, ch'an i dij Col dla Vedla (2100) y ciamó de sora él Col dal Lé. Al jù co condüj ia y jö en Lijun, i dijun «Forcela».

Le comun da S. Martin de Tor spo à inçe söes beles munts. Da mèter man al nord, él da di sö la munt dal Maurer (m 2326), chi Jùs d'Alfarèi (m 2268), co confinèia con La Forcela al nord y Pè de Wörz dlungia le jù de Wörz (2006). Da Pè de Wörz vàn ia y jö en Lijun y da Wörz pôn jì fora en Eores o jö en Fonèss. Sora Wörz, a nord, él le col de Costaces (m 2117) y da l'atra pert s'alzel spo sö con dōta sōa maesté le bel crèp de Pütia (Püèia m 2874). Da jì tres cuntra misdè, vègnel la forcela de Pütia, la piza de Confin (2531), jù de Poma (con Schlüterhütte, m 2344, 2301). Spo rōon sōn Piz de Crusc (m 2485) y jö en jù de Crusc (2294), olà che i Badioè passa con crusc, can ch'ai va en Jènn (Jeonn). Plü cuntra misdè odunse les beles pizes dles Odles (Geisler-Spitzen), La plü alta é la Furchèta (m 3026). An pō oramai di, che chisc é i plü bi crèp dles Dolomites. Desco de gran dèic móstrai al ci y florèsc tal plü bel checio da sèra, can ch'al é l'enrosadōra. A man ciampa (da nosta val en-

(Foto Planinschek)

Fanes

(Foto Erlacher)

fora) él les pizes de Puez, co se despartësc da les Odles dal jù da l'ega o forcella da l'ega. Plü cuntra Lungiarü él spo la munt de Nantersasc (Capeziner con m 2703), Piz dles Dodesc con m 2403). Le jù co condüj da Lungiarü ia en Pescol de Badia, é Joël (m 1731) y le col sora Pascol é Cëndles (m 1962).

Al col sora Tor, i dijun Col Vercin. Les munts da S. Martin a man dërta dla Gadra ànse bele nominé. Al é Piz de Plaies y de Corn.

Inçe la comun d'La Val à sanbëgn dër de beles munts y de bi crëp, mo düc chisc crëp é bele gnüs niminés, ciodi ch'ai confinëia con i crëp dal comun de Mareo (Rit, Pares, Nainores, Furcìa dai Fers, S. Antone, Sas dles Nö y Sas dles Diesc). Dër bi i près d'Armentara sot Sas dles Diesc, co se destënn fora pur zacotàn de chilometri.

Da jì da Pederoa a la cörta sora munt ia en Lungiarü, pôn jì pur chi Jús, spo passun por chi «Infers» y an röa empò ia en Valbuna.

Çi munts à pa spo le comun de Badia. Chères cuntra la doman ànse bele nominé. Al é Sas dles Diesc y Sas dla Crusc y tres chiamó sön chë pert él Lavarela y les Conturines (m 3077). Ete ensom la val da S. Çiascian se despartësc te döes de pices vals, öna cuntra Col de Lòcia y Fanes con rü Saré, co tol söes eghes da crëp y munt de Salares (2283) y Lagació (m 2770). Da Lagació spo röon jö en jù de Falzares y al condüj dër na bela strada endò a S. Çiascian mo danter y S. Çiascian el le jù de Valparola (m 2192). Danter Falzares y Valparola él le crëp de Sas de Stria (m 2447), co à odü tan de morè dertàn la pröma gran vera.

L'atra val, co se despartësc da chëra da S. Çiascian, é la Valparola, co se finësc bel sot la munt de Setsas (2575).

A döta chë bela munt con tan de bi près, co mët man con Piz La Ila y va ete cuntra Sief y Col de Lana, i dijon Pralongià y Störes, co se finësc sot Setsas y despartësc S. Çiascian da Corvara.

Les munts de Badia söla pert da sëra dla valada é Gardenacia con söa piza plü alta, le Çiampanin (m 2670). Gardenacia somëia oramai an paisc dla löna. Döta cösta gran munt lungia y leria

se finësc col Sassungher (m 2665), le crëp co fej da plü bela cornisc a Corvara y Colfosch.

Orun spo nominé i atri bi crëp y les beles munts, co fej da gherlanda a Corvara y Colfosch y co i dà inçe n gran ennom, mo inçe n gran ütli a chisc dui paisc.

Atira sora Colfosch sö él Sas de Ciampàc y sot Sas de Ciampàc, olà ch'an passa dlungia ia da jì sön Pöz, él le lé de Ciampàc, co foss tan bel, sc'al ne s'ess cialé n tru de s'an sciampé y s'an regore demez. Colfosch sà da fa de té beles pistes por i schi, co fös-sera pa, sc'ai proass de stlü sö i büj, che le lé de Ciampàc ne s'an regoress nia inmalora. Al foss n bel toch dla natöra mantignì y magari ne costassel pa gnanca tan ne, magari mà n pèr de saç de zement y n pü de saurun y laprò n ruchsoch de bona orenté. Sora le lé de Ciampàc él le jù de Ciampàc. Ia dö Sas de Ciampàc él le lé de Crespëna, co vëgn inçe vign'ann plü picio. Al foss inçe tan sciode, sc'al s'asöass sö. Na bela sëmëna passel sora cösc lé ia por jì ia en Frara, mo an mëss denant passé por jù de Crespëna y Jù de Cir, co ciafa l'ennom da chi bi crëp enlò encëria, co somëia veramonter de té gran ciers de pera, y al n'é pa tan trec de chi pic y de chës pizes, ch'al é desco n bosch de pera. Nia de morvëia, sc'al s'é entrecé encër chës munts liondes y saghes, co sà da di y cunté de salvans y ganes, de iagri y riteri, de famëis y fanceles. Ia da l'atra pert de cösta val él spo legran grupo dal Sella cun les pizes de Murfrëit, Meisules, Pisciadù, Dënt de mesdì, Antersas, Boè, Crëp de munt y Vallun. Dal Boè cuntra la doman vëgnon jön Çiaulunch y da l'atra pert sö cuntra Chërz. Çiaulunch despartësc nosta valada da Fodom. Sora Corvara cuntra la doman él Colalt y Pralongià, co taca adöm con Störes, y ensciö é la morona dai crëp encër la val de Badia y Mareo endò slüta.

Y sëgn orunse chiamó en cört aldi val dla storia dai paisc de nosta valada. Vignön dess savëi val de cösta storia y s'interessé de cösta storia, inçe che an n'ai nia bria da se dodé dai foresti, che conësc datrac nosta valada plü avisa

La Pli

(Foto Erlacher)

co nos enstësc, mo ch'i sanse da i cunté de nosta storia, sce ai se damana.

I mëtun endò man con La Pli de Mareo. Pal comun de Mareo àdel La Pli, Alplan y Rina y sanbëgn les fraziuns Pliscia, Curt, Mantëna y Longega.

Altëza sora le mèr: m 1281. Popolaziun l'ann 1966: 808. Largöra dal comun: 16,134 ha. Decanat: Mareo con sede a Badia.

Pa cösc decanat àdel dotes les cöres dla val de Badia. 1606 é gnü metü sö le decanat «cis et ultra montes» con Mareo y Badia, Fascia y Fodom. Le degan ea can te Fascia, can a La Pli de Mareo. 1789 é spo gnü metü sö le decanat de Mareo con sede a La Pli de Mareo. 1803 roâ inçe Fodom pal decanat de Mareo çina al 1822, olà che Fodom é gnü decanat enstëss y laprò é gnü metü Corvara y Colfosch. 1949 é Corvara y Colfosch endò roës pal decanat de Mareo. La sede dal decanat é stada a La Pli fina al 1914, dal 1915 al 1949 a S. Martin de Tor, y dal 1949 enant a Badia.

Dan le 1200 aldìa Mareo pa S. Laronz. Scores elementares: a La Pli, Alplan y

Rina. Scora mesana :a Alplan. Musighes: a La Pli y Alplan.

La Pli de Mareo i dijon, ciodi che al é ste atlò la pröma cöra dla valada. Mareo ven nominé le pröm iade dal 1050. Te Mareo é inçe le vicare de Sonnenburg, co à inçe na raprezentanza tal «Land Tirol». 1785 é gnü fora dal Hofgericht le «Landesfürstliches Gericht» y 1849 le «Bezirksgericht», 1923 é gnü d'enfora la Pretura çina al 1931.

Mareo èa belo comun dal 1360 y 1382; ara ea partida sö te zeches (La Pli, Pliscia, Curt y Alplan) Al dé da encö é cöstes zeches fraziuns. 1928 é inçe Rina roada laprò.

La dlijia d'La Pli é dal tomp dla gotiga. 1414 é gnü fat pro la capela a man dërta, 1629 chëra a man ciampa. Encër le 1750 é la dlijia gnüda arlungiada y barochisada.

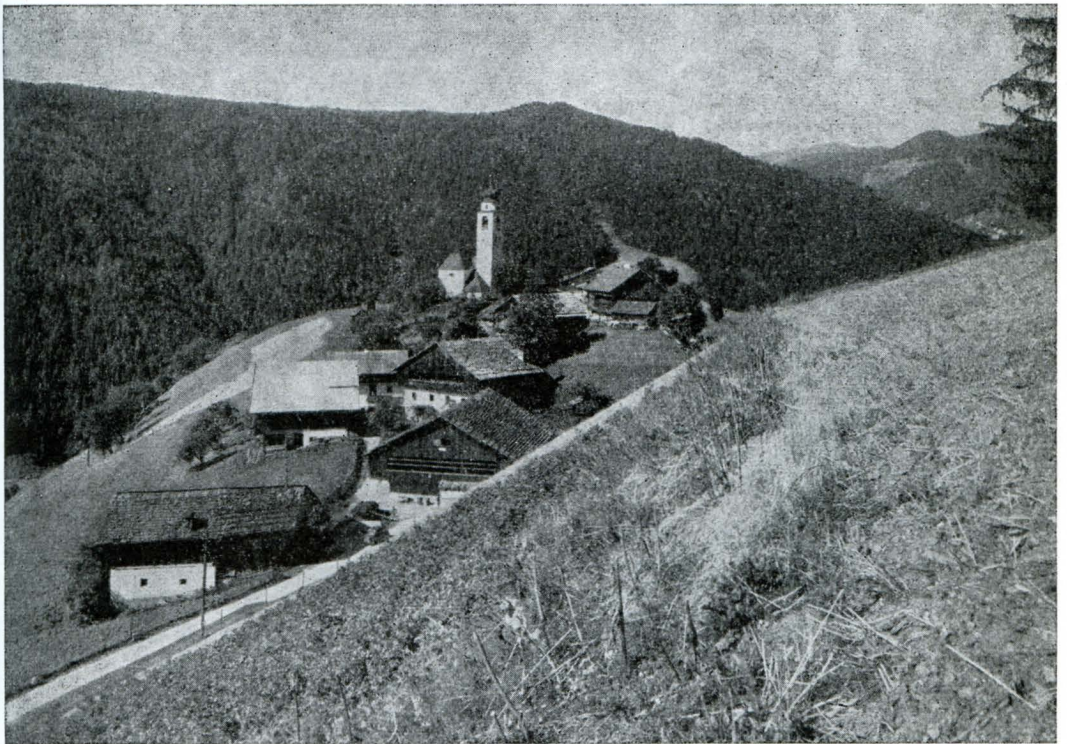
La dlijia da Pliscia é gnüda fata sö dal 1737 y consagrada dal 1774; chëra da Curt é dal 1436, mo le fabricat da sëgn é dal 1712, dal maester da moradü Sommavilla, 1714 benedida.

Çiasti: Moreck (Granciäsa) dal 16. secol.

Pliscia — La Pli — Longega

(Foto Erlacher)

Curt

(Foto Erlacher)

Brach, nominé bele encèr le 1300 é resté tles mans dai nobli de Asch o dai Bracuns çina dô le 1800.

Râs, encèr le 1600 renové da n frabicat belo nominé encèr le 1320. Da di él çiamó, che nosc maiù poèt çina sègn é ste Angelo Trebo y nosc maiù componist çina sègn Jepele Frontull, co à entrami dui lauré encèr le 1900.

ALPLAN

1201 metri sora le mêt. Jont: 922 (dal 1966). Parochia dal 1939. Scora d'asilo, elementara, mesana. La pröma scora é nominada dal 1741.

Belo dal 1239 él gnü dé fora na cher-ta dles indulgènzes por Alplan. Dal 1737 çiafâ Alplan en curat, dal 1741 él gnü Alplan «Expositur» y dal 1781 na curazia. La lionda cunta, che Alplan é en iade gnü sopeli dla gran rôa, co gnea da Fojidöra y Paracia jö y fora.

La dlijia é bele nominada dal 1293 mo no cösta da sègn co é dal tomp dal baroch. La vedla dlijia é gnüda desdrü-

ta dai venezians l'ann 1487, spo n'él gnü fat en n'atra dal 1512. Dal 1781 ésera spo gnüda trata jö y fat sö la bela dlijia baroca da ncö, da Franz Singer dô le proiect de Giuseppe de Costa, 1782 benedida. Dal 1850 él a Alplan roé la sede dal Bezirksgericht çina al 1923. Dô la pröma gran vera defata é Alplan inçe donté sede dal comun de Mareo. Alplan é inçe gnü n bel y gran post por i turistè y al é en gröm de liftè co condij da öna y da l'atra pert sö çina sön Pian de Coronas.

A Alplan él inçe nasciü Catarina Lanz, la jona co s'à paré dai franzeji a Spinges. Ara é nasciüda l'ann 1771 y morta desco cöga de calogna ete a Fodom l'ann 1854.

RINA

Fraziun de Mareo dal 1928, denant ea Rina n comun. 1392 metri sora le mêt, largöra de 1782 ha, 556 abitanè (dal 1966). Parochia dal 1891. N prôu él belo danlò dal 1675, curazia dal 1678.

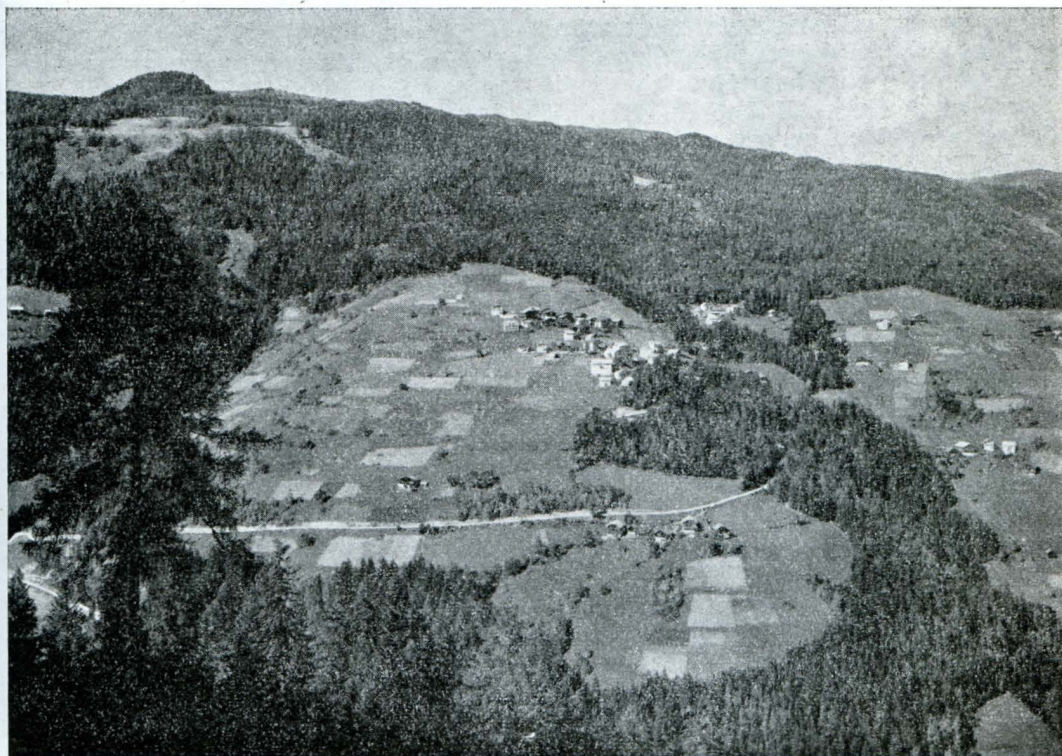
Alplan

(Foto Erlacher)

Pliscia cun Rina

(Foto Erlacher)

Rina

(Foto Erlacher)

A Rina é na scora elementara.

Rina ven nominada le pröm iade dal 892 sot l'ennom de «Elina mons»! Al é belo da dio na zeca dal vicariat de Tor. La desfaronzia de Deutschellen ven fatta dal vicariat de Michelsburg, çì co é da odèi dai documentè dal 1370. Sonnenburg à i lüsc de Corjel, Turnarècia da pè, da mez de sora, Runch de sot y Picegrones. Can che Sonnenburg é gnü desfat, é chisc lüsc roês pal vicariat de Mareo a Alplan.

La dljia é dedicada a S. Pire y a s. Paul, nominada le 1347. Le frabicat dal dé da encö é gnü fat dal 1716-1718, 1909-1910 arlungé. Cotàn de capela nea é gnü fat a Tintàl l'ann 1968.

S. MARTIN DE TOR

Sede dal comun de S. Martin de Tor. Fraziuns: S. Martin, Piccolin, Lungiarü y Antermèia.

Altèza sora le mër: 1125 m, largöra 7634 ha. Abitanè: 700 (dal 1966). Parochia dal 1891.

Le paìsc vedl da S. Martin è plü en ete cuntra Preroman y Lovara y por gauja na gran catastrofa dla natöra é jü sot, mo al é çiamó resté zacotàn de çiasas sön som le paìsc, ch'an i dij çiamó al dé da encö Restalt (rest alt dal paìsc). Cösc dess ester sozedü danter le 1489 y le 1492.

1266 vègnel nominé la pröma dljia, co é gnüda desdrüta con la catastrofa ch'i àn mefo dër dit. La dljia nea pöl, co sie gnüda fata sö encër le 1492 belo, co é spo gnüda barochisada encër le 1700, arlungiada le 1859 y adatada oramai dal döt dô le neoclassizismo da laóta, olà ch'am arà inçe stopé y rüme oramai dal döt les pitöres baroches da l'öt. co é endò gnüdes ciáfades sö l'ann 1966, canc ch'ar'è endò gnüda deponta fora y renovada con en funz nõ de mermo, olà ch'an à inçe arjigné ete le scialdé zentral y eletrefiché le soné dles çiampanes. Deponta fora ésera inçe gnüda dal 1884 (Rudiferia) y dal 1932 (dal Pescoller). mo dles pitöres vedles ne sâ degügn plü nèt nia.

La dljia de St. Antone a Piccolin é gnüda fata sö da Domène Piazza comandadü de Tor, l'ann 1688.

Le chàstel de Freyegg é ste tal 14. scol la sede dai nobli da Piccolin, dô le 1550 de chi da Colz, co l'à cumpré. Encër le 1600 l'à Jan Piazza cumpré y sü descendènc à ciáfé le titel da Grof y 1736 l'ennom Freyegg.

D'atres çiasas de nobli a S. Martin de Tor é la çiasa dal Tasser, fata sö encër le 1500 y apresciapüch chël mediejo pò inçe porté la çiasa dal Maier ia Piccolin, olà ch'al é çiamó al dé da encö cotàn de beles coses vedles da odèi de fora y da ete. Entrames döes é stades çiasas de nobli (barons y grofs). Na çiasa dër vedla y anticamonter inçe nobla é chëra, ch'an i dij al dé da encö de «Lipo».

Chàstel de Tor:

Diesc minuè sora S. Martin, sön en bel col, çiarà jö tla valada magari le plü bel chàstel dla val, ch'an i dij Tor. Al ea en iade le chàstel plü emportant dla valada y sede dal vicare de döt çì co aldia tla valada sot al vèsco da Porsenü. Empröma de döt l'à i gran nobli da Redant (Rodeneck). Ai l'à tan co afité dal vèsco da Porsenü. Çina al 1331 é spo ste tles mans dai nobli sciöri de Schöneck, çiamó plü tert tles mans de Iachin da Villanders. Le prinz-vescö Ulrich Putsch da Porsenü à lascé desdrü cösc chàstel, mo al l'à endò fa sö da nõ. Restauré spo l'à lascé i vèschi Christoph Andrä von Spaur (1610) y Johann Graf Khuen (1699).

I fredèsc Reinprecht y Wilhelm von Schöneck se despartia so avèi encër l'ann 1290 y ensciö i restàl a Wilhelm «Tor tla val dla Gadra» con le vicariat laprò. Le «Gericht» a man ciampa dla Gadra ea sot a Tor y chël a mandërta dla Gadra sot a Andraç da Fodom. Dal 1320 venèa Niklas von Schöneck a so fre Arnold 27 lüsc y 1331 i venèl inçe a so fre le chàstel de Tor cun döt le «Gericht».

1351 é le «Gericht» de Tor co vègn venü dal Markgraf Ludwig der Brandenburger al vèsco Mateus da Porsenü. Porsenü l'à mâ endò venü ennant, 1378 a Etzel von Wolkenstein. Venü jea dagnora mâ le «Gericht», la sorastanza restà dagnora empò al vèsco da Porsenü. Dal 1446 ennant gnea aministré la iüstizia da comandüs. Dal 1803 é ste

le Stato co à soratut döt cant y l'â uni al Landgericht da Bornech dal 1806 y dal 1810 a chël de Mareo.

Pal «Gericht» de Tor aldìa: Pespach, Jü, Miri, Lungiarü, Antermëia, Rina y Tintal. Dal 1780 gnêl ciamó laprò les zeches da Piccolin, Provesc, Bioch y Seres. L'aministrazion dal Poar à formé l'ann 1811 fora de cöstes zeches i comuns S. Martin, Lungiarü, Antermëia y Rina.

1824 gnèa endò döt metü adöm tal comun da S. Martin de Tor, 1863 endere endò despartì tai comuns da S. Martin de Tor, Lungiarü y Rina. Antermëia é belo denant resté desco fraziun da S. Martin. Dal 1928 é roé sot a S. Martin de Tor les fraziuns da Lungiarü, Antermëia y Laval. Laval s'é destacada da S. Martin l'ann 1964.

LUNGIARÜ

Fraziun da S. Martin de Tor. Altëza sora le mër: 1395 m. Largöra: 3974 ha. Abitanè (dal 1966): 450. Parochia dal 1891. Scora elementara.

I documentè cunta 1331 le pröm iade de Lungiarü. 1560 é l'öna dles 7 zeches

La dljia é dedicada a S. Lizia. La dljia da encö é gnüda frabricada dal 1865-1867. Le ciampanin é gnü fat atramonter dal 1904.

de Tor dla Gadra. Dal 1371-1576 sot la cöra d'La Pli de Mareo, dal 1576 é spo roé sot la cöra da S. Martin. Dal 1680 é l'gnü curazia y dal 1891 parochia.

ANTERMËIA

Fraziun dal comun da S. Martin de Tor, Altëza sora le mër: m 1515. Abitanè (dal 1966): 314. Parochia dal 1949. Expositur dal 1798. Scora elementara.

Antermëia èa na zeca de Tor cina al 1811, olà che ar'é gnüda comun, mo dal 1824 ésera endò roada pal comun da S. Martin de Tor. Pa Sonnenburg aldìa: Alfarëi, Colàc, Val, Larjëi, Tru, Rüi, Corjel, Costalungia y Mornium.

La dljia é dedicada a S. Antone ab., gnüda fata sö püch dan le 1500, mo frabricada atramonter dal 1920.

La Val

(Foto Planinschek)

S. Berbura

(Foto Planinschek)

LAVAL

Comun enstëss dal 1964. Altëza sora le mër: m 1353. Largöra: 3903 ha. Abitanè (dal 1967): 1016.

Parochia dal 1891. N prôu êl danlò dal 1582. Curazia dal 1640. Scores elementares a Laval y Pidrô.

Laval vëgn nominé l'ann 1260 con l'ennom «Twenge». Dal 1296 vëgnel nominé 41 lüsc co aldia pa Sonnenburg. L'ann 1360 y 1362 vëgnel nominé i comuns de Mareo, Laval y Aptel y ai â çina dô le 1600 le dêrt a les munts, spezialmonter a la munt de Fanes. Çina al 1928 êl n comun enstëss, spo êl roé sot a S. Martin de Tor, çina al 1964.

La dlijia é dedicada a S. Senese, ara vëgn belo nominada le 1382, frabicada da nô le 1484, encër le 1800 trasformada te n n'ater stil, denant êra gotiga. Al dé da encö stal mâ plü le çiampanin y an dij: «sô da dlijia vedla». Ara stea sô dlungia s. Berbura, co é gnüda frabicada dal 1490. La dlijia nea é gnüda

fata tai agn 1868-1874. Çiases de nobli: Runch, frabiché tal secol 16. Rûi, fat sô dai nobli von Pach l'ann 1573. Te capela él n alté dal 1636. A Laval êl inçe da çiasa le maiù artist zipladù dla Val de Badia, Domène Moling, 1691-1761.

BADIA

Comun enstëss. Altëza sora le mër: m 1375. Abitanè (dal 1966): 946. Parochia dal 1891. Dal 1949 sede dal decanat de Mareo. Scores: Asil y scores elementares. A nord de Badia él gnü ciäfë sô na fortëza preistorica (a Çiastel), mo sanbëgn mâ val pici restè.

La colonisaziun te Badia é gnüda metüda man sot al convent dla Badia Benedetina de Sonnenburg. Desch'al sta scrit tal Urbar de Sonnenburg da l'ann 1296, olà ch'al aldia belo 73 lüsc de Badia sot a Çiastelbadia. L'ennom Badia vëgn nominé le prôm iade le 1347.

Çina al 1785 aldia Badia sot a la iurisdiziun de Çiastelbadia, spo çina al

Badia

(Foto Planinschek)

1806 sot a chëra dal Landesfürst, spo cina al 1810 sot a chëra da Bornech y cina dô la pröma gran vera endò sot a chëra de Mareo.

Dla dljia enfora aldïa Badia inçe empröma sot a La Pli de Mareo, mo dal 1379 âi chi de Badia enstësc na cortina.

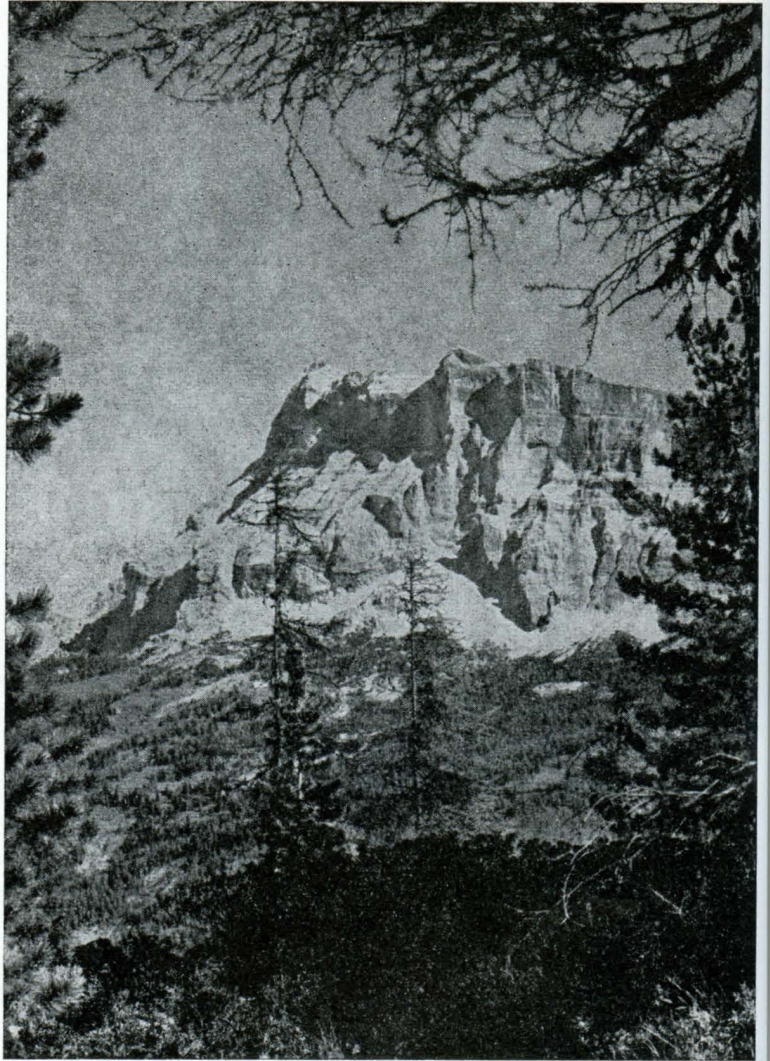
La dljia é consagrada a S. Iaco y a s. Linert. Dla dljia, co é gnüda cunsagrada le 1347, stal mâ plü le cïampanin. La dljia dal dé da encò é gnüda frabicaada dal 1776-1778 tal stil baroch da Franz Singer von Götzens, 1782 consagrada, 1957 renovada.

Da nominé él inçe la dljia dla Crusc, fata sö tal secol 16. Slüta le 1782 y dal 1839 endò daurida, 1851 arlungiada y 1882 renovada.

Çiasti: Cöz (Colz), dai sciuri de Colz de Freyegg frabiché encër le 1600 y 1856 renové y fat atramonter.

Sompunt, inçe encër le 1600 frabiché, cina al 1859 tles mans dai nobli de Mayrhofen zu Coburg und Anger.

A Badia (Oies) él inçe la çiasa de siur Ujöp da Oies, missionar dla China Söa beatificaziun aspetunse.

Sas dla Crusc

(Foto Planinschek)

S. ĆIASCIAN

Fraziun de Badia. Altéza sora le mér: 1542. Abitanè (dal 1966): 500. Parochia dal 1891. Scores elementares.

S. Ćiascian s'é formé plan, plan dles munts y ĉiajares dai paurs de Puster y de Mareo. S. Ćiascian é ön dai paisc plü interessantè por söa geologia y sü corèç, co é dër gonót da ciafé tai straç da S. Ćiascian.

La dlijia é dedicada a S. Ćiascian. Na dlijia vedla ete a S. Ćiascian é gnüda renovada atramonter l'ann 1561 y fata da nö i agn 1762-63.

CORVARA

Comun enstëss. Altéza sora le mér: m 1568. Largöra: 4213 ha, con Colfosch adöm. Corvara su à 1911 ha. Abitanè (dal 1966): 335. Parochia dal 1958. Scores: Asil y scores elementares.

Corvara, sot l'ennom Corvera, vëgn nominé le pröm iade le 1292. Laóta é'l belo almanco 5 lüsc, 1577 n'él belo 15 lüsc y ensciö é'l corsciü trës de plü. Al ea laóta na zeca dal comun de Badia.

Dla dlijia enfora aldìa Corvara 1449 pa la cöra de Badia, 1603 é'l roé pa la cöra da Colfosch, 1788 ésera dontada

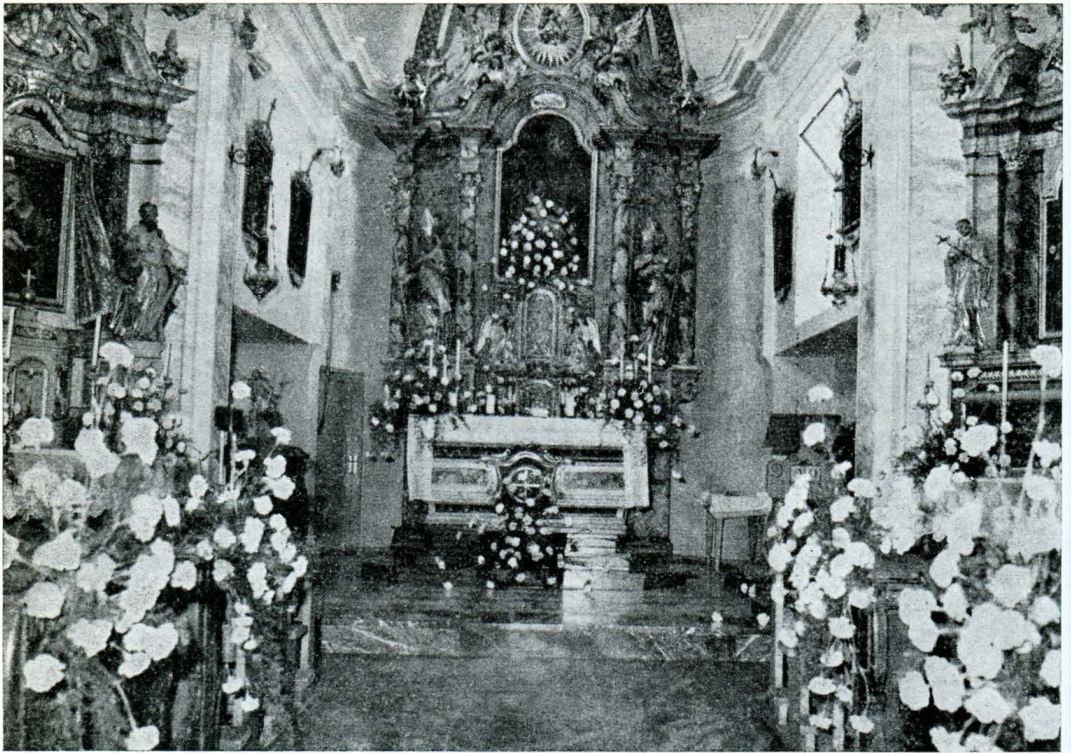
S. Ciascàn

(Foto Planinschek)

S. Ciascàn

(Foto Planinschek)

Dlijia da S. Ciascian

(Foto Planinschek)

Expositur, 1819-1824 endò pa Badia. Dal 1824 cina al 1949 ea Corvara sot al decanat da Fodom. 1935 curazia y 1958 parochia.

La dljia vedla é dër na bela dljia gotiga y vègn nominada dal 1347. De na consagraziun nea vègnel cunté dal 1452 y 1501. La dljia nea, consagrada al SS.mo Cör de Gejù, é gnüda fata sö tal stil modern dô le proiect de Dr. Arch. Pattis. La consagraziun é stata dal 1961. De söa costruziun à le calènder ladin belo scrit.

COLFOSCH

Colfosch, fraziun dal comun da Corvara, é le paisc plü al'alt de nosta valada, a metri 1645 y à na largöra de 2003 ha y 310 abitanè. Parochia dal 1891. Al é adanò na scora elementara. De na pröma scora vègnel cunté dal 1784.

Söi documenè vègnel cunté le pröm iade de Colfosch l'ann 1152, can che Reinbert de Jên i scincâ cösc paisc al convont da Neustift. Reinbert enstès

l'â cumpré da l'abate Hartmann von Innichen. Dal 1237 é Colfosch rové pa la iurisdiziun de Ortijèi de Gherdëna. I gherdënes à söes munts a Colfosch. Dal 1811 él gnü comun enstès y dal 1827 él rové sot a la iurisdiziun de Mareo y dal 1925 pal comun da Corvara.

Dla dljia enfora aldia Colfosch anticomter sot la cöra de Laiun y dal 1400 ennant cina al 1515 sot la cöra de s. Cristina de Gherdëna. Dal 1515 gnea cösc post curazia, mo dal 1680 despartida da Laiun y sotmetüda a Fodom. Dal 1819 roâ Colfosch sot a la Diozese da Tront, mo 1824 endò con Porsenü. Con Corvara roâ inçe Colfosch dal 1949 pal decanat de Mareo.

La dljia é dedicada a S. Vigile, desco chëra d'Alplan. Dal 1419 vègnel nominé le pröm iade na dljia. Dal 1626 l'ân arlungiada cuntra la doman y dan da 100 agn zirca ésera gnüda fata maiü cuntra la sëra.

Le maiü poèt da Colfosch é da nominé y chël é Tita Alton (1845-1900).

Corvara y Colfosch

Cösc é dër en cört la storia dai païsc ladins dla val de Badia y Mareo y sc'i san cösc y i cuntun cösc ai foresti, spo é sai encontonè, ciodì che ai n'ó da nos nia mâ na bona spëisa y de beles çia-

menes y en picio cunt, mo ai ven inçe adalerch por emparé y se lascé istrui.

I dessun roé tan ennat, ch'i sun a l'altèza de formé i atri y de se lascé formé dai atri.

L'stradaröl

A. M.

Al é bel ste dan tröc agn. Laóta êl ciamó jënt che savô da cunté y fa matades y ai savô inç da tigni fora na matada.

Plü co d'atri êl Pire, l'stradaröl, che savô da fa cunteja y deverti mëses de jënt con söes matades, ch'al se punsâ fora tratàn ch'al arcumpedâ les gotes dl suiûs, che i tomâ ia pur tera sot al sorêdl, che borjâ adalerch a mez isté, o tratàn ch'al se toló n pü de tēmp pur se scassé jö la nēi, che tomâ jö sön söes sciablaes d'inver.

Chêl âl bëgn dit instëss, che l' plü mé i fajô l' frêit dal'inver, co l' cialt dal'isté. Y pur ester bun d'arcumpedé les gotes de so suiûs, che i gnô fora de süa frunt y bagnâ la tera o la strada, âl inçe basté l' prüm ann de scora.

Al i orô bun a la jënt y purchêl i orôl mëte a rî. Y inçe la jënt i orô bun a vël, purchêl chirî süa compagnia.

N dé, ch'al portâ inç indò n iade l'ba-di sön na sciabla, vëighel, ch'al ne n vëgn un lait fora. Atira i él gnü n pinsir y al ne aspetâ l'ora, che chël berba ne rovass fora da vël.

Dan da püç mëisc ê la strada gnüda slargiada y sön urt de strada él gnü metü de té conî de banda cun spidli cöci y blanç. De nôt êl chi spidli, che sluminâ sciöche les lüms de n lëgn da Nadé.

Ara n'â duré di, che chël berba é rové dlungia nosc Pire, che l' salüda dër bel y disc: «Oh, André, vast mâ a pè incö?»

André respogn: «Sö da nos dijiun purdêrt „bun dé” a un che an incunta l' prüm iade da duman».

Pire: «Bun dé, bun dé, André! Vast plü lunc?»

André: «Al ne jô nia, i à da fa fora in comun».

Pire y André mët man spo de baié de chësc y de chël'ater y in ultima ési gnüs a cunté de chës lüms sön urt de strada.

Pire se punsâ: «Sëgn me vëgneste col dêrt».

André orô impò n pü conësce l' laur dl stradaröl y dijô: «Sce mo, che él pa che impëia chëstes lüms vigni sëra chilò dlungia strada ite. L'atra sëra suns ite cun la corriera, spo ài udü, tan bel ch'ares slumina. Mësst tö les impié, Pire?»

Pire: «Ah, sanbëgn, vigni sëra mëssi les impié çina dait a Pidrô! Ah chël bëgn, y guai, sc'i ne n lasci fora üna y al ess da passé l' capo dla strada!»

André: «Chël sarâ cotàn de laur, jì da n cone a l'ater y cis sc'al va l' vënt. Can mësst pa les impié, Pire?»

Pire: «Dagnora can ch'al vëgn scür, nia denant y nia de dô, zënza pôres se ruviné».

André: «Ah chël! I t'la crëi bëgn. Mo che él pa spo, che les destüda da doman? Mësst inç ailò bel lové tan adora pur jì a destudé chëstes lüms?»

Pire respogn zënza tan punsé y bel sciöde: «Noo, da doman se destüderes sores. Ares à n injin, che fej ch'ares se destüda, can ch'al vëgn dé».

André, düt de morvëia: «Ah chël? Oh, almanco chël, zënza n'esst nia val de bun».

Pire, düt scerio: «Al é pa insciö l' laur da stradaröl!»

André dij spo: «Ah, i t'la crëi bëgn. Mo sëgn mëssi mâ jì, zënza röi massa tert». André va inant y Pire i çlara dô y al mëss se scassé da rî. Daité se punsâle: «Chësc ài n iade tut!»

André é jü inant y denant co rové a Piccolin, incuntel l'ater stradaröl. Val pinsir i él impò gnü söl iade, ch'al ess inç magari podü gni cuiné da Pire, tan l' conesciöi bëgn. Purchêl damanel inç chël'ater stradaröl: «Mësst inç tö vigni sëra impié chëstes löms chilò dô strada ite?»

Chël stradaröl n'é nia ste arjigné, sciöch' so compagn, al alza l'cé y i çlara madër fit a André y dij: «Çi lüms dô strada ite?»

André: «Pu, chères beles lüms, che slumina tan bel a cöce de nôt».

Çiamó tres n'é chël stradaröl nia bun de capî la situaziun y dij: «Chères n'é degünes lüms, chi é mâ de té spidli, che slumina, can che i auti slumina lasura».

André: «Ah chël? Pire caïte dijô, ch'al mëssâ vigni sêra les impié chêres lüms».

A chël stradaröl mëtel man da i jì sô n luminûs sêgn, tan gran co la löna colma, mo oramai êl massa tert. Al mët man da rì, sciöche n mat y André se n va dôt dessené. Al va fora in comun, olà ch'al à val da fa, spo çiarei ite t'ustaria, clà ch'al se bëir n gote de vin y se n tira indò a çiasa, dô strada ite.

Pire é çiamó sôn strada y l' vèiga gnon adalerch y atira i tomel bel indò ite na matada, mo al n'à plü pordejü de i la senté sô a André, che chêsc ê ailò dlungia y i taca na müsa a Pire, tan na grana y na sarada, che Pire minâ, ch'al ess aldî perdiches assâ pur n n'ann.

Mo dal viz de cunté matades ne s'al nia destut.

Diesc regules pur trà sô n müt delinquënt

Chêsc decalog é gnü metü adöm da la polizia de n Stato american dô na lungia esperiënza.

1. Déi bel dô al müt dër pice düt cant, çì ch'al ó, insciö crêscel sô cun la cunvinziun, che l' monn à l' dovèr d'l mantignì.
2. Sc'al impara de burtes parores, spo riéde mâ dassên; insciö mina l' müt, ch'al side n divertimënt.
3. No mai l'acompagnéde de domënia o festa te dljia. No i lascede purméz na educaziun religiosa. Aspetede çina ch'al à 21 agn, ch'al pòis instêss se dezide.

4. Metede bel a so post düt cant, çì ch'al sciüra sot y sura. Fajede os, çì che êl dess fa, insciö s'aüsel a i dé ai atri dôtes les colpes y dôtes les responsabilitês.
 5. Stritede gonót, can ch'al alda y vèiga. Insciö ne se n fejel nia denfora y de morvèia, can ch'al vèiga, che la familia va indalater.
 6. Déi düt i scioldi, ch'al ó, y ch'al fejes çì ch'al óis impara. No lascede ch'al mëss instêss s'i davagné. Çiudî dessel pa fa tan de fadies pur se davagné val, sciöche os êis messé fa da jogn? I tempi é mudâ.
 7. Déi düt cant çì ch'al ó da bëir y da mangé y dütes les comoditês. Sc'an i dij de no, podessel pité y fa sô na dërta vera y se roviné la sanité.
 8. Defenéle dagnora cuntra i vijins y i maestri y i patruns. Al é mâ üsc mituns ch'a l' dërt y düt i atri à l' tort y i fej blot mâ iniustizies. Osc müt é tan inteligënt y bun y i atri ne l' capêsc nia.
 9. Can ch'al fej na dërta berta, spo defenél mâ y dijede: pür coscio, i ne sun mefo mai sta bugn d'l fa trà rudunt.
 10. Dô da düt chêsc arjignése a na vita plëna de crusc, de fistidi, de tristêzes y leghermes. Os êis orü insciö y ares ne se mançerà.
- Chêstes — insciö dij la polizia americana — é les gaujes de tan de jogn y jones, che s'à metü te na stleta vita y mëss rodé da na porjun a l'atra. Magari se mëteres inçe nos a punsé.

M. A.

L' ÌMUVÈT.

Regules dl tëmp

Dezèmber frèit y cun tröpa nëi
 impurmèt n bun ann, sc'al é vèi.
 Sciöche l' dezèmber sona,
 insciö bala l jügn.
 Na bela y tlera nôt da Nadé
 n bun ann ó mostré.
 La nôt da Nadé cun çiarü y nëi
 mostra n ann n pü da tumëi.
 Traföi da Nadé,
 da Pasca la nëi.
 Nadé cun frèit y nëi,
 Pasca cun trafëi.

CATARINA LANZ

Ciudi pa incö na té gran festa,
 che di it tla memoria resta?
 Jënt él tan lunc co l'edi tira,
 i scizri ailò, al n'é na schira.
 Autoritès de nüsc paisc
 é diventà nüsc bugn amisc.
 I plü a l'ingrana da Balsan
 é gnüs incö chilò Alplan.
 Al é n gran dé che va tla storia,
 che al vègn fat na gran memoria
 alla jona CATARINA LANZ,
 che é gaerda, chël sànz danz.
 Bel duicènt agn al é passé,
 mo tres impò vègn recordé
 la prossa jona de vintsis agn,
 che i fajò pôra ai bur malagn.
 Nasciüda éra chilò da nos,
 la çiasa dlungia la dlizia al foss.
 So per, süa uma dl bun assà,
 ai é dadì bel desmentia.
 De jì fora n Puster al é la usanza
 a imparé l todèsch y n pü de crianza
 adora o tert mësà vignun,
 jì di alalungia a chirì patrùn.
 D'val vera sigü na buna medejina,
 insciö à fat inçe Catarina.
 Y spo pur Puster plü in ia
 a stracé y laure cun gran fadia.
 De chi vers ne n'èle de plü ladins,
 ciafa éra le tru da jì a Spins.
 Pro l'mone jêra a sorvì,
 pro de buna jënt podôra arsi.
 Na jona devota bel da denant,
 â gran respet de çì che é sant,
 fedele dagnora al patrùn,
 ar'â sorvì de plü co a um.
 I tempi che é plütost da tomèi,
 la jënt metò man de s'la odèi.
 I jogh che gnê cherdà tla vera,
 cun l' sanch messâi pa la paié cera.
 Y i franzeji cogora adalerch,
 pro nos orô se fa alberch.
 Patrüns orô ei diventé,
 se fa da di y comané.
 Cun la batalia tres plü inant
 pestâi y dramâi ei jö düt cant,
 y finamai infina Spins

ei à sburlé sö sù confins.
 Mo ailò ne l'ai bëgn nia ortada.
 Al ti bastâ na prüma odlada,
 sön müer de cortina al comparì
 na jona menada jö dal cì.
 Y à combatü cuntra i soldàs.
 Ai à metü man de tigni l çe bas.
 Tarina parò na santa Clara;
 bëgn mai ne n n'ai odü na tara.
 Na furçia da ciorda portâra tla man,
 tuta fora de stala de so baçan
 y cun na forza sciöche n liun
 la manajâra cun strisciun.
 L' tabernachel â éra in mënt,
 defène orôra l' gran sacrâmënt,
 che al ne gniss nia profané,
 dal bur y gran nemich nia toché
 An scizer de Stubai ti dëra n sëgn,
 le dër momënt, chël é pa gnü sëgn:
 A chël lunch mâ straci dla man la ban-

[dira

oh, vèighest l franzeje, al müda bel cira.
 Y domisdé che al é gnü l'ora,
 che i atri mësà la lascé ailò sora,
 degügn ne s'infidâ da i mëte la man;
 ai â na gran tème dla jona d'Alplan.
 I soldàs, ai odò na fata morgana
 da tomèi-y gaerda sciöch' na çiampana.
 Ai lascia inmalora, demez se n'èi traç,
 jö a pè dla gran munt cun sù ri faç.
 Y inçe Tarina dedò se n'è jüda,
 insciöch' a s'ascogn tö ne t'l'as plü
 [odiüda.

Te süa umilté ti dëra l'onur
 a chël ch'l'â daidada lassò, al Signur.
 Spo cöga d' calonia it a Col da Fodom,
 daüt a Çiaolunch - bel it insom,
 y spo it Andrac secodira i prôi;
 ne t'la vèighes sëgn plü pro i marôi.
 Chitamëntr süa vita é jüda inant
 ingnó ne n'èl d'ëra val d'interessant.
 Süa fossa scognüda a Fodom te cortina
 finèsc la storia insciö d' Catarina.
 Plütert gnü fat él val recordanza,
 insciö él diventé pro i gragn la usanza.
 Y sëgn la rima nos unse finì,
 sciöche l'èis düc canè chilò aldì.

ac

Monumont a Catarina Lanz

(Foto Erlacher)

Rajonada en la festa de Catarina Lanz

Al Plan, 19 de setèmber 1971
Autoritès y jont ladina!

Encö sëise gnüs tlò Al Plan alerch por nes daidè fa festa ala jona d'Al Plan Catarina Lanz. Cösta festa se romagnarà osta vita tla mont y en paisc ladin n'odarà nia tan atira plü en te' gròm autoritès da vigne pert dal Tirol.

Tles cuntejes che i èis sèn belo aldi, s'èl gnü cunté dla emportanza dla festa. Empò oressi se di vâlch laprò te nosc lingaz ladin che encö èl festa de diüc i ladins y trec n'â sogü nia capì trec dles cuntejes da denant. Al è encö tlò Al Plan rapresentanc dles cater valades ladines y cösc nes mostra pö che cösta festa è la festa dai Ladins. I foresc co è tlò è inçe coriusc da aldi en iade baiënn ladin. I pordenëis sce i dijarà bonamonter inçe cösses belo scutades sö encö.

I ti fajun festa a Catarina Lanz y les gran autoritès abinades desmostra tan alalt che ares tèn nosta gran ladina Catarina Lanz.

Trec ladins ti crei inçe deplü a en frosti co a söa jont che nos ladins sun massa aüsès a se lascé comané dai àtri.

Che ea pa Catarina Lanz?

Nasciüda èsера atlò Al Plan tla çiasa vedla dal Trogher ai 21 de setèmber 1771, mo ara ne stea nia dio a çiasa, che apëna fora dla scora messâra jì tal frosti a patrun y èra roâ dër da jona tal paisc Spines a sorvì pal mone. Le post i bütä dër y danlò èsера stada plü de diesc agn, çina che ara ea stada sforzada da s'an ji.

Tl'Europa y cis tla Francia jël laöta en ont fréit. La revoluziun ea rota fora y cösta â motü man da desdrü scialdi döt y diüc. Les ideas dla Revoluziun Franzeja i plajea a trec, cis a chi co n'â nia vâl' de trec che al gnea pordiché le medemo dërt por diüc. Chi co â zizé deplü, messâ se temëi da le perde y da gni çiamó pichës sö. Cöstes ideas gnea dai soldâs franzeji straportades defora dla Francia che i Franzeji â motü man la vera con deplü statesc dl'

Retrac dla festa a Catarina Lanz

(Foto Erlacher)

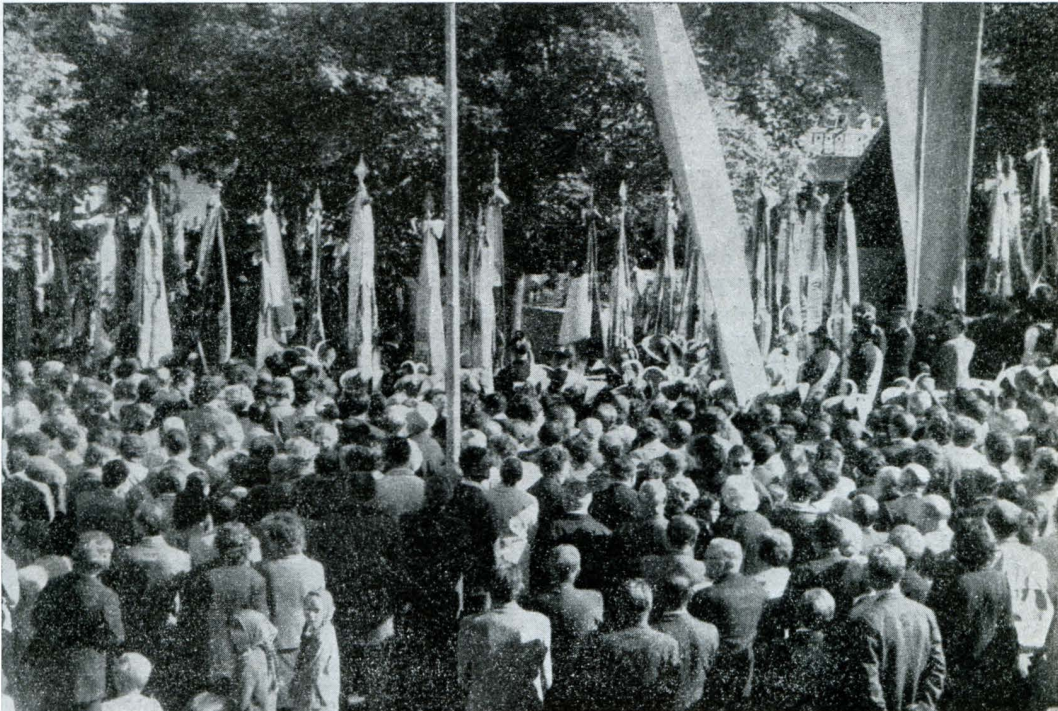
Europa. Ai davagnâ scialdi döt y al para che degügn ne foss stes bogh da i gorné.

Ai n'ea nia mât döt maç de söes ideas nees, mo laprò âi en comandant co sâ da i tó i da ti dé coraji y bastalam. Cösc comandant ea Napoliun co â con sü soldâs motü da tremoré döta l'Europa. Mo nia tan les ermes dai Franzeji ea por nüsc paisc y nosta jont pri-goroses, deplü messân se temèi da les ideas nees, co encündâ vera a vigne orçena, co ea cuntra la religiun. Con dötes les davagnades roâ sambën tai paisc foresc' cöstes ideas co metea trepa jont tla pisima. Les trupes franzejes ea belo dadio tla Talia y variâ a fer y fü cuntra Tirol. Belo l'ann 1796 â mossü ji trec ladins fora por chi jüs a tigni verda y al para che nostes valades foss en gran prigo. Porchël s'ea nüsc vedli abinês a Balsan, olâ che ai fajea fora che düc chi dai 18 çina ai 60 agn messas ji sot en cajo de vera. Al 1. de jügn 1796 â nüsc vedli dé joramont da tigni la festa dal Cör de Iejù vign' ann dër grana y cösc fej encö çiamó düc i Ladins can che ai çianta «...drum geloben wir aufs neue...». I omi dal Ti-

rol sontia che ai adorâ l'aiüt da ji cuntra les ideas dla Francia.

L'ann cröde por Tirol dea ester le 1797.

I soldâs de Napoliun spizorâ da Tront sö y tösc êi dân porta de Balsan. Düc i scizeri gnea cherdês te vera da füs sö por chi cröp y dal sonn dles çiampanes co sonâ a martel y lasciâ a sëi düc che la vera ea rota fora. Can che al ea tomé la ciüté Mantua tles mans dai Franzeji, â düc salpü çì ora ch'al ea. Ai 23 de merz de chël medemo ann ea roês soldâs franzeji a Balsan y chi d'Österreich â mossü zessé cuntra Porsenü y Sterzing. 600 omi dla Val Badia ea gnüs cherdês te vera y armês con sapes, badis, zapins, stibles y fri lasciâi so paisc. Cöstes ea les ermes de nosta jont y cöstes sâ vignönn da manajé, çì che i Franzeji ea gnüs a sonti. Porsenü ea inçe roé tles mans dai Franzeji. I comandanç dal Tirol â stüdié fora co che ai dea fâ a saré ete i Franzeji co s'ea traç sö Mühlbach. Zacotan de scizeri â cané chisc foresc' massa adora y chisc â tofé le polber y metea man la vera ai 2 d'auri a Spines. Nosta jont n'ea por chel dé nia çiamó arji-

gnada, mo ara gnea sforzada da se defène cuntra na trupa co fajea fora catter iadesc tan de omi. Nüsc paurs stranciusc y bí gaièrè i sonâ les ermes ia por le cè ai soldâs franzeji che ai ne sâ plü co fora. Le comandant dai scizeri a Spines ea Lipo Wörndle y cösc i dea flé y coraji a düc sü soldâs. Nosta jont â en chel dé davagné döt a Spines. Pa cösta êl inçe sté la jona Catarina Lanz d'Al Plan. An pò li tla Cronich che le comandant da Spines â scrit valgügn dis dedô che na jona â daidè con na furcìa tla man mazé jö de mür de cortina da Spines soldâs franzeji co orca profané la dlìjia. Dô la dada dai 2 d'auri n'â i Franzeji empòno dé tria y le dé dô êi da nö jüs sö Spines y â desdrüt oramai döt. Le ciamp de vera ea cori de morè, Spines mazé adöm.

Catarina Lanz s'an ea jüda a Porsenü y püch dedô ta Fodom a fa cöga de calogna por söa vita. Empröma sorvira ta Col de S. Lizia y spo a Andrac pal ploan Maneschg Jan.

Te calogna storjêl prò trepa jont che al gnea inçe jüté sö. Na pert sâ da cunté dla batüda a Spines y che zizé jona s'ess fat en ennom con copé iö Franzeji, mo la gran pert faiea mât damat. La cöga — tlamada mëda Trinele — se dessenâ de te' iadesc y ti cuntâ al ploan che ëra ea cösta möta da Spines, mo cösc ti â atira proibì da cunté vâl' de te' che al se temea che al roass alerch massa iont coriosa. Le fré dal ploan. laöta stüdent, co passâ le isté ta Fodom, ea sté bun da i nizié fora vâl'denlü ala cöga sön la batüda a Spines. Can che Catarina Lanz moria ai 8 de messé 1854 sâ la bachëta deplén che ëra ea la möta da Spines y porchël ciarfära na gran sopoltöra a La Pli da Fodom — a Andrac n'êl degüna cortina — con en dêr slonetamont da pert dai scizeri fodoms. Söa fossa è dêrtan la gran vera gnüda desdrüta y i Fodoms ti â belo l'ann 1912 arigné en bel gran monument sön plaza d'La Pli da Fodom. Olâ che an nò encö chiamó l'odèi.

Sën che i èis aldì dla vita de Catarina Lanz, damanarëise cì che ara â da fà encö, che ara se dii a nos! Catarina Lanz â salni defène so paisc, söa dlìjia co manaciâ da eni profanada. Èra â atira branèè dô la furcìa che temp da

perde n'êl nia; i soldâs ea belo sön mür dal ciampasant. Encö êl inçe en nemich co prafana la dlìjia, mo cösc n'è nia iestit da soldà; al ciara fora desco nos düc, an ne le conèsc nia fora dânter i âtri.

Al vën inçe encö profané nostes dlìjies; degüna statua n'è plü sogüda y al foss bun che les dlìjies gness despia-des fora daldöt por saulé chi toè de valüta co è te nostes plis. A Spines è i soldâs franzeji mât roès cina sön le mür dal ciampasant; al dédancö vâi te dlìjia da vigne ora a se tó chël toch co ti öga per davagné vâl' lires. Cösc è nosc nemich da encö, mo laprò n'en vègnal chiamó önn plü da tomèi. Le gran nemich è les idees co röa inçe te nostes ciases y co pordica che la religiun è na cössa passada, che an n'â plü bria da stimé no autorité no nia sora se estesc.

Brançiunse inçe nos dô la furcìa por nes defène da cösc nemich prigrorus? Nos ne fajun nia, i scutun chiè, i n'ân gnanca le coraji da daurì la müsa y da defène nostes idees. A trec i plejera sce la dlìjia vën coienada y de colpa che cösc sozed sunse pa bel nos düc che i scutun dagnora chiè y lasciun baie i âtri. Nos orun avèi la pésc y porchël vègnal dagnora scuté empedé che an jess a funz dles cösses.

Catarina Lanz s'â bën defenü can che ara â odü che la dlìjia manaciâ da gnü profanada da man frèida. Nos sun massa bogno por di la lerité, massa fràc da nes fistidié de cösses co ne porta nia gros, de cosses spirituals y culturales. Sambèn che önn co scuta dagnora ne dà nia saurì gaujiun por na critiga, cì ch'an pò ti fa a chël co dii la söa. Cösc tignì dagnora la müsa da pert dai Ladins defrunt a cösses co ne va nia cis bun, se porta po ma jöpert y plü co âter dann. Sce i orun arjunie vâl' y sce i orun che al vègni fat zertes cösses miü, spo messunse avèi le coraji da di vignönn söa minumea, anfat co che ara vën spo tuta sö. Sc'an ô comedé vâl', spo mëssun se enteressé, se dé iö empara y la di fora. Na critiga con fundamonta â dagnora fat bun y â porté a de miüs früc. Sce les cösses de dlìjia s'è a nos dotes anfat, spo n'anse degün enterés dla dlìjia y cì che i pra-

tigun, è rodunt na mostra de usanza; chël foss inçe le pröm vare da nes destaché dla dljia y cösc ne pò nia sozeder da pert dai Ladins.

Le secundo ram co è da deféne da nosta pert, co è al prigo dassènn, chël è nosc lingaz dla oma, le ladin. Al vèn bèn fat vâl' da pert da zacotan de maestri, mo cösc è döt massa püch che ofeziars zonza soldâs n'â mai davagné na vera. Sce la gran pert dla jont ladina ne vëiga nia ete tan debojügn che al è deféne le lingaz, spo sarà i Ladins condanês a jì sot, a sparì sön cösc monn. Le prigo è dân porta che na proa a ti scuté sö a trec ladins encö, büta por mostré çì ladin che al vèn baié da ladins. Madèr nosc lingaz ladin se fej ladins y lasciunse jì fora chël, spo à i Ladins roé da scri le liber dla Storia y dô ca vegnal en moscedoz mez talian y mez todësch. Europa gness plü megra danlò che söle monn èl enteressant la desvalianza y nia la uniformité. Tan da stüfé fossal pa, sce düc baiass le medemo lingaz, ess les medemes usanzas, se iestiss dô la medema moda. Le ladin è na richeza por les âtres cultures, al les fej plü riches, plü desvalies. Nos düc sun cherdês a baié empröma de döt en bel ladin tler y nèt, a le mantegni, le saulé y a le tramandé ala generaziun co gnarà dô da nos. Al foss na tomada massa sota, sce nos che i viun t'en tomp che düc se stà bèn y pò ester encontonç, lasciasson jì fora nosc baié ladin che nüsc antenaç à saulé trës vigne tomp, çiarestia, stracoçia y pecüigna. Sambèn che vigne lingaz messa müdé empü le péi: con tompesc nös vëgnal inçe trepes cösses nees ca prò y chères adora parores por les tlamé. Desco vigne âter lingaz fej, messunse inçe nos mèter man da cherié parores nees, les enjunté a nosc baié da vigne dé che mât cösc vare nes darà la sügherté da ester bogn a mantegni y a saulé le lingaz ladin.

Os düc sëis cherdês y obliês a daidé tignì sö cösc lingaz che i adorëis düc vigne dé y dötâ l'ann. Nos n'orun nia gni condanês da chi dô da nos por gauja che i ti esson lascé morì fora çì co fajea la jont dles Dolomites-ladina, le lingaz ladin. Nos adorun plü coraji da nes mostré Ladins, plü bastalam da jì

ennant tal tomp nö zonza lascé demez nostes ierpejuns ladines. Degüna porsona ne tradësc so lingaz dla oma, mo è braia empara y chël fej respeté la porsona defrunt ai foresti che vignönn o gni respeté y nos arun respet da pert dai foresti, sce i san tigni alaltl nosta cultura con frëma orenté y ligrëza. Pa döt messon sëi, çiodi che an fej vâl' por le ladin.

Defenunse nos nosta çiasa, nosc paisc desche Catarina Lanz à fat a Spines? Era à çinamai defonü en paisc foresto. Defenunse nos i dèrè dai Ladins? Püch y nia defrunt ai foresti ch'i lasciun comané de nos trep demassa, çiodi che nos s'enteressun massa püch dai dèrè co se aspetass. Cösta è la gauja che i messun trës salté dai foresc, sce i adurun zizé. I Ladins ponsa massa trep a sü afaresc personai, a fà roba y massa püch se crüziai de söa jont, dla minoranza ladina. Cösta val por vigne ladin. I messun düc porté önn por l'âter na zerta responjabilité che le ben de düc tira dânt a chël personal. Nosc susc sun de colpa, sce al se fala trepes cösses che en âtra popolaziun pò goder; çiodi che i s'enteressun püch y nia de nüsc dèrè, dles leges co s'aspetass a nos inçe. Sce nos orun arjunje vâlch, spo messunse nos se fa ennant che i ne podun ieré o speré che i foresc rëfli da nos a nes damané çì che i esson iënn.

Ladins, düc sëise cherdês da se enteressé inçe dla cultura ladina, dai dèrè dai Ladins desco minoranza y no mât dai scioldi che chi à çinaçiamó dagnora condüt plülère la rüna de na popolaçion co le saul. Na sceta co ponsa mât plü ai afaresc personai, ala roba, è sogüda da jì prësc en malora. Nos messun avëi enteres dai problems de düc i Ladins che nos sun öna na familia y sce ara ti va bun a düc i Ladins, spo ti jaràra bun a vignönn. I messun mèter man da comané enstësc de nos deplü y da nia lascé dagnora fà i foresc a söa scüsa; tan ennant roarunse, sce düc i Ladins se darà jö con i problems dai Ladins y nos gnarun de vigne vers plü respetês, can che i desmostrun che i san deféne nosta minoranza ladina defrunt ales autoritês. Sce i tignarun düc adöm, sce i san çì co è dèrt y bun por

nos, sce i respetun les ideas dai âtri, inçè sc'ares è cuntra les nostes, spo n'anse nia bria da odèi danfora scür, mo danlò arunse na forza che degügn ne podarà endeblì.

Desche nosc lingaz ladin vèn tlamé «das Edelweiß unter den romanischen Sprachen», ensciö podarunse inçe nos Ladins abiné trës na maiù emportanza, plü respet da pert dai foresc.

A nos nes spetal da laoré adöm che le tomp co vèn ne se toli nosc lingaz, co mëssa trës miù gni arjigné ala vèta

dal tomp. Tignun le cè alalt, jun dänfora con ponsiers tlers y con na frëma orenté. Nosta forza vèn dal gröm y porchël tignide düc adöm. Cösc valea al tomp de Caterina Lanz y encö chiamó de plü.

Nos ne branciun nia dô la furçia, mo defenun nosta ierpejun con les ermes modernes da encö y nosta miù erma é nosc spirit, che le Cheriadù dal monn nes à scinché y oblié da le adoré a na moda che al ti fajarà onù ai Ladins.

Dr. Lois Trebo

Pur i tomà de vera

Os cari jogh dan agn tomà,
dalunc da nos pordüs ciarà,
de os düc sègn se recordun
cun festa fata in comun.
Cun trica jôs da çiasa demez,
aratàs de ste mâ fora n pez,
defata spo indò gni a sté
y mai cun ermes plü strité.
La vera indére é lungia y crüdia,
deperpo i gragn scicà s' les stüdia;
da vigni pert ai ó l vadagn,
a chësta moda vâra a agn.
Infina ch'ara é fata fora,
ai n'zed nia, inçe sc'ai va inmalora.
L' pice mëss tigni ca l' cé,
cun la sùia vita al dess paié.
L' nemich intant sùia erma amòra.
çi che vignun à da se n ste fora:
la fan, la sëi, suiùs, fadia,
de gran strabac y maratìa.
Da sera se lascé jö cun trica,
an ne sa l momënt ch'al vègn la strica,
datrai dormì inçe mâ in pè,
permez an crèp n pü asvacé.
Spo can ch'la vera à i bur momènc,
coraje ól ester y no spavènc,
can che jëis da fana fora te fuch,
n mez l'infer al é chësc jüch.

Dô ch'la batalia à duré n pez,
firis o morè an porta demez.
I n'l'à nia instèss porvé o odü,
ch'al rest, indò n bur çiarü.
Che osta vita é dër da incrèsc,
chël él vignun sauri che capësc.
L pinsir a çiasa vigni dé,
trö peso, sce un é maridé.
Gonót tignis les mans al ci,
ch'podesses a çiasa indò gni.
Ailò orôs cun gran amur
tó sö da nü indò l' laur.
La providënza ne n'à nia oriü,
la falc dla mort à l ciüf cuiü.
Idi al s'à cherdé a bun'ora,
al ne lascia osta jënt nia sora.
La osta jënt al dëida inant,
proved pur i üsc ghirao y fant.
Na jona generaziun al crësc,
osc post y inom insciö emplësc.
Nos renovun üsc monumènc,
i recordun i bur momènc,
can che os èis dé la vita, l' sanch
te n monn da plaies, traines y stanch.
A os eroi de nüsc paisc
la festa se fej i jogh y i grisc.
Peried' al monn na santa pësc.
Chësc su a Dì y a nos se plëj.

La Ila (dan la 1. vera)

La cüra d'animes da La Ila

Apartenënza ala parochia-uma

La cüra d'animes da La Ila fajô pert anticamënter dla vedla ploania de Marô almanco dal 12. secol incà.

Chësta s'despartî pur la prûma ota l'ann 1449 con la istituziun dla curazia de Badia pur l'alta Valbadia, gauja la lontananza dala dljia-uma de Marô. La vedla curazia de Badia gnê plö tert incè partida in 3 perts: L'ann 1582 LA VAL, l'ann 1743 S. CIASCIAN, l'ann 1805 LA ILA. CORVARA aldi incè pro Badia, mo gnê provedüda dal 1603 incà da CALFOSCH, ch'aldi imprüma pro la ploania de LAIUN y dal secol 15. inant pro la curazia de Santa CRISTINA.

Düt l teritorio dla val Badia, tut fora Calfosch, aldi da vedlamënter incà pro la ploania de Marô, ch's'â destachè dalla vedla ploania da San Lauranz plösi-giü tl 12. secol.

La ploania de Marô aldi pro la diozeje da Porsenù ch'fô partida sö incina al tēmp dl 14. secol te 4 archidiocanaè. Pro l'archidiocanat dla val d'I-sarch aldi incè la vedla ploania de Marô. Dal 14. secol inant gnêl metü sö „Capitli” con a cé n „degan”. Pro l decanat „ci et ultra montes” aldi i distreè parochiai da Fodom, Fassa y Marô con düta la val Badia manco Calfosch, ch'apartignî al distret parochial de Laiun cina l'ann 1668, olach'al fô spo gnü metü pro Fodom. Calfosch ruvâ adüim con Corvara al 1. 3. 1949 pro l decanat de Marô.

L decanat de Marô à albü, dal 1763 al 1914 zënza interuzium so scagn la ploania-uma d'La Pli de Marô, dal 1915 al 1949 a San Martin (degan Giuani Mersa) y da chël ann incà a S. Linert d'Badia (degan Pire Rubatscher-Bruno Maioni).

La Ila

La cùra d'animes

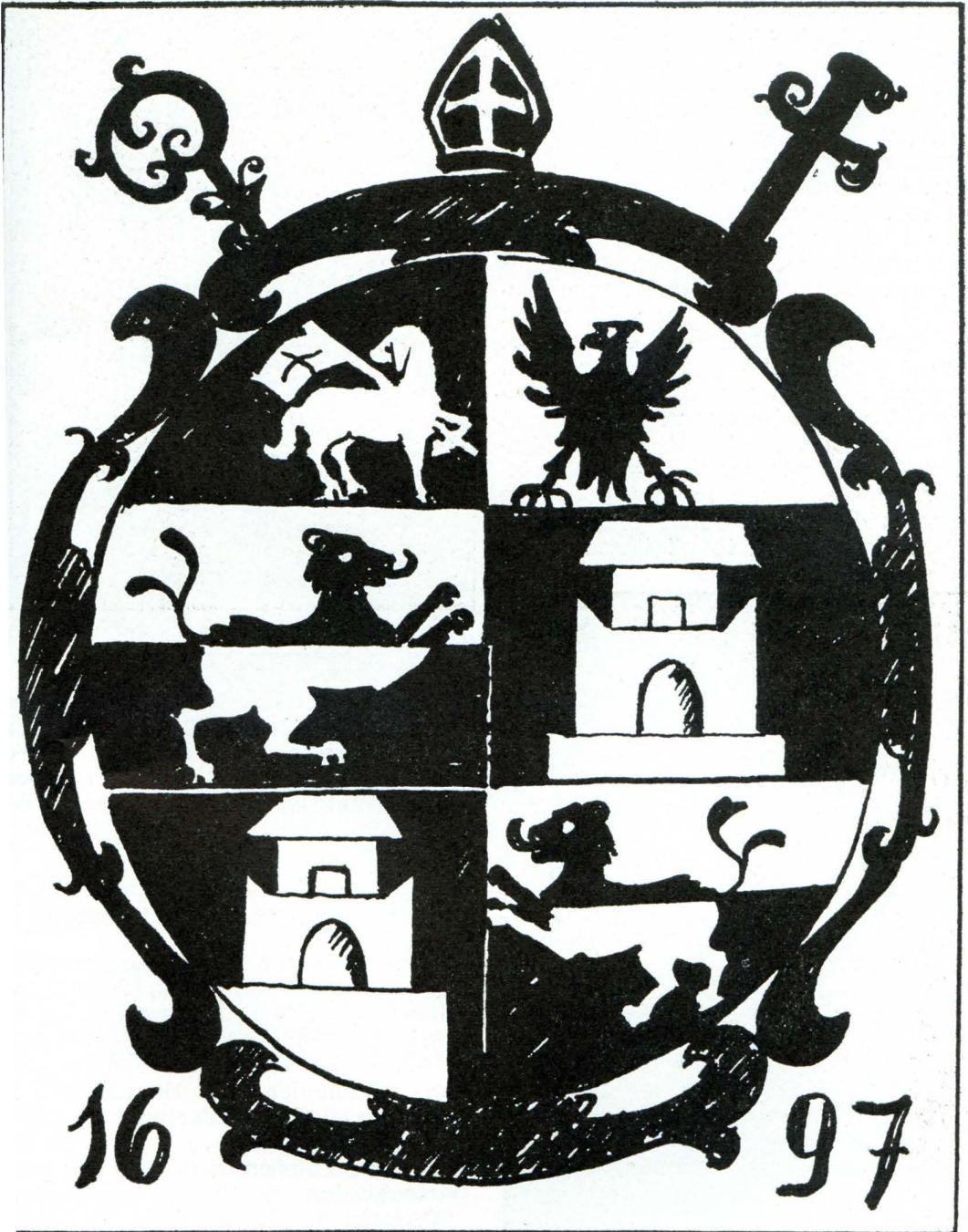
La Ila aldì anticamènter pro la cùra d'animes de La Pli d'Marò y dal 1449 incà a chëla de Badia; ala dependò purchèl eclesiasticamènter te düc i ri-guardesc da chësta cùra.

Tl archiv de Badia pon lì, ch'la pìcra dlijia-capela da La Ila fò gnüda consagrada a Santa Maria dalla „Stëra” (da chësta dedica à spo albü origine l'nom dl paisc pur todësc „STERN”) l'ann 1516 dal vesco Iohannes Knauf, coadiutor dl vesco da Porsenù Cristof I, von Schrofenstein (1509-1521); t' chësta ocasiun fòl inçe gnü benedì i dui altà, l gran y l pice (dlungia la porta d' ciampani) y düs ciampanes: chëla dal „angonia” y chëla da „misdé”. La prùma porta l medieje 1515 y la scritta: „Jesus Nazzarenus Rex Judeorum”; l'atra: „Ioanes Schrofener zu Bozen hat mich gegossen” (1654?); dl 1916, al tèmp dla vera mondial, ala massè gnü dada jò a Bornech pur l

guern adüm con les atres düs, ch'fò stades corades l'ann 1848 da Grasmayer-Desproch y arjignades dal esposito Iaco Granruaz.

La dlijia-capela

La prùma dlijia-capela da La Ila à na lunghëza de zirca 14 m y na larghëza de m 7,50; tl presbiterio avla düs finestres desvalis tla fazada dala pert a man dërta, na terza fò dlungia l pic üsc (incò finestra de S. Ujöp). Tl ót d'dlijia fajò ilaóta bela figùra i „costëis” (Rippen) dl stil gotico, ch'fò gnüs batüs jò l'ann 1888, olach'al gné arlungé la dlijia; tl'ót dl presbiterio pon ciamò i conësce fora. Pur ne desfiguré l'armonia dl'intern, gnèi indò depènc sò dal depenjadü Matì da Grones in ocasiun dla decoraziun dla dlijia l'ann 1897. Dla vedla dlijia-capela ne n'él al dé da incò restè ater che la sacrestia, la porta dl pic üsc y chëla dl ciampani, fates con pera foscia dl post.

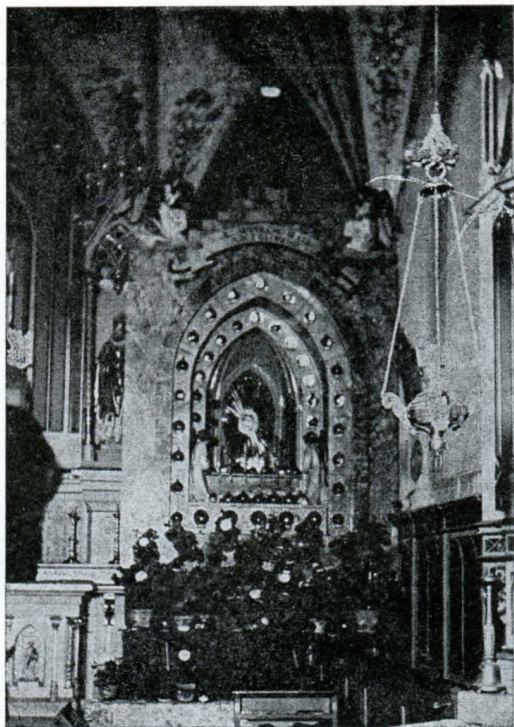

Bopn söla fazada orientala
di ciampani

Inciar la fin dl 1600 tomâ l'ciampani, ch'â roviné dassan l'presbiterio y i dui altà, sciöch'al sta scrit tla cronaca, ch'ne prezijëia nia l'ann d'can ch'al fô suzedü. L'protocol d'vijitaziun dl'ann 1704 porta chësta osservaziun: „Turris nova, cum vetusta caso inopinato corruerunt cum danno partis ecclesiae”. Purater, pur l'ann 1704 fôl indò l'ciampani impé, sôla medema fonadamënta dl vedl (4,50 x 5 m) a n'altëza d'zirca 43 m. Sura la finestra dles ciampanes, tl triangol a est, stal depënt sö n bopn ch'porta l' medieje 1697. Al raprejëntëia l' potere temporal y spiritual dl pricipe-vëSCO coi simbolz dla mitria, spada y pastoral y figurëia parti te 6 ciamp: tl prüm vëighen „l'agnel pasqual”, cuntrasëgn dl'autoritë spiritual dl vëSCO; tl secundo „l'aquila” ch'raprejëntëia la potënza temporal dl pricipe, ch'é supremo giudize y patrùn assolut dles teres de so prinzipat: l'vesco da Porsenü fô pö ilaota „prin-

Dlijia da La Ila
dò l' prolungiamënt (1888)

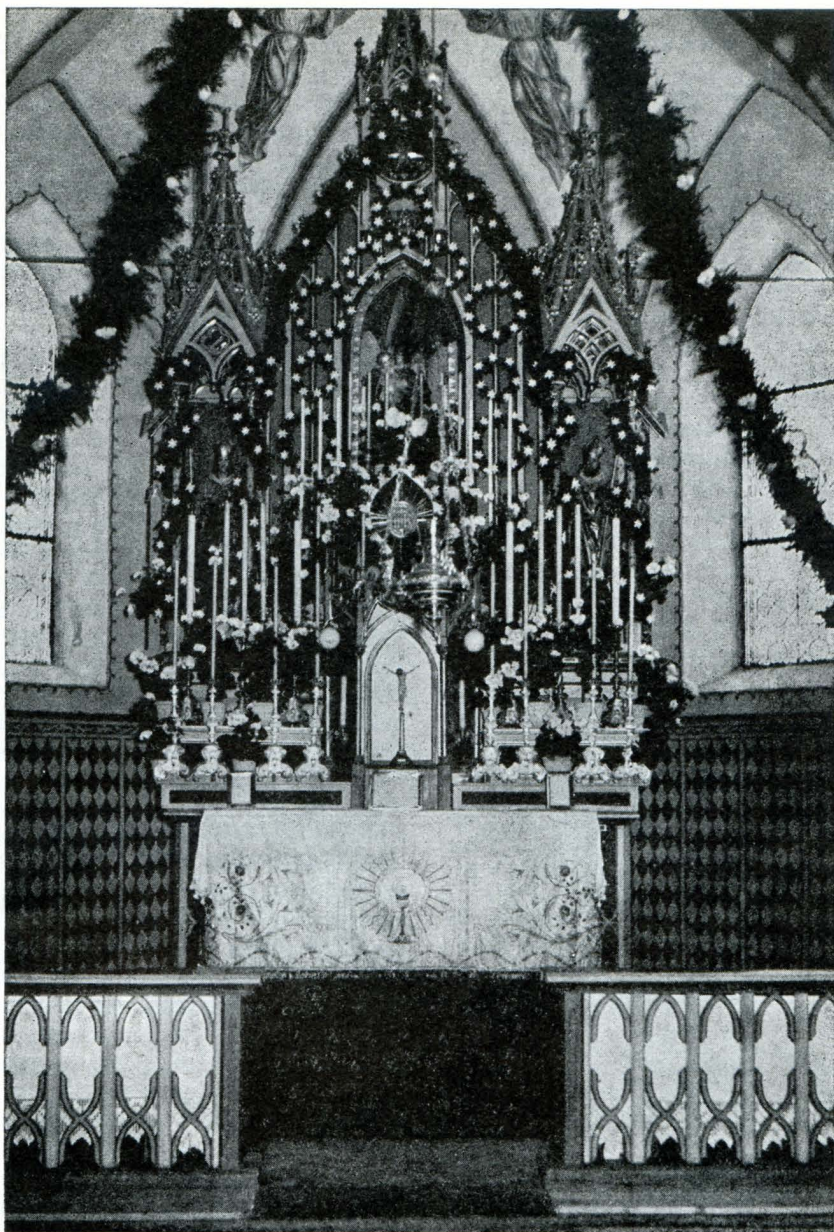
Sepolcher (da Pasca)

cipe-vëSCO” (Fürstbischof); tles atres cater pertes él da odëi l' liun in poji-ziun d'guardia ala cïasa de Di, ch'ó simbolegé la forza dla fede. Chësc bopn (scudo) é ste renové l'ann 1955 dal moler academico Hans Peskoller y é in bun stato d'conservaziun.

Prolungiamënt dla dlijia-capela

La picera dlijia fô restada in sciö pur 525 agn, incëna l'ann 1888, olach la popolaziun da La Ila fô chersciüda bel dl'ann 1850 a 316 unites. Purschësc â punsè bel da plö agn incà l'esposito siur Iaco Pitscheider a La Ila dal 1875 al 1898, ala nezescitë d'arlungé la dlijia de m. 4,5 (14 Fuss) y i laurz fô sta scomencià l'ainsciüda dl 1888 con gran partecipaziun de düta la popolaziun.

Dlungia la picera porta fôl ilaota depënt sö l' mür estern na gran pitüra ch'raprejëntâ S. Crestof. Tl bat jö la malta, fôl gnü a lüm l' medieje 1363, la data dla costruziun dla picera dlijia-capela, ch'stë da ilò oramai da 525 agn.

L granalté infurnì da festa

L laur fò gnü fat te püch tēmp, pur-
ciòdi ch' düc laurá y daidâ con ligrēza
y con plajēi. Ince les domēnies gnêl
laurè y çinamai les èles portâ pomez
l saurùn con zümes y cestuns dala Gra-
nega sò. Pro les 3 finestres vedles en
gnêl batü fora atres 3 tla fazada d'o-

riënt: chëla col' imagine dl Cör de Gejü
tl presbiterio y atres düs dlungia l pic
üs; la quarta fò stada fata tla fazada
d'injunta (al dé da incö: miscionar
Ujöp da Oies y bopn dla Grançiasa-
çïastel Colz). Düt l laur fò gnü fat de-
ban dala jënt dl paisc y les spëises vies

dütes adüm à aumentè a 2.000 rainesc, sciöch'al sta scrit tla cronaca dla dlijia.

L'intern dla dlijia

Gran laur â dè l fa fora la dlijia dai-te, ch's'â trat in lunch pur düet l tēmp de 10 agn. L funz con 30 proches y la desura cun 4, fô stè l prüm y l plö nezesciario laur. Les proches da d'altè y i pontins fô gnüs faç col tēmp dal espósito siur Iaco, ch'savò da laurè da tistler con gran intresc y injin. De süa personal iniziativa él inçe gnü fat d'süs mans l „sepolcher”, ch'gnè metü sö a man dërta dl granaltè l'edma Santa pur les 40 ores d'adoraziun a edifica-ziun y ligrèza d' düta la popolaziun. Al gnè vijité da tröpa jënt di paisc dlungia y spezialmēter la zerimonia dla resureziun la sabeda santa gnè fata con gran solenité, a chëla ch'al tolò pert n grumun de jënt foresta pur devoziun y inçe magari pur curiosité.

Lois Kostner (Vijo Maler)
gran benefatur dla dlijia

I altà

I dui vedli altà fô gnüs tuè fora d' dlijia y metü ite 3 d'atri. L granaltè gnè comprè dala dlijia de San Iaco dla val de Türesc y gnè metü sö l'ann 1896 y renovè y indorè dal moler Peskoller. Les düs statues dales pertes d'S. Micorà y d' S. Agostin fô stades na scincunda dl moler Vijo Kostner (da La Ila); insciö inçe l pergo, la statua dla Madona dala stëra (1902) y chëla dl Cör de Gejü (1903).

La statua dla Madona sura l tabernacol, é de stil neogotico. Ala contēgn diversces reliquies, che l Kostner à portè adalerch dal pelegrinaggio tla tera Santa dl 1898. Tl intern dl statua éle: tera de Sion, tera dla tor de Davide, dl urt Gezemani, dla grota d' Betlemme, piantes dla fossa a Betlemme, dl urt dal Ori, zipressa dala fossa d' Costamaior (al fô nasciü a Rina, ste laurant a Ortejèi tla bercstot dl Kostner, spo diventè Francescano, custode dla ciasa di pelegrins de Gerusalemme, mort y supoli a Gerusalemme), peres dl Cenacolo, peres dl dormizio de Maria, saurüm dal funz Ecce Homo y saurüm dal fisti de Maria a Betlemme.

Sot i pontins fô gnü metü da trames düs les pertes i pici altà, sciamply y de n bel stil gotich. Ai fô gnüs faç dal tistler Sepl Pizzinini da Planmolin y depènc l'ann 1897 dal depēnjadü dla dlijia. L'altè dlungia la porta d'ciampani porta l basrelif de S. Giuani Vangelist, ch'é l secundo patrun dla dlijia; l'ater, dlungia l pic üsc, la sacra Familia, inçe n relif, pur record dla pala dl granaltè, ch'fô n depēnt ch'raprejentà la Sacra Familia; chësc é spo gnü metü tla capela la Cianins.

Con süs scincundes ala dlijia de so paisc d' nascita de La Ila, s'â fat l depēnjadü Vijo Kostner n bun inom y n record grato da düc sü compaejagn pur düta süa vita; al mori l'ann 1918.

La dlijia arlungiada fô finalmēter gnüda depēnta fora dai moleri de dlijies Matì y Sepl Peskoller da Grones de Badia l'ann 1897. L'ôt dl presbiterio fô gnü decorè con 7 d' pici medaliuns de sanc y dui d'angeli inanter i costëis depènc sö y chël dla navata con stères y piantes ornamētales tra i costëis ite.

I quadri dles staziuns

Les staziuns vedles, ch'es pudü avèi na certa valüta y ch' messâ ester dl pinél d'un bun artist, fô gnüdes abandonades te n'ascognadù de çiampani y baratades jö con d'atres. Dô zirca 40 agn föles indò gnüdes tutes ca y renovades y spo metüdes söl tru ch'condüsc da La Ila a La Crusc. La zerimonia fô gnüda fata al 13 de jügn dl 1930 dal esposito siur Iojafat con solenité y con gran partecipaziun dla jënt.

Funziuns de dljia

L' document d'istituziun dla cüra de Badia dl 1449, ch'la destacâ dala „cüruma" d'La Pli de Marô dij, ch'l curat o so fant (Geselle) fô oblighé a zelebèrè tla dljia „zur Mutter von den Sternen" almanco 8 ótes al'ann na s. Mëssa. N n'ater document dl 1609 rajona dl'obligo dla Mëssa domenicale pur düit l'ann. Dô l'istituziun dl secundo post da caplan a Badia dl 1682 gnêl fat tla dljia da La Ila vigni secunda y quarta domènia la s. Mëssa con pordica. Canc'h'San Çiascian s'â spo destachè dala curazia de Badia l'ann 1743, gnêl zelebèrè a La Ila na s. Mëssa vigni domènia y festa, tolendo fora purater la prüma dl mëis.

Chèsta dispojiziun â duré oramai çina al'entrada dl regimènt di Poarz (Bayern) tl Tirol y prezijamènter incina l'ann 1805, olach' La Ila fô diventata „espositüra" con dependènza dala cüra d'Badia; da chèsc ann inant fô spo dagnora incè ste n prô t' La Ila.

Con l decret dla creaziun dl'espositüra y con l'aprovaziun dl guern dl 10. 4. 1805 gnêl stabili, ch'la congrua gnô tuta dal fond dl convènt d'Çiastelbadia y l dèrt dla nominaziun dla persona dl'esposito fô dl prinz dl Tirol. La comune s'obligâ ala costruziun y al mantenimènt dla colonia y dla scola basite y d'arjigné la lègna pur scialdè.

Al'espositüra fô incè lié l'obligo dl'istruziun religiosa y profana dla jonèza (Decret p.v. da Porsenù dl 1682).

Tla cherta d'fondaziun dl 20. 10. 1918 gnêl metü i confins dl'espositüra d'inter Sosass de Sura y Cianins, y söpert a punt da Bos da Corvara.

Chèsta la lista di proi

ch'â laurè tla cüra d'animes da La Ila

1) L prüm fô ste siur Giuani Batista PEDRACER, nasciü a Badia l'ann 1734, ch'fô ste curator d'animes a La Ila dal 10 de jügn 1805 al 23 de forà 1817. Al fô ste curat a Fodom y portâ l titl „Pronotarius apostolicus". I prümz 3 agn avel albü l quartir tla Grançiasa y impermò l'ann 1808 avel pudü ji t' çiasa nöia d'calonia, ch'â basite l local dla prüma scola a La Ila; al tigní incè scola tl medemo tèm, insciöch'al fô usanza zacan.

La calonia fô gnüda scomenciada dl 1801 y ruvada dl 1808.

2) L secundo fô ste l'esposito Ujöp ROVARA, nasciü a La Pli de Marô l'ann 1786, ch'â laurè chilò dal 1818 al 1846 incina la süa mort a La Ila. Al fô incè maester de scola, mo deaché al fô malatizio, avel pur so „maester-aiutant" so mone, Tita Valentini da Marin. L'ann 1833 avel messè surandè düit l laur t' scola a berba Tita, ch'â spo tigní scola da su pur 44 agn ala lungia incina che, finì dala deblèza y dala veçiaia, â suratut l laur da mone adüm con la scola, berba Micorà Pizzinini; al â spo insigné pur 47 agn y fat l mone pur bëgn 65 agn ala lungia.

3) Dô la mort de siur Rovara gnê nominé esposto siur Iaco GROSSRUBATSCHER (GRANRUAZ), nasciü a La Ila dl 1875. Al fô ste tl'espositüra dal 1846 al 1865. I ultimi 10 agn d' vita avel passè söl benefizium da S. Çiascian y morì dailò l'ann 1875.

L liber dl „Bato" y di „Morè" é sta scomencià da d'èl tl'espositüra da La Ila l'ann 1847; anteriormènter ési tla cüra d' Badia.

4) Dal 1866 al 1875 fôl ste siur Giuani Evangelista RUBATSCHER, nasciü a La Müda de Badia ai 27. 12. 1822. Da La Ila sen fôl jü sül benefizium da Valdaora, olach'al morì l'ann 1885. Pur so character colerico fôl suranominé „siur Furia".

- 5) So suzessur fô ste siur Iaco PITSCHEIDER dla Costa da S. Ciascian, nasciù ilò ai 15. 9. 1828. Da jon fôl ste benefiziat it' Andrac da Fodom y tl medemo temp servil da caplan di scizeri ladins a Fodom dl 1866. Da Corvara, olach'al fô ste esposito incèina al 1875, ruvâl a La Ila, olach'al â spo laure pur bêgn 23 agn. So plö gran laur fô ste chilò l'arlungé la picera dlijia-capela y la arjigné ca na ciasa dègna de Chèl Beld Di. Sot a d'al fôl incè gnü fat sò la capela sot l bosch d'Col Pinài y sentè lègns (frassni y manèstri) sön tru dla prozesciun, ch'è ciamò in pert in vita. Al perdicâ dagnora pur badiot. Al fô n bun slosser, mecanico y tistler.
- L'ann 1898 messâl s'retrà dalla vita pastoral, purciche al fô diventè completamènter verc. Al morì ai 16 de lugio dl 1901 y gnè supolì te nosta cortina.
- 6) Te so post ruvâ siur Alfonjo VIDESOTT da S. Martin, nasciù dl 1863. Al à albü l mirit, de mèt sò, adüm con berba Micorà, l ciantè zezilian (ciantè nü). Dl 1910 sen jël curat tla cùra d'animes de Mühlwald - Türesc, olach'al morì dl 1931; al é ilò supolì.
- 7) Siur Laurènz CODALONGA da Fodom fô chilò esposto dal 1910 al 1924; al morì, dô ester ste curat da S. Ciascian, söl beneficio de Larzonei a Fodom.
- 8) Dal'ann 1924 al 1937 fôl tl'espositüra de La Ila siur Iojafat PITSCHEIDER (Pecci) da Suraçianins de S. Ciascian, ch'sen fô jü tla cùra da Calfosch, olach'al morì l'ann 1941.
- 9) Sot al esposito siur Valerius FRENES, nasciù a La Val l'ann 1902, gnè alzada la espositüra a „curazia” l'ann 1939 y finalmènter a „cùra d'animes” l'ann 1952; èl é ste l prüm „curat” da La Ila. Sot a d'èl èl gnü depènt da nü la dlijia (1949), ingrandì la cortina (1950), arlungé pur la secunda óta la dlijia (1953) y arjigné la desura pur l'orghe nü (1955). Siur Valire à laure pur 32 agn ala lungia tla cù-

ra da La Ila, prezijamènter dal 1937 al 1969, olach'al morì dô na cürta maratia; al é supolì tla cortina da La Ila.

- 10) So sucessur é l curat siur Richard SOTTARA da S. Martin. Ad èl va nösc augürz de bun laur y de tröc agn felizi, acompagnà da fortüna, sanité y ligrèza!

L'ufize dl stato zivil

L curat fô naóta incè ufizial de stato zivil te süa cùra. Al à da seguì l movimènt dla popolaziun y da notè sò i cambiamènc ch'suzedò ilò. Deadechèl fôl oblighé de tignì in evidènza l liber di nasciüs y di batià, l liber di morè, chèl di maridà, chèl dles families, de notè i faè de cronaca y de scri atri documènc d'ufize de süa competènza da ufizial de stato zivil.

La espositüra da La Ila, ch'dependò naóta te dütt dala cùra de Badia, ne fô obligada a tignì chisc libri y purchèl fô gnüs metüs sò impermò tröp plö tert.

Insciö resultèia l'impiant a La Ila dl liber dl bato l'ann 1847, chèl di morè dl 1847, chèl de familia dl 1891 y chèl di matrimoni dl 1937; les anotaziuns de cronaca é plö vedles.

Oblighi y dèrè dla popolaziun

La jènt dl'espositüra da La Ila â spo incè diversci oblighi verscio la cùra de Badia y so curat:

l'obligo d' dè jö lègna ala colonia, d' dè orde al mone da La Crusc, d'intervegnì in prozesciun a certes festes tla cùra, p. ej. ala festa dles Antles (la jöbia a Badia y la domènia a La Ila), ales festes de Pasca d'Ma (ala s. Mèssa in terz y a n' ora d'adoraziun pur 3 dis indolater), tó pert ala festività de San Iaco-prüm patrun dla dlijia dla cùra-25 de lugio (les ciampanes da La Ila messâ cìnamai sonè „vöies” pur chèsta festa), tó pert ala festa de San Linert (6 nov.) secundo patrun dla dlijia de S. Linert con la s. Mèssa y n'ora d'adoraziun ec.

Tröpes families da La Ila â incè l dèrt d' na proca o de n post t' dlijia de Badia, pur avèi daidè pro i laurz dla dlijia nöia dla cùra de Badia (ann 1778).

Dlija de Badia (intern)

Al dé da incö é chisc dèrè y oblighi diùc tomà. L curat ch'è daidè l'espositura da La Ila a diventè independenta dala curazia de Badia, é ste l compaejan siur Antone Pizzinini, ch'è ste curat de Badia dal'ann 1917 al'ann 1939; diùta La Ila recorda so gran benefatur con respet y con gratitudine. Al morì t'so paisc de nascita de La Ila l'ann 1944, olach'èl é inçe supolì.

N' n'atra zircostanza dl'independènza é stada l'elevaziun dl'espositura a „curazia”, fata ai 24. 5. 1939. Finalmènter diventà La Ila „CURA” (Pfarre) con decret dl vèscò da Porsenù Mons. Ujöp Gargitter ai 21. 12. 1951.

La cortina

An ne sa con prezijiun, canch' la cortina é stada arjignada. Te n document dl 1823 pon li, ch'l consèi de Comun à damanè la fraziun da La Ila, sc'ala ne n'oress fa na cortina söl post inciar la dlìja ia.

An sà purater, che l prüm a ester ste supolì te cortina da La Ila, fò ste n „Bernardi” da Verda; la crusc porta la data d' mort dl 1847; denant messà gni portà i morè a Badia a supolì.

Con chèsc ann é inçe datè l „liber di morè” te colonia da La Ila y con l

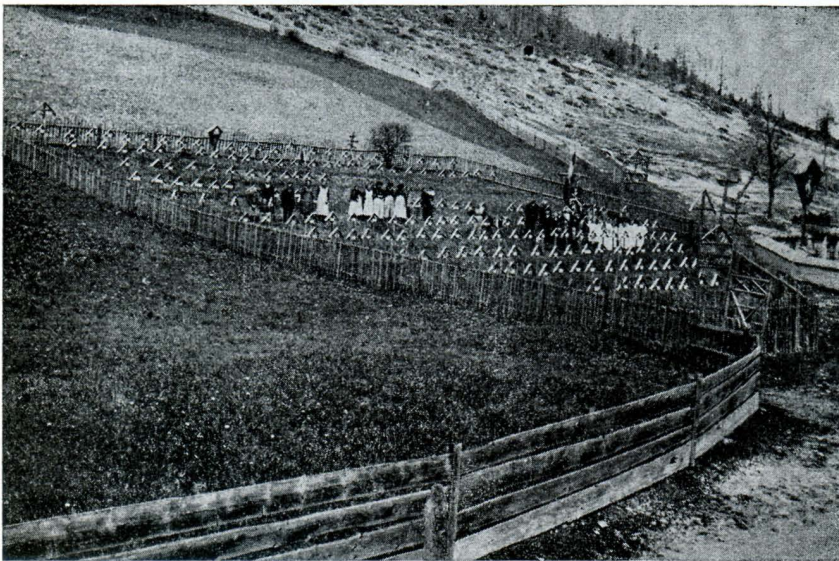
medemo ann àl scomencè l „liber di batia. L liber dles families à metü man col'ann 1891.

L'ann 1950 fòla gnüda ingrandida pur la prüma óta y l'ann 1954 pur la secunda.

La cortina di soldas

L'ann d' vera 1916 gnèl arjigné tl pre dlungia la dlìja na gran cortina pur i soldas tomà y morè pur ferides de vera con dlungia na capela mortuaria. La Ila fò un di prümz paisc ia do la ligna d' combatimènt (Etappengebiet) y à purchèl n gran ospedal da ciamp; diùc i feris y i amarà ch'gnè menà jö dla front, s' fermà chilò y tröc messà morì o gnè inçe condüic inant. La cortina s'è impli it col tèmپ de tröpes fosses y les crusc pudòn compedè a cianè.

Al dé da incö ne n'èl plö degun sègn ch'avertèsc l viandant ch'passa dlungia chèla cortina ia, ch'al fò chilò l „ciampsant” dla pesc de tagn d'eroi tomà pur la patria. La cortina ne n'è plö, purcì ch'i miseri schelec è gnüs trasportà tl gran „ossario” de Pocol l'ann 1932 y l teren é indò ste trasformè in pre.

Cortina di soldàs

L' bel ciampani gotich (43 m) refat l'ann 1695

(Foto Planinschek)

L ciampani

La cronaca d' calonia sa da cuntè, ch'l ciampani dla picera dl'ija-capela fò tomè mo ne dij, can ch' chësc fò suzedü y co ch'el ciarâ fora. Plö sigü fôl suzedü püch dan la fin dl 1600, deaché an po li söla fazada desot, sura les ciampanes dl ciampani nü, l medieje 1697; zanz'ater indicarâl l'ann d'nascita dl ciampani dal dé da incö. Dal mo-

do de costruziun dla stüa de ciampani a plantera, ala vedla porta bassa, ales düs piceres finestres dales vedles ferias y al'ot masciz él saurì da capi, ch' chësta é la pert restada dal ciampani ch' fò jü in rô sön chësta fundamenta, ch'é de m. 4,50 x 5, él spo ste fabbriché sö l ciampani dal dé da incö, ch'é garatè con düta probabilitè de val metr plö alt dl vedl.

L ciampani é alt 43 m. (20 m. cina les finestres dla stüa dles ciampanes y atri 23 m. da ilò ala piza) y porta söla piza n pom d' banda indorada a füch dla grandèza de mez star. Laite é gnü metü monèdes l'ann 1925, olach'al é gnü fat l tèt da nü. L tèt à la forma d' piramide ottagonol y é gnü curi con scianores de leresc dal mester da zumpradù Hons da Inejia. La cogora é surmontada da na crusc col gial ch'se mör, aladò ch'al va l' vënt y mostra danfora l tēmp ch'à da gnì!

Söl ultimo partimēt, al'altèza dles 4 finestre doples, é les armadüres dles ciampanes, fates dal espert Tone Clara da Lungiarü l'ann 1885.

Dan la gran vera fòl chilò 4 ciampanes; 3 a messè gni dades jö al guern dl 1916 y la plö vedla (dl 1515), la maindra, fò restada; ala é nominada „la ciampana dal'angonia” mo ne vègn mai sonada y ne n'acorda con les atres 4 ciampanes nöies.

Les ciampanes

Les 4 ciampanes dal dé da incö é gnüdes arjignades dal guern in ripara-ziun dles 3 dades jö al tēmp d'vera.

Ales é stades corades tla fondaria Cavadini d' Verona, benedides y metüdes t' ciampani l'ann 1921.

La prüma, la grana, à la scrita: „Properate gentes audite verbum Dei”. So tot é Giuani Fistill. So pèis é de kg. 800, so tòn „fis”.

La secunda, nominada „chëla da misdé”, gnè naóta adorada pur sonè l „misdé” (ora 11); porta les parores: „A fulgure et tempestate — libera nos Domine”, sot tot é Tone Crazzolaro. Ala à l tòn „ais”.

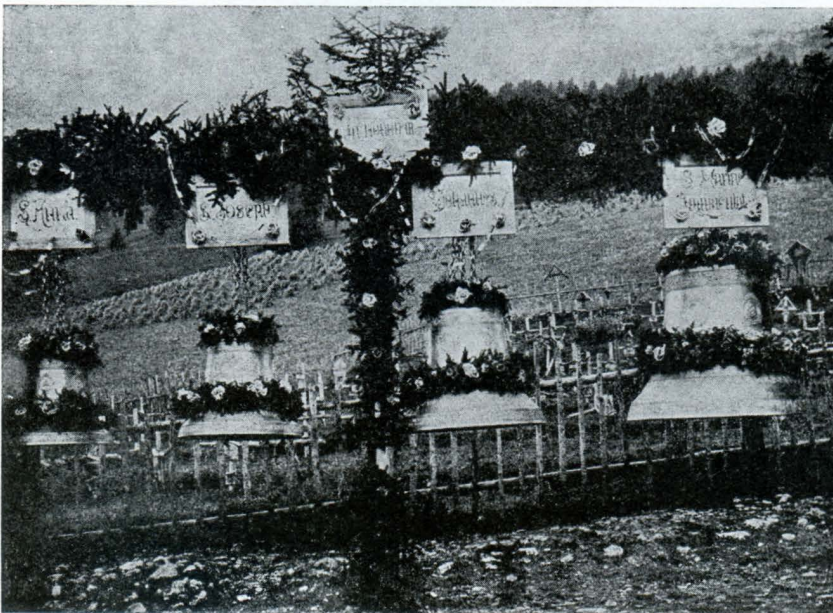
La terza, „chëla dal chert” — „In te speravi, non confundar in aeternum”; süa tota Maria Kostner, tòn „cis”.

La quarta „la picera” — „Deo uno et trino”; so tot é Ujöp Canis, tòn „dis”.

L sonn d' dütes cater adüm ne fesc propio l'acord perfect de Fis/dur con la Sext. L pèis complessiv é de kg. 1.850.

L'ora d'ciampani

Chësta é n manufat dl vedl feur d' Altin (Rinna) dl secol passè y funzionèia, a dispet de süa respetabla etè y dla gran ferdüra dl'inver t'so armè sot les ciampanes, con gran perfeziun. Ciamò dütaurela bat l gran y pesoch pam-

Les 4 ciampanes, benedides dl 1921

Odiüda dla dlijia verscio sud

particol so solito tich-tach. I zagri sëgna 3 fazades de òiampani l'ora dl tëmp passè con esatèza dé y nòt, zënza mai se fermé.

Renovaziun dla dlijia

La dlijia â tröp pati al tëmp d'vera y al fò gran bojègn d'fa na renovaziun dl'intern dla dlijia; chësta fò gnüda fatta l'ann 1949 sot al'esposito siur Valerio Frenes.

L laur esse fat gian, y pur de plö incè deban, pur lascè n record t'so paisc de nascita, l depenjadù de dlijies Pire PIZZININI da Picenin da La Ila, espert decoradù y indoradù. Al â na gran esperiënza t' so ert pur avèi a so ativ la decoraziun d' plö de 100 dlijies, mo pur na curiosa combinaziun ne n'él ste poscibil i dè ad èl l laur.

Insciò fò gnü tut sö l laur dal moler academico Hans Peskoller pur la som-

ma d' 1.650.000 L. Al â laurè con dui de sü mituns dal 4 de lugio al 5 d'agost 1949.

Söl ót dl presbiterio fòl gnü depënt atramënter i costèis y inanter ite dui angeli cherubini y i simboli di 4 evangelisè y söl parèi dlungia l' granaltè na compojitiun ch' raprejentèia „l'asunziun de Maria al cil”. L'ót dla naveda â ciafè na dispojiziun nöia di costèis con les pitüres d' S. Anna, S. Notburga, S. Davide re, da üna na pert; dal'atra S. Agnes, S. Ijidoro y S. Zelia.

L' laur ne n'é nia extra garatè.

Prolungiamënt dla dlijia (la secunda óta)

L gran y continuo aumënt dla popolaziun a gauja dl flori dl turismo t'alta Valbadia, â fat punsè ad arlungé la dlijia na secunda óta de 8 m. y l laur fò gnü fat in gran pert da jënt dl paisc, l'ann 1953. Insciò â pudü gnü aumenté les proches da 30 a 44 y la desura gnè cotan plö grana con 5 proches y n bel post rialzè pur i orghi y i òiantarins. Tla pert nöia injuntada pro gnèl fat 3 de piceres finestres y sö in alt, tla fazada cuntra misdé, na bela gran finestra torona (rosone), ch'dà lüm ala pert arlungiada y ala desura.

L coro de dlijia

Denant ch'al gniss metü sö l òiantè „nü” (zezilian), gnèl òiantè „pairisc”: l prüm òiantarin (Vorsänger) intonà la melodia, n n'ater secundâ (aier alt) y n terzo fajò da bas (l poss); an òiantà a „orèdla”, zënza notes.

L post di òiantarins fò tla prüma proca sön desura.

Chësc modo de òiantè s'â mudé con l'introduziun dl òiantè a 4 usc desvalis (cor moscedè) y sön notes: l òiantè zezilian. Chilò a La Ila fòl gnü metü sö dal esposito nü, siur Alfonjo Videsott, adüm cun berba Micorà, ch'fajò l dirigiand y l'orglist.

L post di òiantarins fò spo ste da ilò inant „dò altè”.

Impermò col prolungiamënt dla dlijia dl 1953 gnèl arjigné l post sön desura pur l cor y pur i orghi, ch' fò gnüs arjignà l'ann 1955. L prisc fò ste de passa 3.300.00 lires.

L' paisc da La Ila da sègn

L pic orghe gnê tut dala fabrica Mauracher de Lienz con funzionamënt pneumatico. Al à dui manuai con 13 registri sonurz y de 5 surc. L'orghe à n bun sonn y s'ia potènza basta pur la dlijia dal dé da incö.

L monumënt di tomà t' vera Tl injunta jö da pé de dlijia sta a man dërta l monumënt di tomà tla vera 1914-18. Al é ste fat dal'intaiadù Alessandro Dejacco da La Val y mostra 23 inomz. L'inauguraziun fô gnüda fatta l'ann 1921.

La dlijia arlungiada dl 1953

Dlungia él chël di tomâ tla vera 1939-45 con 5 inomz. Dal atra per dl'in-junta stâl n pic altè, dediché a S. Giüda Taddeo. La bela santa d'altè é dl pinél dl famojo maester Oberkofler

da Porsenù. L trittico raprejènta a mez l Sant con dlungia la mort y l flagèl dles maratís.

L'altè é gnü scinché ala dlijia dal compaejan Vijo Rotnara da La Ila l'ann 1955 y à costè 100.000 lires.

Monumënt di tomâ (1914-1918)

Altè de s. Giüda Taddeo

Riscaldamënt

Al dé da incö éla scialdada la dlijia. L laur é ste fat l'ann 1970 dal'idraulico Clara da Lungiarü. L'inver 1970-71 à funzioné pur la prüma óta.

La capela

Pro la dlijia dla cüra alda èi la cape-la sot l bosch d' Col Pinài. Ala fò gnüda fata sö pur intresciamënt dl'esposito Iaco Pitscheider y dedicada ala „Madonna di Lourdes”. La picera statua sön altè é na scincunda dl compaejan Vijo Kostner. Al prüm d' november 1896 gnèla portada in prozesciun da düta la jènt con gran ligrèza tla picera y nöia capela. Dlungia regorel na fontana d'ega frësca, ch'é gnüda ilaota benedida y ne süia mai sö.

Al dé da incö, la capela é plütosc abandonada y püch curada.

Lista di proi nasciüs a La Ila

Dominicus PIZZININI de Baltassar y Maddalena	* 1669	† 1706
Balzè TASSER, curat a Fassa	* 1722	† 1784

La capela de s. Maria da Lourdes sön Col Pinài

Antone SOCRELLA - Grançiasa
 * 1724 † 1780
 Ujöp Benedèt CRAZZOLARA
 * 1736 † 1819
 Ujöp Anton WINKLER da Colz zu Rubatsch de La Ila, nasciü a La Ila di 1741, mort a S. Lauranz l'ann 1802
 Benedèt Martin WINKLER (fre d'Ujöp), nasciü a La Ila dl 1743 benefiziät a Al Plan, mort l'ann 1799
 Giuani Domène TASSER
 curat a S. Martin * 1766 † 1833
 Iaco CANINS da Čianins
 * 1799 † 1888
 Ujöp PIZZININI da Fontanacia (dl Ross) de Jandomène y Lena Mersa; studiè al'univerjitè d' Desproch, prò con 50 agn, benefiziät a Larzonei
 * 1809 † 1883
 Micorà GROSSRUBATSCHER (GRANRUAZ) da Rottonara, cop. a. S. Martin * 1816 † 1846
 Jambatista GROSSRUBATSCHER (GRANRUAZ) da Ruac, curat a Badia * 1818 † 1878

Francësch DECLARA de Molz-Rottonara de Vijo y Maria Pizzinini
 * 1864 † 1931
 Antone PIZZININI da Picenin de Jambat y Tarina Irsara, curat de Badia * 1868 † 1944
 Dr. Iaco RINNA d'Altin de Sepl y Notburga Costamoling, prof. teol. tl Seminar a Porsenù * 1908 † 1942
 Carlo PESCOLLDERUNG de Sossach de Gotardo y Valeria Surarù
 * 1942

Proi dl'ordine di Capuzineri

P. Aemilian CRAZZOLARA da Čianins
 * 1721 † 1779
 P. Servillianus CRAZZOLARA
 * 1747 † 1835
 P. Franziscus PIZZININI da Picenin de Janmati y Elisabeta Rudiferia
 * 1781 † 1868
 P. Ambros SOCRELLA (SOTCREPA) Grançiasa * 1710 † 1868
 P. Petrus CRAZZOLARA da Čianins-Servit * 1750 † 1826

Pròi dl decanat de Marò l'ann 1900

Proi miscionarz

P. Pius CRAZZOLARA da Cìanins —
tla misciun dles Filipines — de Mène y
Maria Pizzinini * 1932
P. Gustl FRENADEMEZ da Bosdapan
— tla misciun dles Filipines — de Iaco
y Giovana Fistill * 1939

Fratres dl. Ord Capuzineri

Fr. Cherubin PIZZININI (fre dl prò
Ujöp) da Fontanacia * 1804 † 1883
Fr. Iob PIZZININI (dl Ross) fre dl
prò Ujöp da Fontanacia † 1889

Injunta:
na foto d'valgügn prói ladins, fata
l'ann 1900.

Les massaries da paur

La scodada

D'inver vègn adoré de plü les mas-
saries pur ji söla nëi. Nanter chëstes
é la plü adorada y la plü nobla, oressi
dì, la scodada. Vigni mùt la cunësc ai
bi liöstri cun la bela gran storta ia dant,
alta oramai n meter. I löstri é tignis
adüm ia de dò dal zess, che é sön dües
giamètes plülére cürtes, mo stersces y
séntades ite ti liöstri. Ia dant les stor-
tes di liöstri é liades da dües parotes
de lègn düir y chëla sön som é ciamo
rinforzada da n liàn de fer, che é taché
pro i liöstri cun na ciolëta de banda.
Sot i liöstri fora passel dües sores gros-
ses y amples, che vègn trës plü strêtes
sö pur la storta pur finì sö insom te na
intorta y a forma de na saita. Chësc
foss l'esenzial dla scodada, mo spo rü-
vel ciamó laprò tan d'atres coses pur
la completé.

Suraia söl zess éle n n'ater lègn dla
medema grandéza, fermé a mez cun na
gran brocia de fer trës jö, che al pöis
raité ia y ca, purchël „raitbanchl”, y
fora ti cës portel dües de gran aneles,
pur passé les morones da lie jö la chà-
ria. Tl cialcìan de vigni liöster é spo
tacades it les dües grifes da arforé y
can che an ne les adora nia, vègneles
stortes it cuntra les giamètes. Pur ar-
foré pèstun lasura cun n pè y drüca jö
tla nëi. Pro la scodada da ciavàl les
grifes é oramai dagnara menades da n
mecanismo ia dant sö i liöstri, olà che
an pò mené y fa arbassé dò ch'al ó
ester.

La scodada mëss spo gni intumena-
da; al mëss gni tacà i dui tomuns pro
la massaria pur pudèi aficé l ciavàl. I

tomuns n'é purdèrt nia pur trà la sco-
dada, mo pur ruvène y ji dô tru indèr-
tùra. Ai é faè fora de dües stanges de
peciò, plülére sutides y dubliosés, che
ales ne se rump nia. I dui tomuns vègn
tacà pro les giamètes dla scodada cun
dües morones menades incèria y incè
incèr i tomuns. Spo vègnel fièé it n ran
y intorcoré ite, cina che düet sta toch
lié adüm y pò impò s'armöre. L ran
vègn finalmènter lié cun na corda dlun-
gia l tomun, che al ne pöis nia plü dé
dò. Ia dant i tomuns vègn fiçià ite te
duës aneles pro l comòz dl ciavàl. Dl
lunch sura i tomuns ia vègnel ciamó
l liàc, che é taché pro n rampin sterch
dl zess ia de dò y fora insom pur pert
él dües aneles, che vègn tacades pro
les morones o cordes dles posores dl
ciavàl. Düet l pèis y düta la forza sta söl
liàc, purchël mëssel ester sterch y nia
massa pesoch al medemo tèmp. An aldì
bègn plü gonot dandaia: al s'e rot l'
liàc.

Sègn podessun araté, che la scodada
foss a post. Mo ciamó valgünes coses
secundaries podessun nomine chilò, che
dèida pro l laur dla scodada. Insciö él
da dì, che les morones lunges, incè les
cordes o fümms, vègn menades da un a
l'ater söi liöstri dant. Les piceres mo-
rones vègn tacades sön n liöster da na
pert jö. Laprò vègnel na tascia de curàn
cun cramples, agüs y stroc, che an ado-
ra da mene tàies y lignan.

Pur completé na scodada àldel cìa-
mó na secunda massaria laprò, la stro-
za, o l strozer. La stroza à dui liöstri
arsorà, plü cüré y cotàn de manco stroc

che pro la scodada. Ai é inè tignis adüm ia de dô dal zess cun dües de gran aneles pur pert, zënza raitbanchl, ia dant i liöstri vëgn tignis adüm dal to-mùn a forma de furchëta y che finesc te na stangia sora cun morona dal rampin, che vëgn spo tacada pro scodada. La scodada cun la stroza adorun da mene tàies o lignàn. Da mene fëgn spo adorun pro la scodada chiamó n tradél. Al é fat cun dües stanges groses zirca dies zentimetri y cater çina cin metri lunges. Ia de dô éles tignides adüm da n juél de lëgn, ia dant póneles söl zess dla scodada, asigurades da dües broçes de lëgn dant y liades cun na corda

magarí pur les tignì adüm a na dërta distanza. A mez les dües stanges dl tradél él chiamó na brèia lungia da mète l fëgn lasura. Laprò alda chiamó l porsù, l tribél cun les parotes, l çiavéster y les fümms o cordes da lié jö y tignì adüm la çiarìa de fëgn.

Insciö foss spo la scodada completada pur podèi l'adoré da mené fëgn o lignàn d'inver. Na té massaria cun düet çì che alda laprò, costá dandaia n bel scioldo y purchèl çiaràn d'la mantignì dagnora in bun stato.

Düè é n pü braui, sc'an â na bela scodada.

L' Grof y la Grofa

A. M.

Oh, al é bel ste dan tröc agn, defata dô la pröma gran vera, che l' Grof d'Ara jö, o messâ ji a Bornech.

Codi àl albü da s'arjigné cà da doman. Deperpo ch'al soflâ l' stöp demez da la berba de çiamurc y la metô bel rudunta söl çiapel da iagher, i gnôl na grigna da rì, mo degügn ne foss sta bugn de stomé, çì ch'al suzedó sot sù çiavéis, te so ciurvel. Y sëgn chiamó na sbusciada al samare, a la braia de pel de çiamurc y nosc Grof é tip-top con söes çialzes blançes, cun sù çialzà da munt, cun söa braia cörta con n bel gran cuertl y cun sù comòc de coràn bì cujis fora da söa pröma cristiana, che i â bel da di ót l' spiné y arbandoné y tralascé.

Bel puzené sö, sciöch'an l'ess tut fora de na scatora, lasciál dlun sciüràn y dlun çiantàn so «çiastel» da Runch pur ji a Bornech, olà ch'al â da fa ...fora da la Posta, fora dal Hirsch, fora dla Habsburg y fora dal Mondschein. Y dlunch jöl col proponimènt de vire y lascé vire.

Döt ligherzin y cuntènt él rové a Longega. Ailó él sön plaza Lois, che l' saludâ y damanâ: «Hoi, Grof, olà vast pa

incö bele tan adora? Ast albü na té buna lovada incö? Y sciöche t'es puzené sö. Incö est pa bel!»

L' Grof é taié pro cört y n'orô nia tan de mòcoles; dô l' mote àl prescia. Al respognó: «Çì mësst pa tö savèi, olà ch'i va? Iö ne te damani gnanca te vigni dé, olà che te vas».

Lois indére ne zedó nia y dijô: «Nia porchèl, mo mâ dea che t'es tan bel incö».

Chèstes parores i fajô inè al Grof catovires y al çiarâ ca plü da sciafié y minâ: «Chèl sài bëgn, ch'i sun n bel. I sun mefo tan n bel, che, can ch'i me çiarì tl spidl, spo me vëgnel da pité». «Ah, bëgn propi chël», s'la riô Lois.

Te chël gnôle l'auto dla posta. L' Grof sbürta l' çiapel chiamó plü sö na pert y va t'auto. Can ch'al é t'auto, àlzel na iama y tira n cighe, che döta la jënt çiarâ mâ plü sön nosc Grof. Al n'è d'Alplan y d'La Plì y düè l' conesciò sanbëgn.

L' sciaffer de chël auto gnô l' prüm iade ite pur nosta valada y dea ch'al aldí, che chësta porsona, che é impormó gnüda t'auto, gnô titulada cun Grof ia y Grof ca, se punsál, ch'al foss un dër al'ingrana y da scioldi y ti aratâ

purchël l'iaide de plü co ai atri. Laóta n'era nia tan zitia co al dé da incö. Al se punsà: «N té gran ricun pô bëgn me dé val de plü co chisc püri straciuns de paurs».

Nosc Grof da Runch â tl prüm moment bëgn n pü stort la müsa, mo spo dijôl dêr da d'alt, che düc aldiss bëgn de sigü: «L' Grof n'é nia nodé adalerch söla jopa restida», y s'é senté jö dlungia na té sciora, che ê tl'ultimo post dl'auto. Ara n'â nia duré di, che la sciora gnô ca dant y se chiri n n'ater post. Dô l' mote ne i butâ la cumpagnia dl Grof nia cis. Tratàn âl mâ messé ste su l' Grof ia de dô y l' ciancantamënt dl' auto y la musiga dl motor ê bel avisa sta bugn de fa tan, che l' Grof s'é defata indurmedi y ê passé dlungia Peraforada ia, dlungia Mantëna y s. Laurënz ia zënza s' n'anadé.

A Bornech durmil mefo chiamó. Nia da se n fa de morvéia: la sêra da denant êl rové scialdi stanch a çiasa.

La jënt se n'é jüda bel chitamënter fora d'auto y l sciaffèr â bele stlüt i üsc y metü da jì l'auto, can ch'al vëiga tl spidl dl'auto l' Grof da Runch peté ite, ch'al durmî sciöche na muntagnola da Nadé. Al tēgn chit l'auto y scraia ia de dô: «Hoi, signur Grof, orëis inc' os se lascé mëte te garage? Ailò me mësesses pa bëgn chiamó me dé val lires».

L' Grof s'é descédé y çiaa incërch döt sprigoré, sciöche n punjìn te na tana dla olp. Al se sfrëia i edli y damana: «Olà sunsi pa?»

«Te tēnora», respogn l'autist.

«Olà», damana indò l'ater.

L'autist va ia pormez y i scraia te na orëdla: «Tla cité de Tripstrill êste, signur Grof».

«Olà é pa chël», damana chiamó döt inciurni l' pür Grof.

«Nanter la China y l'America», i dij l'autist y tira l' Grof pur n brac pur l' mené fora d'auto, çiuđi che al ne podó mine ste ailò döt l'ann a sciacaré cun l' Grof da Runch; al â pa bëgn chiamó val da fa. Deperpo ch'al l' sbürta da üsc fora, i scriäiel chiamó dô: «Sempersia», y spo mëtel a jì l'auto y se n va.

La bun'aria sön plaza da Bornech é stada buna y des-ciurni l' Grof. Al çiaa incërch y se n capësc finalmënter fora, olà ch'al é y çì direziun ch'al mëss tó.

Nosc Grof mët sēgn man a jì pur sanè: da la Habsburg al Hirsch, dal Lēgnvert al Zentral, dal Zentral al Mondschein y dal Mondschein jö da la Posta. Dlunch âl cumpagns d'ostaria o de vera, conesciüs da les segres o dai marcìa, y dlunch rogorôl vin y chiamó vin y plü ch'al rogorô y plü sēi ch'al gnô y plü ch'al rogorô y plü bel ch'al gnô, plü bel ch'al savô.

Dlunch, olà ch'al rovâ, s'abinâl adöm jënt y al gnô baié da gran y da sciché, da mat y da rì, can adascusc, can indò dêr da d'alt. Can che l' Grof ê rové jö da la Posta, spo adorâl bele n gran tô de strada, mo laóta n'êl pur fortuna nia chiamó tan d'auti, zënza ne sài, sciöch'ara foss jüda col Grof.

Apëna ch'al va ite te chë gran stüa dla Posta, n'êl bel de sü cumpagns ailò che l' salüda: «Bun dé, Grof! Grof, bun dé». Dui lê mâ debota sö y l' fej senté jö pro la mësa dla trumbëta, olà ch'al ê mâ i plü gragn ghestè, che podó se senté jö.

Ara ne durâ di, che l' discurs gnô tres plü vi. Al gnô baié de vera y de soldàs, de manc y de bôs, de munts y de bosc, de ères y de guant, de çiacia y de iagri, de lēnghes y de stlafes y chiamó de n gröm d'atres coses. Da d'atres mëses lovâi sö y se sentâ jö pro chë gran mësa lungia dô üsc. I edli metô man da sluminé, la lēnga da baié y çinamai da çianté.

A un indò l'ater gnôl çianté «vives» y can ch'ai ê rovâ pro l' Grof, spo ési düc lovâ sö, alzâ l' gote y çiantâ trëi iadi «vives a nosc Grof».

L' Grof se sinti sö al cil. Tan bel n'êle bel di ne nia plü ste; na té armonia, cumpagns tan da orëi bun y n vin tan bel cöce y slisurënt. Düc laldâ y i baiâ bun al Grof, çiuđi ch'ai â pô instësc laprò l gran gaude.

L' Grof, can ch'al ê n pü scialdi trat sö, spo ne n dijôl ca tan de beles, ch'al ê bun a deverti mëses de jënt.

Dait a chë gran stüa êl la stüa di sciori, ch'ai i dijô pur todësch «Herrenstube». L'üsc de chël local ê davert y an odò ite na sciora sentada pro na mësa, bela sora, ch'ara liô fora de na plata, mo tres y tres da nü indò çiarâra fora y can che ara aldì les «vives» al Grof, spo storjôra chiamó de plü l' col y

cucâ fora. I compagns dl Grof â bel da di oservé chësc y al i savô de morvëia. Purchël damanâi l'ustî, can ch'al ê gnû te stüa pur saludé la jënt, che che chë sciora ê.

Can che chi dui, ch'â damané l'ustî, che che la sciora ê, â aldî, çì sort de porsona ch'al ê, spo daurî edli y boçia tan insò da la morvëia, ch'ai s'ess præsc desmentié d'la stlü.

Al ê la grofa Stavlanski da Desproch, na sciora da n pèr de çiastrî a Desproch, bel scialdi ti agn, mo nia çiamó maridada, çiuðì che l' bel ch'ara â, se portâra sigü dër saurî. Tan tröc che l'ess inè damanada, n'ara era nia orü, dea ch'ara minâ y sospetâ, che düc la maridass mâ pur i scioldî. Döt chësc savô l'ustî da cunté.

Chësta podô sëgn gnî fora na bela storia. Dui o trëi pro chë mësa dl Grof â atira metü i çës adöm y s'la baiâ adascusc. I früc de chë çiacolada adascusc oruns aldî.

Tosc n'ël cater o cinch pro chë mësa, ch'â metü man de baié dl çiastrî y di bosc y dles munts, dl çiastrî dl Grof da Runch, d'atri indò lasciâ «hochleben» l' Grof y döt suzedô tan da d'alt, che la Grofa Stavlanski te chë atra stüa podess de sigü aldî.

L' Grof ne n jutâ tres de plü de chël cöce dô la cravata jö y plü ch'al rogorô y plü ch'al jö sö al cé.

L' baié ê sanbëgn spo rové söl maridé y sëgn ê l' Grof diventé döt biff. Al dijô, che pur vël êl mâ dërta na grofa, che ël n'orô pa mâ na té petlera da paura plëna de ciorda y de tof, mo val al'ingrana, na era de cherianza, scicada y de studio. Mâ na tara ê pur ël y degün'atra.

A aldî chëres parores n'ël atira un de chë mësa, che dij: «Grof, co ch'ara ê insciö, te n savessi bëgn üna. Chësta calte te stüa di sciori.

Düç çiarâ de chël vers, inè l' Grof, mo al pê, che chë sciora ne metess nia tan averda. L' Grof ciafa mâ catovires pur la curiositè pur chë era y al damana, mo scialdi da plan: «Che é pa cherâ?»

«La Grofa Stavlanski», respogn dui o trëi te n iade. «Da olâ era pa?»

«Da Desproch era», dij un de chi trëi, «y al é pa dër na rica». Papperlapah,

mina l' Grof, «çiacoles!»

«No, no, al é vëi. Valgügn çiastrî àra y n gröm de bosc». Te chël vëgnel indò l'Ustî adalerch. L' Grof l' fej senté jö y l' tamejëia atira fora, sc'al sa val de chë sciora. Sanbëgn, che l'ustî i cunta l' medemo di atri.

«Spo él veramënter vëi, ch'al é na grofa rica da Desproch», dij l' Grof inant, y co ch'ar'é insciö, mëssun atira pié dô». I compagns de mësa se çiarâ un a l'ater y ai mëss fa les döttes pur se tignî l ri. Bel adascusc dij un: «La cogora mët man de brodoré». L' Grof ne la tëgn nia plü fora ailò. Al lê sö y va ite da chë sciora te stüa daite.

Düç çiarâ it dô y al i sta mâ sö l flé, tan curiüsc ési da odëi, çì ch'â da gnî. Dal prüm çina a l'ultimo ési sigüsc, ch'al se ciafa na romenada — mo al n'é nia vëi. L' Grof mëss i avëi fat impresciun a la Grofa. Ara lê sö y i dà la man al Grof y i fej mote de se senté jö dlungia era.

An alda çiamó çez de Grof von Ara... y spo nia de plü, dea che la Grofa ê gnüda a stlü l'usc.

Chësta ne s'ess degügn aspeté y un o l'ater da Bornech ess pa præsc ciagé i edli da invidia. Oramai na mes'ora â duré l' discurs a dui. Dô chël discurs él l'usc che se dour y al vëgn fora l' Grof cun düta la buna löna, sciöche n môt da scora, che â ciagé n sach de papes. Düt l' müs sluminâ da la cuntentëza sciöche l' sorëdl dal plü bel tëmp.

La sciora n'é gnanca plü te stüa; ara se n'é jüda da n n'ater üsc fora. L' Grof, bel rudunt, vëgn ca da sü compagns y sëgn mëtel man l' damané da üna na pert y l' cunté da l'atra pert.

«Te n mëis é la grofa mia fomèna y iö so om. Insciö uns fat fora y se sun gnüs. Düç adöm ne valëis nia tan, os capazi da Bornech. Apëna ch'ara m'â odü, ti ài plajü y üna na parora fej gnî l'atra y sëgn era tan inant, ch'i se maridun. Indumàn vëgnèra a ti çiaré a mi çiastrî y a mi bosc. I grofs alda pro les grofes y les grofes pro i grofs, i gragn pro i gragn y i crozeri pro i crozeri».

Döt mâ çiacoles», mina n té compagn ailò, «al n'é nia vëi, l' grof ne se ciafa gnanca l' plü gran ciop dla bachëta». Chësc ê sëgn de massa al Grof, al lê

sò, se fej ia da üsc y scraia ciamó zruçh: «Ah, ciop sëis bëgn os düc insuralater! L' Grof y la Grofa é bel tan co maridà. Indumàn vëgnera a me cialé, spo fajuns a üna y in domènia mangiuns les furtàies». Cun chëstes parores se n'ël ste y à incè lascé da paié ai atri. Chi tan de scioldi, che slisurà ciamó da n ciantun a l'ater de süa gofa, adorâl pa bëgn da jì a cìasa.

Pro chë mësa dla Posta èl ciamó de cà na bela riöda, spo se n'ësi plan, plan düc traè.

L' Grof é rové a Longega y te n cürt tëmp èl düc Longega che savò, che l'ater dé rovâl a Longega la grofa plü rica da Desproch, la sciora Stavlanski, y che vël, l' Grof, gnò a Longega ad'incuntra pur la saludé, ciudì che vël orò mâ avèi da fa coi gragn, con grofes y baronesses y no con chisc zocleri de paur. Chilò sarâl incè n iade chi da Longega che cìararà ca.

Chël àl rajun, chësc orò incè chi da Longega odèi fora, sciöch'ai orò dagnora odèi fora döt èi che suzedò col Grof.

L' Grof se n'è jü a cìasa o almanco cuntra cìasa, mo al n'è sanbëgn nia plü sigü söles iames. Incè la strada foss præsc stada massa strënta y ia sön tru da Rina n'ël bëgn gnanca rové.

Chi da Longega aspetâ incè al dé ch'â da gnì y èi ch'al portâ con la grofa Stavlanski.

Y l' dé aspeté é gnü. Incër misdè röiel adalerch n bel auto y te chël bel auto ia de dô na sciora, vistida n pü de morvëia, mo cun quant dër çer, chël podò vignun odèi. L'auto sta chit y la sciora vëgn fora y cìara incërch.

Chi jogn da Longega é te stüa d'ustaria y ai fraçiâ, un sò pur l'ater, l' nës sò pur vider, tan curiüsc èsi da odèi chësta grofa. Vigni momënt s'aspetâi incè l' Grof y ai se n fajò indò de morvëia, ch'al n'è lunc y lerch nia da spié dl Grof.

Ch'al s'âi pa propi desmentié? Chël mine no! La grofa intant é gnüda t'ustaria y dõta chë jënt i cìarâ sciöch'al foss n'aparizium dla regina de Saba dl vedl testamënt, che foss ciamó söl iade pur jì a cialé re Salomon.

Ara se fej ca pormez y damana: «Sëis os dl paisc?» Franzl respogn düc gram: «Chël suns bëgn». Düc é oc cuntra la grofa da Desproch y i cìara cun la boçia daverta.

La Grofa damana inant: «Conescëis os l' Grof de Ara? Al dess avèi so cìastel invalgó chilò dlungia».

Lois â capì la situaziun y dij: «Aspetede mâ n pü, sciora, l' Grof pò vigni momënt cumpari».

«Àl lunc da gnì adalerch?»

Franzl: Oh, na té picia ora bëgn».

Lois: «Plü di àl dagnora da jì a cìasa, co da gnì adalerch».

Grofa: «Chësc ne capësci nia».

Lois: «Nos l' conesciun tan bëgn, ch'ì sun plan, plan, rovâ tan inant a capì l' purciudì. Sentése mâ n pü jö, sciora, iö arati, ch'al vëgn pa bëgn».

La Grofa va ia dô na mësa, se senta jö y se comana n tee. Chi jogn da Longega é pro n n'atra mësa, ch'ai tociâ i cës adöm, se baiâ dër adascusc y cìarâ bindecé da finestra fora. L tëmp passâ, n n'ora indò l'atra, mo l' Grof n'è ingnò da odèi. Incè la grofa gnò sanbëgn nervosa, chël odòn bëgn, dea che ara lovâ sò y se sentâ indò jö, cìarâ söl'ora y lovâ indò sò y jò ia y ca zënza pësc.

Dò n pez se fajöra indò porméz a chi jogn y damanâ da nü: «Stal dalunc l' Grof de Ara? Ne podesson nia odèi so cìastel o i telefoné o rové dlungia l' cìastel cun l'auto?»

Lois vëgn atira dô mësa fora y dij: «L' telefon é rot incö y la strada, che condüj porméz al cìastel da Runch, é infratada pur gauja de na rô, che é gnüda jö nia da di. Mo sc'ì orëis gnì a cìaré, olà che l' Grof sta, spo gnide mâ cun me, ch'ì se mëni a odèi».

«Prèi bel», dij la grofa Stavlanski.

Lois va danfora y dô èl la grofa y ciamó ia de dô düc chi jogn da Longega, che messâ se tigni sciöche maè pur ester bugn de fa l sciöde y ne mëssèi nia stlopé da rì. Ai va sura punt ia, dlungia la ustaria dla Gader ia cìna ia dô la costa, olà ch'an vëiga sò Runch. Ailò stài düc chiè y Lois mostra sò col dèit, olà ch'al é Runch y dij: «Sciora, cìared' mâ corasö sta l' Grof de Ara da cìasa, corasö èl so cìastel».

La sciora: «Olà é pa chësc ciastel? Iö ne vëighi degun ciastel, iö vëighi mâ na té berçia de lêgn düt inmaléster. Chësc é düt, èi ch'i vëighi. Olà é pa l' ciastel? Orëis mo me tó pur l' nês?»

Chi jogn n'ê sëgn bëgn nia plü bugn a se tigni l rì, ai mët man de rì tan das-sën, ch'ai mëss mâ se storje y se tigni l' vënter, y la grofa i çiarà madër. Plan, plan, i val sö n luminûs inè a la grofa Stavianski y ara damana feter döt desenada: «N'él nia n grof l' Grof de Ara? Suns gnüda menada söla dlacia?» Te chël àldun sura strada te chës brüsces n té cer vers, sciöche un che se descedass dal sonn. Düc çiarà ia y te chël momënt vëgnel adalersch l' Grof da

Runch döt plëgn de paltàn y de odlàgn y col quant döt ingrafagné y inè scarzé. Al çiarâ mefo fora sciöche na püra arma, che i sciampa dal purgatorio. Al s'ê mefo dër descedé fora dai spiriti dl vin, che l'â inciurni dl döt l' dé denant, ch'al n'ê gnanca plü ste bun de se n trà a çiasa y é ste ad'alberch sot an lêgn. Lois dij a la grofa: «Chësc é l' Grof de Ara».

La grofa i çiarà fit y scraia: «N té spavënt... demez, demez da chësc post...». Spo vëgnera da nescia.

Ai la porta ia da l'auto y ia de dô scufinëiel l' Grof, che pô i çiaré dô a la Grofa.

CRONICH

Al è indò passé n ann y al à metü man n ann nü, l'ann dl Signur 1972. Purchël sun-se inè iö, l calënder ladin, indò söl iade. I sper de pudëi ruvé te dütes les çiasas y families dla Val Badia y tles families ladines tl frosti, de gni dlunch tut sö cun plajëi. Dô ch'i S' à porté de beles stories y rimes, ó-i in ultima çiamó Se cunté val fora dla cronich dl 1971, di avenimënc plü importantè sozedüs fora pur y incër nosc monn turonn.

L'ann 1971 è sté n ann normal cun 365 dis. Regënt è la Lüna. I agn comanda dala Lüna è — dô l calënder di cënt agn — purdërt agn da vënt y da burasches y da de gran plöies. Mo l'ann 1971 n'è — almanco chilò da nos — nia sté n tal. Al pê, che la Lüna óis dër bun ala jënt dla Tera; ara mëss avëi na gran ligrëza, che la jënt va a la ciagé y i à lascé l comando al Surëdl. N té bel isté y n té bel altonn ne se decorda gnanca la jënt plü vedla. (A Lungiarü, olà ch'al plö y nëi ion y tröp, è-l sté dal 1. de messé al 30 de novëmber sön 153 dis 93 dis de bel tëmp, 24 da nio y 36 da plöia o nëi). Purchël è-l inè sté na buna raccolta de blâ y de ordöra.

ASIA

L'Iapan n' è nia mâ la maiü potënza economica dl'Asia, mo inè la terza maiü dl monn. La roba fata tl Iapan röi sura düt l monn y fesc na gran concurenza al'America y al'Europa. L' Iapan è un di püc stati, olà ch'al è çiamó al dé da incò n imperadü a èe dl stato. L' imperadü Hirohito à chëst'ann fat so prüm iade sciöch imperadü fora dl Iapan y è gnü a ciagé la vedla Europa, olà ch'al è oramai dlunch gnü tut sö cum plajëi. Hirohito è imperadü dal 1926 incà y è bëgn l'unico regnant de n stato «d'acià» ch'è çiamó al govern y in vita.

La China, l regn da mez, che ti ultimi agn à passé de gran burasches politiches-soziales-economiches, è gnüda tuta sö sciöch 128. stato dles Nazius Unides. Tl medemo tëmp che la China comunista gnò tuta sö, gnò la China nazionala sciürada fora dales Nazius Unides. Al parò che l' capo dl partì communist, Maotsetung, foss mort, mo l' imperadü Haile Selassie dl'Etiochia è jü a l' ciagé y l'â endüné san intun. Mo l' president da denant, Lio Ciao Ci, è mort te na desgrazia col fliher.

Tl **Vietnam** va la vera inant y ara s'è chiamó slariada fora: trupes sùdvietnamites y americanes è rotes ite ti stati vijins dl Laos y dla Cambocia, mo ara ne i è nia jüda massa bun. La meseria te chi stati ne se lascia gnanca descri. La popolaziun è plü che stüfa dla vera, mo i capi de stato y di soldàs se doda de avèi pordü la vera cuntra y partisàneri comunistè. I Americagn ó se trà plan, plan zoruch, inçe sce ai daidarà inant l Vietnam dl Süd cun ermes y roba da mangé, purçiodi che la vera è ormai pordüda.

Tl **Pakistan Oriental** à in prüma na gran catastrofa d'ega, gnüda dal mer, desdrüt n grüm de paisc y porté la mort a zirca mez miliun de jënt. Lassura è-l rot fora discordies danter jënt de religium hindu y jënt de religium maometana, che l' guvern à destüidé cun la forza. L Pakistan Oriental à purater orü se destaché dala pert a west dl'India. Zirca diesc miliuns de pakistans se n'è sciampà tl'India. Fora de na vera zivila manace-l de diventé na vera danter l Pakistan y l'India: l Pakistan vègn daidé dala China, l'India dala Russia.

Tl **Iran** o Persia è-l gnü fat de gran festes pur i 2500 agn, che l' règn è gnü fondé da Ciro l' Gran. L' Scia è purdert modern, mo dandadüt n regnart oriental, che se n'intènn mefo impò de plü da fa festa che de mioré la situaziun economica y sozjala dl stato. A chëstes festes à tut pert zirca 80 rësc, capi de stato y de guvern.

Danter i stati d'**Israele** y dl'**Egito** è-l ultimamënter scialdi pësc, mo sègn manàcel de rumper fora la vera da n dé al'ater, deache l' Egito ó avèi zoruch la penisola de Sinai pordüda dan cin agn. Degüna tria ne dà dandadüt i partisàneri arabesc, che manovrèia te düc i stati incër Israele ia. Mo inçe i stati arabesc instesc pënsa dé y nòt mà de desdrüje Israele y s'à purchël unì te na federaziun: l'Egito, la Libia y la Siria s'à metü adöm tla Unium dles Republiches Arabes. Al'ultimo momènt vègn-un chiamó a savèi che i partisàneri arabesc a copé al Kairo l president dl cunsèi di ministri dla Giordania, dla biscia foscia danter i stati arabesc. Inçe l re dla Giordania è dër al prigo de gni copé.

AFRICA

Tl'Africa è-l chëst'ultimo ann sté aladò pësc, inçe sce ara è chilò y ailò jüda n pü' sotysora. L plü sbàlie-ra ti stati arabesc.

Tl'**Etiopia** regnèia dütaurela l'imperadù Haile Selassie, che à atira destüidé n fuch de revoluziun y de indipendèza tla Eritrea.

Tl **Maroco** à-l manacé de gni copé l re Hassan II°.

Tl **Camerun** è-l gnü condané a mort n vëscu catolich.

Tl'**Uganda** è-l gnü mazé jö l president Obote.

Tl **Sudan** s'à l president Numeiri paré da na revoluziun comunista.

AMERICA

Dò la scoperta da l'America l'ann 1492 à l'America passé da 200 a 400 agn de colonialismo. L'America dl Nord se sta bëgn, tl'America da Mez y dl Süd stà-ra chiamó cotàn mal. Ailò è-l valgügn de gran ricuns patrums de düd y la maiù pert dla popolaziun vi dütaurela te na gran meseria. Purchël dà-l plü o manco vign'ann ca val revoluziun, s'è-l formé compagnies de bandiè-polizisè che fesc giüstizia a so modo. Te chisc conflic vègnel sambègn inçe trat ite la Dlija, che à purchël tröp da patì. Pur trà fora de porjun revoluzionèrs y bandiè vègnel pié y magari inçe copé ambasciadusc y consuls frostis.

Ti **Stati Unis dl'America** è la popolaziun stüfa dla vera dl Vietnam. Ara stà mal cun l stato plü rich dl monn, al è plègn de debic y tröpa jënt sënza laur. Purchël à l president Nixon alzé la dogana pur l' import dl diesc porcènt, proibì pur n pez l' barat dl dolar te or y à damané na reforma dl sistem monetar dl monn. L' Europa y l'Iapan à pücia vèia de trà l'America fora di debic a sües spèises y la paia purchël dassènn.

EUROPA

La vedla **Europa** se unèsc tres de plü y sta pur diventé la maiù potènzia dl monn. I stati dla comunité economica EFTA va pro la Comunité economica CEE/EWG. L' prim stato che vègn tut

sò tla CEE sarà la **Gran Bretagna**, i atri stati gnarà dò.

A Londra è-l gnü ciafé sò na rèi de spiuns rusci, ch'è spo gnüs parà fora dla Gran Bretagna. L'Irlanda dl Nord ne arà degüna pèsc, fina che ara ne sarà unida al stato indipendent dl'Irlanda. Tratàn dütt l'ann è-l gnü combatü danter trupes inglejes y membri dl'armada republicana irlandeje. Les gaujes di dijordini è da natöra politiga (l'Irlanda dl Nord ó gni unida al stato Eire), religioja (i Ingleji è protestanè, i Irlandeji catolizi) y sozuala (i Ingleji è patruns, i Irlandeji fanè y lauranè).

Tla **Spagna** comana y governa dütt aurela l general Franco. Mo inè ailò n'è nia dütt a post. Da laur dà dandadüt i Baschi, che oress avèi na zerta autonomia o daldüt l'indipendenza da Madrid.

Tla **Svizra** à finalmènter les ères arjunt l' dèrt de tò pert ativa y passiva ala vita politiga dl stato.

Tla **Republica Federala Todèscia** governa l sozialdemocrat Willy Brandt, che è jü a Mosca pur traté cun i capi de partì y de govern dla Ruscìa. Brandt à spo inè purchèl ciafé l premio Nobel pur la pèsc. L' müir de Berlin sta rodunt diesc agn a mez la cité fora.

Tl **Austria** è-l sté ai 10 d'otober les lites pur l cunsèi nazional (parlamènt): i socialistè de Bruno Kreisky à ciafé 93 de 183 mandac, la ÖVP 80 y la FPÖ 10 mandac.

La **Ruscìa** à dandadüt albü fortüna y desfortüna cun sües astrobarches y sondes spaziales. I Rusci à slopté sò de plü sondes spaziales in direziun di planeè Mars y Venus, sambègn inè astrobarches in direziun dla Lùna; mo ai s' à cuntenté cun l' lascé rodé lassò n auto sènza jènt laprò. Ai à slopeté sò na staziun spaziala intira y à lascé ji sò dò l' astrobarca «Lùna 14» cun trèi astronautè. Chisc è rodà oramai n mèis intoron, mo canche ai è indò arsis söla Tera, è-i morè.

Tla Ruscìa è-l spo mort dò na vita dèr movimentada l' capo dl partì communist y dl govern da denant, Nikita Chruscev, y à albü na sepoltüra sciöch l'abitant plü desmentié de düta la Ruscìa.

Tla **Polonia** è-l rot fora dijordini danter i lauranè, che i à costé l post de capo dl partì al onipotènt Gomulka.

Tla **Iugoslavia** è-l ruvé l prüm iade i capi dla Ruscìa a ciafé l presidènt Jozip Tito.

Tl' **Ungheria** à arbandoné l cardinal Mindszenty so asil tl'ambasciada americana, è jü a Roma dal papa y se lascia sègn jò a Viena.

ITALIA

L'Italia à passé n ann dèr movimenté, mo sènza crise de govern. L govern Colombo s' à tigni bun sòn sella, con dütt ch' al à albü da combater cuntra de vigne sort de dificoltès politighes, soziales y finanziales. Ai 9 de dezèmber è-l gnü metü n nü presidènt dla Republica tla persona de Giovanni Leone. A Roma è-l ruvé danter les tröpes personalités fora dla vita politiga l presidènt Franz Jonas dl'Austria. Al s' à traté dla prüma vijita de n capo de stato dl'Austria a Roma; l imperadü Fanz Josef I^o è ma ruvé inlaóta a Venezia. Danter l'Italia y l'Austria è-l gnü firmé a Roma n tratat, dò chël che trami dui i stati ó da sègn inant ji dal' assise internazionala dl'Aia pur questions dl Südtirol. L' parlamènt talian à dé pro l statut nü pur Südtirol. Ai 24 d'otober è-l sté l' 11. cumpedada dla popolaziun. L papa Paul VI à ala fin dl'ann 1970 fat n iade lunch ia pur l' Asia y l'Australia. D'altón dl 1971 è-l sté a Roma n sinodo di vèscoi. L vulcan Etna n' à trèi mèisc ala lungia dé degüna tria y gaujé de gran dagns ales campagne y ai paisc inceria.

Tla regiun **Trentino-Südtirol** è-l sté dèr na buna racolta de ordüra y de üa y n gran moviment de foresti. Tla provinzia de Trènt è-l danter l'ater i Fasciagn che dà da laur al govern provincial: ai n' ó nia sté adüm cun Fiemme te üna na comunité de val, ai ó avèi te scora maestri ladins y ores de ladin y todèsch, ai ó avèi i medemi dèrè di Ladins de Badia y Gherdèna. Tla provinzia da Balsan à-l dé ca cotàn de batalia pur l' statut nü de autonomia y pur la gran fabrich «Continental» a Porsenù. La SVP à albü dl 1970 söa festa de 25 agn y tla reuniun generala è-l indò

gnü metü dot. Silvius Magnago president dl parti; vizepresident pur i Ladins è Franz Demetz. Tl sport à l Südtiroler Gustav Thöni da Trafoi davagné la copa dl monn te gares di ski.

Fora dla cronaca dl 1971 dla Val Badia

Canche al mët man n ann nö, dà-n pordèrt na odlada zoruch al'ann vedl. Porchèl orun-se se lascé aldi val fora dla cronaca dl'ann 1971 y decordé i avenimonè plü importanè fora dla vita economica, amministrativa, culturala y sportiva dla Val Badia.

Deache la vita economica dla Val Badia depend in gran pert dal tomp, orun-se meter man con na odlada al tomp co é sté l'ann passé. Al è sté n inver nia der cröde (cotàn frèit è-l ma sté ai pröms de jené y de forà y de merz) y con nëi adaldèrt, n' aisciöda con trepa plöia, n isté bun cialt y bel y dèr n bel altonn.

N ejempl: A Lungiarü (1400 m), olàche d'alton y d'inver dà-l dèr püch sorèdl y olàche al plö y nëi dèr ienn, è-l sté l'ann passé sön 365 dis 190 dis da bel tomp, 74 dis da nio y 101 dis da plöia o nëi. D'altonn è-l sté sön 92 dis 63 dis da bel tomp, 18 dis da nio y 11 dis da plöia o nëi; d'isté è-l sté sön 92 dis 54 dis da bel tomp, 9 dis da nio y 29 dis da plöia; d'inver è-l sté sön 90 dis 45 dis da bel tomp, 28 dis da nio y 17 da nëi; d'aisciöda è-l sté sön 91 dis 28 dis da bel tomp, 19 dis da nio y 44 dis da plöia. I plü bì mènc è stès otober con 26, dezember con 24, setember con 21 y messé con 20 dis da bel tomp; i plü bor mènc é stés mà con 19, jügn con 18 y agost con 14 dis da plöia. La temperatöra mesana è stada de 7,2 gradi de cialt, la umidità mesana dl'aria è stada dl 64 porciant y la presciun mesana dl'aria è stada de 761 milimetri.

I paur a fat na bona racolta de fèng y de blâ, i albergadüsc na bona sajun da inver y da isté. Al è roé adalerch tla Val Badia plü de 82.000 foresti (a Corvara 40.000, a Badia 32.000 y te Mareo 10.000), co à passé tlo endöt plü de 900.000 dis (a Corvara 434.000, a Badia 320.000 y te Mareo 130.000 dis). Miü è stada la sajun da inver con endöt 55.000 foresti roés adalerch y 537.000

presènzes cuntra i 27.000 foresti roés adalerch y les 348.000 presenzes dla sajun da isté. En confrunt al'ann 1970 è-l dardan l'ann 1971 roé adalerch vint porciant de plü foresti y è-l sté 15,6 porciant de plü presènzes dla Val Badia.

Tal cìamp dai laurs publizi è-l dandadöt gnü motü man trèi strades de gran importanza: la strada da Antermèia por Börz ia en Lijun y Fones, la strada da La Pli a S. Laurènz por Pliscia y Sares, la strada da Lungiarü a Pedrares por Juel. Spo è-l gnü lauré pal rü de Berto a S. Ciascian, pala roa da Pescoll y pal rü de Fojedöra ad Al Plan. De Mareo a Badia è-s-on tal laur da fa o da lascé fa strades interpoderales y forestales por roé da vigne pert con tractors y auti.

Tal cìamp dl'aministrazion comunala è-l dandadöt da decordé, che le Comune da S. Martin è da dui agn y mez encà en crise y ch'al ne pò porchel gnü fat püch y nia por le begn dla popolaziun. S. Martin ess tan de bojügn de na derta condüta dal'ega y de na canalizaziun, Lungiarü de na scora nea, les strades da Lungiarü y da Antermèia da gnü asfaltades. A Corvara ess-el de bojügn de na cìasa o döes dla scora, vègn-el lauré pa na gran funivia söl Sella, dess-el gnü fat na gran plaza dal sport. La Ila dess cialfé n Istitut Comercial. La Val aspeta ert ch'al vegni roé da fa la cìasa dla scora. Ad Al Plan è-l gnü lauré pala strada de Fanes, è-l gnü surandé i laurs de sistemaziun pala strada da Furcia, è-l gnü lauré pala strada da Pliscia, è-l gnü fat na gran plaza dal sport, dess-el gnü fat n gran bagn stopé, trèi cìases por la scora mesana, la scora elementara y la scoleta; la strada da Rina n'à nia podü gnü asfaltada, porciödiche la firma è jüda en broda.

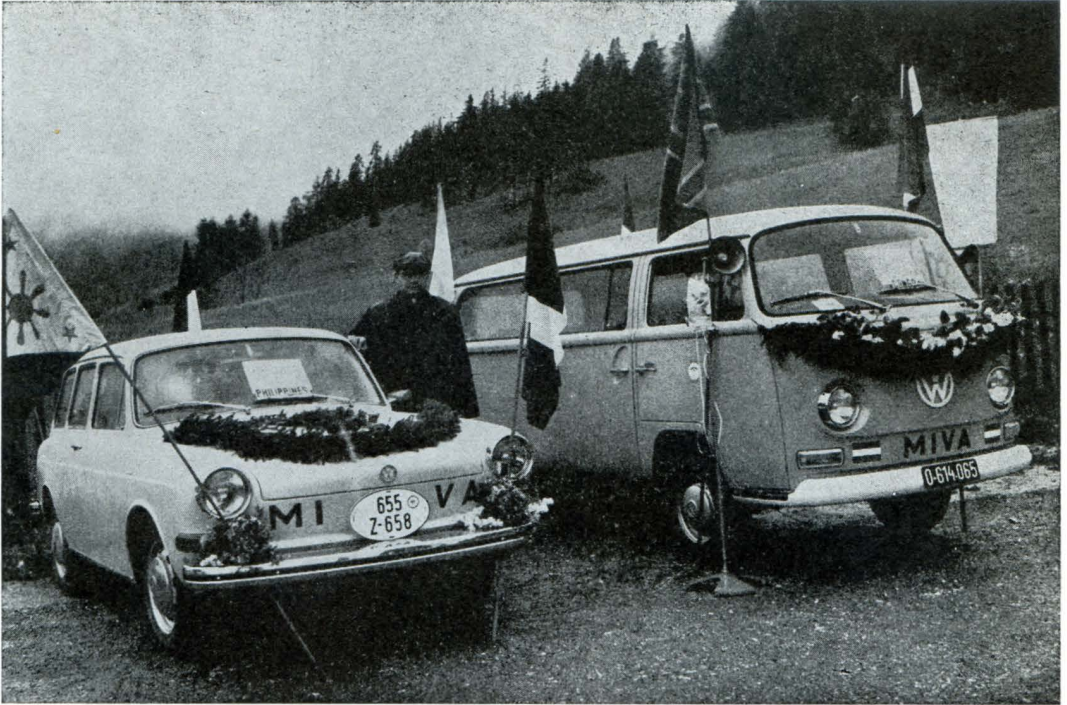
A La Pli è-l sté ai 4 de messé la bela y gran festa dla messa noela de siur Iaco Ploner. Ai 10 d'otober à la musiga y i stödafiis fat söa festa iubilara de 75 agn. A S. Ciascian è-l sté le 3. Festival Ladin, organisé dal'ENAL da Balsan y dal'Azienda de cura de Badia, a chèl che cotàn de musighes y cors y grupi folcloristizi dales valades ladines dles Dolomites al Prial y ai Grijuns à tut pert. Ad Al Plan è-l sté dai 11 ai 18 de

Siur Jaco Ploner con súa jënt de familia

Siur Jaco Ploner con i atri pr ôi y les monies d' La Pli

Benedisciuin dl'auto MIVA dl miscionar siur Pio Crazzolara

messé le pröm festival de munt «Flu de munt»: al è gnü fat na proa por salvé jont en prigo tai crëp. Reinhold Meßner à lascé odèi dias porsora la spediziun al Nanga Parbat, Prof. Giuseppe Francescato à baié dal lingaz ladin, dot. Edgar Moroder à mostré dias dai ciöf y dai tiers dles Dolomites. Ad Al Plan è-l spo sté ai 19 de setëmber na gran festa a onù dla eroina ladina Catarina Lanz (1771-1854) en gaujiun dai 200 agn ch'ara è nasciüda. Porchël è-l gnü motü sö n bel monumont a Catarina Lanz y ai tomês dles döes gran veres de döt Mareo. En cösta gaujiun è-l inçe gnü tegni na «Dorfbildungs-woche» con referac porsora le lingaz ladin (prof Max Aschenbrenner), le movimont dai foresti (assessor regional E. Müller) y con dias söl tema «Le paisc dess gni fat plü bel» (ing. J. Menardi). Ala festa à spo tut pert rapresentanzes politiches de döt Tirol, 70 rapresentanzes de scizeri y set musighes, sanben inçe en gröm de jont. Le

monumont ai tomês de vera è gnü benedì ai 14 de novèmber.

Sot ciamp dal sport è-l dandadöt da decordé le torneo dal jüch al palé danter öt scuadres dla Val Badia: Al Plan, Lungega, Rina, S. Martin, La Val, S. Linert, La Ila y S. Ciascian. Davagné à

en'ultima la squadra da La Ila sura chëra da Lungega; la terza è stada la squadra da Rina. Al è gnü soghé a La Ila y a S. Martin dai 29 d'agost ai 26 de setëmber. De setëmber è-l spo inçe gnü fat la pröma gara dles rodes, ch'è gnüda davagnada dal jonn Eduard Tavella da Pedraces. Sanbegn è-l dlunch gnü fat gares dai ski y dles löses. Belo da trec agn encà è-l tla Val Badia le SC Ladinia y le SC Al Plan, le RC La Val y USD Ladin. L'ultimo ann è-l gnü motü sö le club dal sport dles rodes y döes uniuns sportives: S. Martin y Mareo.

Söl ciamp dla cultura s'à dandadöt les uniuns culturales dé da fa: La «U-

La „Feuerwehr” d’ La Pli iubilèia

I ciantadùs y la musiga d’ La Pli iubilèia (75 agn)

Na partida de sport a S. Martin

niun dai Ladins» à dé fora le secundo liber y la secunda plata de çianties ladines, le liber «Fanes» porsora Mareo y so foliet de cultura «Sas dla Crusc»; la unium «Ert por i Ladins» à organisé o finanzié mostres d'ert y dé fora le «Calènder ladin» y dui sfeisc de cultura «Rezia»: «La cöra d'animes dles valades ladines» y «I ultimi cënt agn de Ciastelbadia». La «Uniun dai Academizi Ladins» à tegnì a Picolin n dé cultural con dui referaç porsora «I Ladins tal Stato, tla Regiun y tla Provinzia».

Cun chëst Se salüda l calènder y Se disc a roeder.

Albert Daverda

Al è Nade

Pur munts y vals,
döt intoron,
porta ciampanes
so bun son:
Al è Nadé!

Che i cörs tan frëic
dla jënt dl mon
sints indô cialt
da aldì chësc son,
sëgn pur Nadé.

O Pic Bambin,
destöda ia
l scrai de vera
dla jënt tan ria
pur to Nadé

Porta a nos düc
amur y pesc;
lasces sinti
sciöch ai trëi resc
ligrëza da Nadé.

Valgünes parores pur i reclams

Os düc canè che eis tla man y lieis nosc „Calender ladin 1972” eis sigü belo odü, ch’ al contegn inè indò cotan de inseraç o reclams: chest ann n’ è-l 81. Al è sigü n bun segn pur nosc calender, ch’ al ciafa tan de reclams da meter ite. Al à metü man dl 1964 cun 29 y è ruvé dl 1972 a 81 reclams. Dal 1964 al 1972 à rodunt 111 dites o persones lascé meter n reclam tl calender ladin, mo nia dotes te na ota y vign’ ann.

A chi che ne pò daldüt nia udei i reclams vegn-l cunsié de nia i ciaré y pensé, che pur gauja di reclams i à l calender ma costé l mez de chel ch’ al costass purdert y che i reclams è dandadiüt pur vei gnüs metüs ala fin dl calender. A düc i atri liadusc de nosc calender pò i reclams ester d’ ütli pur savei da che ji in cajo de bujegn. Da chisc reclams à donca dütes les perts so profit: in inserenè pur l reclam ch’ ai se fesc, l calender pur l’ aiüt finanziaal ch’ al ciafa, la jent pur l prisc bass dl calender. Purchel se mirita y ciafa düc i inserenè, che à lascé meter ite n reclam tl „calender ladin 1972” n bel dilan.

SKIRAMA

PLAN DE CORONES AL PLAN DE MAREO

Da Piz de Plaies a Plan de Coronas
con 1 telecabina + 1 lift a scagns + 5 skilifè
tachés adöm con i lifè da Bornech y da Valdaora

BORNECH

Strada de cité

Osta botega spezialisada pur odlà
Spezialist pur spidli de odlà a contact
Odlà de moda mosurà avisa

FOTO RAPID BORNECH

Cité Dessura

La gran botega spezialisada pur Foto y Chino

- Fotografies pur passaporè
- Fotografies da noza
- Fotografies in prescia
- Fotocopies

Svilup de films a corusc y a blanch-fosch te 24 ores

AGENZIA IMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

Dz. Emil Niederkofler

Bornech

Büro: Bastiuns 4 - Tel. 80 4 00
Abataziun: Dietenheim - Tel 85 4 01

Gnide a me ciafé, sce:

- * Os eis da fa contraç de cumpré y vëne o de erpejun
- * la denunzia dles cultes toma o oreis ciaré do val tl liber fondiar
- * oreis tra ite debič, dauris o stlijeis hipoteches
- * chiris o deis in afit, aministreis y stimeis proprietés

L plö me racomani, sce urëis cumpré o vëne val; i se fesc avëi:

Lüsc da paura - Čiasas - Ostaries - Botëghes - Ciampopré - Grund da frabiché - Bosc.

electronia

H. PERNTHALER KG

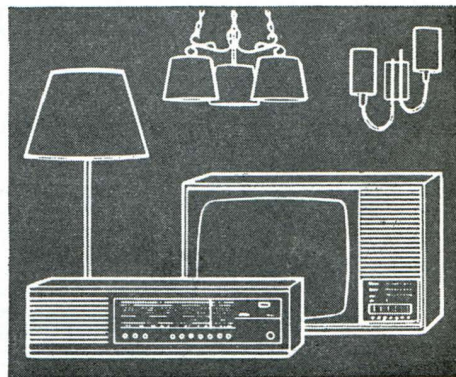
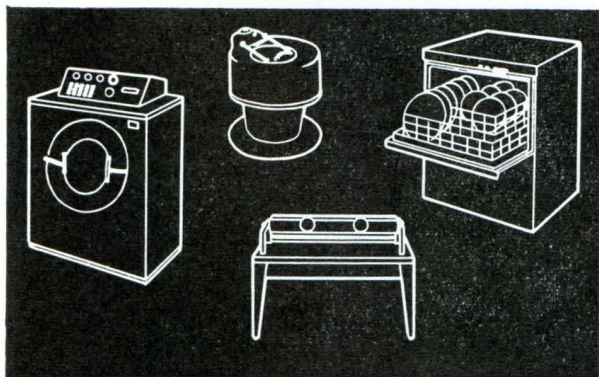
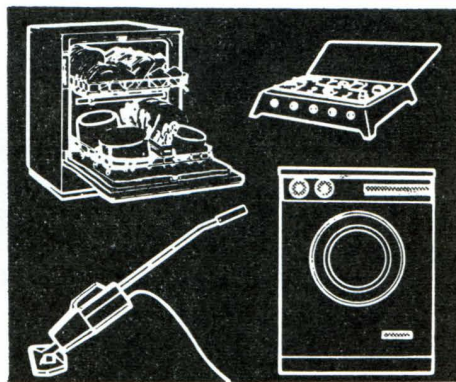
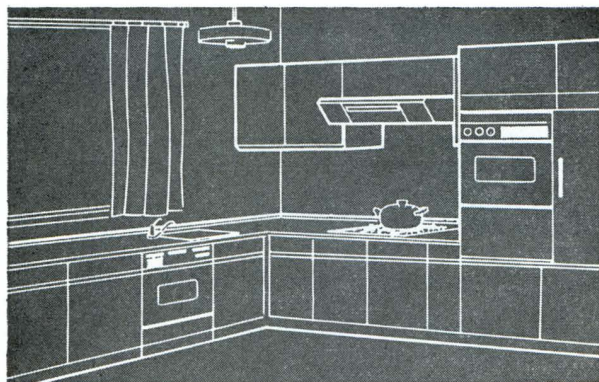
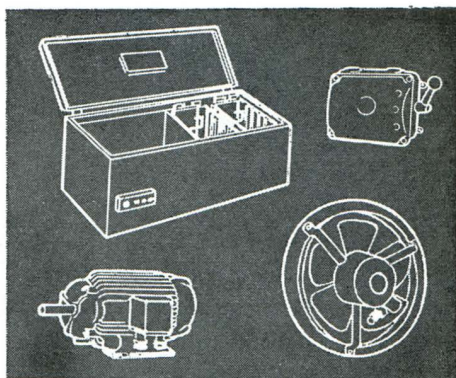

Balsan — Lauben/Portici, 1

La botega spezialisada
de roba electrica

pur l' paura
pur la ciansa
pur l' osti

la maiù lita
survisc spezialisé dla clientela

AGENZIA IMMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

„RUDIFERIA“

Porsenù — Strada de Roma (Condomin zentral) — tel. 22 3 45

Cumpra y vën imobilies:

- quartirs d' abitaziun a Bornech, Porsenù y Sterzing/Vipiteno
- garnì — cìasa d' abitaziun — local pur botega

interplac

Geb. RUBNER
39030 KIENS

LAURS DE LIGNAN — Strada dla staziun 86 — Tel. 87 3 31

Produziun in seria de platesc d'üsc,
de telari d'acià y de lëgn con profil de gumi.

NOELA: Üsc „interdecor” —
da consiè por hoti, pensiuns, abitaziuns.

QUALITES, ch'al à dan i atri üsc:
al ne sènt nia l čialt y l frèit, l timpl y l'assüt —
al se lascia lavè y n'à bria de gni depënt.

RUBNER - BLOCKHAUS

LA ČIASA DE VACANZA IDEALA POR LA FIN DL'EDEMA
Sciöch'ütia por ji coi ski o ala ciacia * Por les vacanzas dlungia
l mer o n lech * Sciöch' por foresti o por na sauna * Sciöch
picera čiasa d'urt etc.

39030 CHIENS — Val de Puster (Prov. Balsan) — Tel. 87 3 31

Sëise
bun
assicuré

Pro INA y ASSITALIA sëise tles mius mans

INA — ASSIGURAZIUNS PUR LA VITA

- * pur singoles persones y pur grupi
- * extra les bunes polizes d'assicuraziun pur categories de mestir
- * assicuraziuns pur la vita cun assimilaziun ala svalutaziun dla moneda, les mius sura düit l monn!

ASSITALIA — ASSIGURAZIUNS PUR RETER L DANN

- * cuntra me de füch, fermo de mascins, risico de montage, arubé, credit, cauziun, responsabilità zivila
- * dütes les assicuraziuns pur automesi (responsabilità, me de füch, arubé, casco etz.)
- * formes particulares de assicuraziun pur desgrazies y la vita cun restituziun dles speises pur operaziun y ospedal in cajo de desgrazies o de maratia
- * assicuraziuns pur l trasport y l joré con l'areoplan, pur dans gaujà dales granijures y dl ri tēmp etz.
- * assicuraziun de risico pur impresars de costruziun (C.A.R.)

Agentura generala a Porsenù, strada Roma 18 - Tel. 23 8 15

Agentures de zona a Bornech, strada de S. Scimun - Tel. 84 4 13

Sterzing/Vipiteno, plaza dla porta dessot 381

S. Ciana, strada di moleri 4

La SIMCA 1000 è in auto economic

6,4 lt. pur 100 km. — 4 portes
Simca 1000 LS 944 cmc. — 135 km/h.

Simca 1000 GLS y SPEZIAL
1118 cmc. — 147 km/h. —
arferadöres dant a disco

da L. 877.000 con I.G.E. y trasport

CHRYSLER

SIMCA

Da Osc Conzessioner Simca
gnareis lassung ch' ara è in
comot y sterscia

CONZESSIONARIA ALPE S.a.s

Filiala da Bornech — Strada da S. Laurenz — tel. 86 3 66
Survise de Assistenza y Magazin à n capo nü

FIRMA

E. INNERHOFER

Bornech — Tel. 85 1 33

Osta botëga spezialisada por düit l material de
instalaziun sanitaria sciöch por furnels dles
mius produziuns talianes y de paisc fora de ca.

GROHE *Armaturen*

INGOLSTADT

SCHMIEDL *Armaturen*

Furnels por lëgna-ciarbun y kerosene

W. Kostner

Sport

39033 Corvara in Badia

Tel. 83 1 17

Confeziuns — cialzà y guant da ji coi schi — roba
da mangé — proviant — vin — licörs — roba pur
scincundes — sè y tabach — plates da li (giornai).

ASSIGURAZIUNS

Vittur Lois

PHENIX SOLEIL Y AUSTRIA

Agenzia da BORNECH — Strada M. Pacher, 14 — Tel. 85 9 04

PEDRACES — Tel. 85 1 76

Assigureia cuntra: Maraties, invalidité y mort —
Me de fùch y devigne sort de desgrazies

Assiguraziuns: de auti y motors
cuntra dagns a persones, tiers y coses.

AUG. TIES

AL PLAN y BORNECH

Ad **AL PLAN**: Fabrich de finestres, telari y üsc
Tel. 87 7 33

a **BORNECH** (Strada de San Scimun): Botega de mobilia
Tel. 85 3 23

NA GRAN LITA Y DE BOGN PRISC!

Telecabines dla CRUSC

PEDRACES m. 1400

D' I N V E R - pistes di ski: nr. 1 „STANDART”, pista arta y lungia km. 3
nr. 2 Pista manco arta y adatada pur düc, lungia km. 4

D' I S T É - Gites sö LA CRUSC - SASS da LA CRUSC y FANES

Facilitaziuns por comitives y abonamënc

Informaziuns pro la Societé Telecabines Pedraces - Tel. 85 0 45

VIDER D' ISOLAZIUN „SANDWICH”

cuntra l cialt y l frëit

frabiché a BALSAN dala Firma
M e. MÜLLER KG
Lauben/Portici, 8
tel. 25 5 83 — 21 9 32 — 43 0 74

Gran botega dl vider:

fornësc: vider — spidl — cristal de vigne misüra y sort

Fujina dl vider:

fesc vider y spidl y l laora

Rapresentant pur la Val Badia

Pepi Pescolderung

39036 **Pedra ces**

fornesc inçe:

Liquigas — Furni a gas da scialdé y da cujiné
Material eletrisc — Feramenta

AUTI D' OCAJIUN
NA GRAN LITA
GARANZIA
SAURIDANZES PUR PAIE'

DOLOMIT

Garage

39031 — BORNECH
Strada Michael Pacher 17
Telefon 85 3 20 — 85 3 15

Fujina Autorisada pro F. ROTTONARA — LA I LA — Tel. 85 1 21

WALTER von ZIEGLAUER

DROGHERIA SPEZIALISADA — PARFÖMERIA — CORSETTERIA —
CORUSC — ARTICOI DE COSMETICA Y ARTICOI SANITERS
39031 BORNECH — Strada dl Graben/di Bastiuns, 18 — Tel. 85 8 55

PROIEČ

A. PEINTNER

IMPIANČ SANITERS
IMPIANČ DE CLIMA
IMPIANČ DA SCIALDÈ
BORNECH

Strada do la Rienza 4
Tel. 85 2 18

Wierer

S.p.A.
Tel. 87 3 08

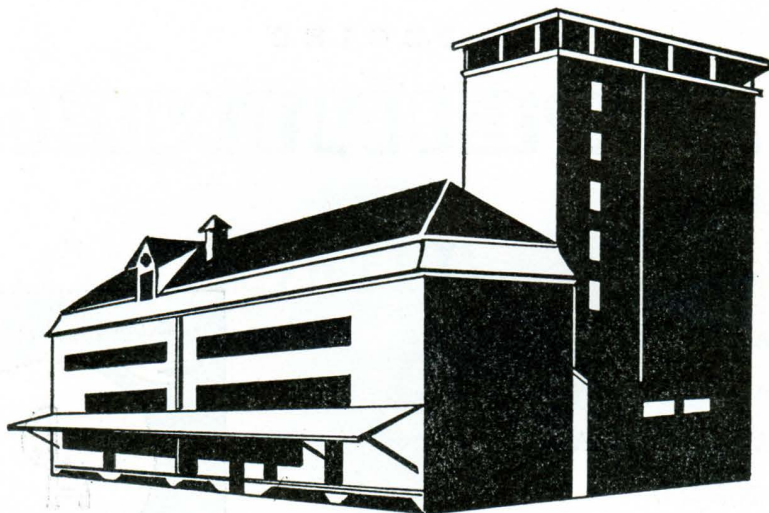
FABRICH DE PLATES DA TËT

Al vëgn fat la „Fana olandeja”.
Al é na plata da tèt de na bela forma.
Ara, vëgn fata te vigni curù. Ara è
sigüda cuntra l dlacé y l'ega. L' curù
ne desmarësc nia.

CHIENS

FIRMA DE COSTRUZIUNS

Al vëgn fat düc i laurs de
costruziun de ciases y d'atres
fabriches y al vëgn dé cunsëis
pratisch.

A. RIEPER

39030 Vandoies (Bz) — Tel. (0472) 49 8 21
Morin dla roba da ojurè

OJUREDE ÜSC TIERS DËRT

OJUREDE „PANNONIA” DL RIEPER

Provede i consüms dla Simca 1100

Simca 1100 berlina 3 y 5 portes
Simca 1100 BREAK 5 portes

1118 cmc. — 146 km/h
7,5 lt. pur 100 km
arferadöres dant a disco

da L. 1.069.000 con I.G.E. y trasport

Porvede sü concurenč.
Y al dess davagné l miü.

CONZESSIONARIA: ALPE S.a S

FILIALA da **BORNECH** — Strada da S. Laurenz — Tel. 86 3 66
Survisc de Assistenza y Magazin è n capo nü.

Botega spezialisada pur:

BESCHE — BIANCHERIA

DECHES DE LANA

LEČ DE PLÖMA

DÜT PUR DE PICI MITUNS

L' impiant plö modern pur puzenè la plöma.

La botega spezialisada pur Hotì, Ostaries y Restauranč —
pur Hotì y Pensiuns spezialcondiziuns

Eccel. Decorona

BALSAN

Tel. 23 6 86 — 27 9 56

Lauben/Portici 26

FUJINA MECANICA

Sepl Dalponte

CORVARA — tel. 83 1 51

- ◆ Fujina autorisada pur **FORD — OPEL**
- ◆ Montage y reparaziun de autoradi
- ◆ Ventüda de televisori y de radi

TONI FRENADEMEZ

LA ILA

Confeziuns — Roba da mangé — Articoli de sport

Chertes y Folieč

FOTOGRAF

PLANINSCEK HUBERT

LA ILA

FOTOGRAFIES — STAMPA — COPIES

FOTOGRAFIES ARTISTICHEs

MATERIAL Y APARAC DA FA JÖ

Botèga de SPORT y FOTOGRAFIA

Albert Piccolruaz

Pedrases dlungia les Telecabines — Tel. 85 0 85

- ♦ Düt l material por Fotografia
Fotografies de nozes — families — mituns
- ♦ Articoi por l sport di Ski
Ski de bones marches nüs y de secunda man

MILO CASTLUNGER Y MITUNS
S. MARTIN

Fesc laurs de fer batü a man por
čiases privates, hoti y botèghes;
feriades de finestra y de porta,
crusc da mort, de bel patüc por in-
fornì la čiasa y por fa scincundes.

Fesc inče cadrèies y d'atres massa-
ries de fer por paur.

E. SIMMA

Bornech — Tel. 85 4 73

VENÜDA y REPARAZIUNS

VOLKSWAGEN y AUDI

Fujina spezialisada pur reparaziuns de

Montli y toc'

Audi

La gran botèga spezialisa-
da dal 1840 incà

Odlà por udèi dainprò y
dalunc vègn mosurà de-
bann.

Porchèl è-l gnù arjignè ite
n local aposta con stru-
mènc plö moderns.

Inče odlà da surèdl a
vigne prisc.

Ros da čiarè lunc
Zeiss, Hensold, Swarov-
ski, Habicht, Beck, Stein

Aparač da fa jö, films
Aparač da svilupè films
Aparač da proieziun

Termometri, barometri
Staziuns meteorologiches

BORNECH

MASCINS DA LAVÈ
MASCINS DA CUJI
FRIGIDAIRES
TV RADIO Y TELEVIJUN
CASSES DE ULTRACONGELAMÈNT

DALA FIRMA **H. SCHÖNHUBER**

Bornech — Strada de Citè 24 — Telefon 85 1 41

Rapresentant pur la Val Badia: **DAPOZ PAUL**

La Ila — tel. 85 0 05

Ornamènt d'or

à dagnèra sùa valüta

Os ciafèis da nos:

variètes da maridè, variètes elegantes odles, orna-
menč da brac, ores, morones da incèr l col tröpes
d'atres dèr de deles scincundes.

Ornamènc d'or fesc dagnèra ligrèza

BORNECH

C. AMBACH & CO.

Butëga electro-tecnica

BORNECH

Strada Zentrala nr. 55 — Tel. 85 2 39

Se pita

Aparač dla Radio y Televijiun de marches talianes y forestes - Gromofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparáč da assüié i čiavěis - Soprësces - Mascins dal caffè - Aparáč electrisc da to jö la berba y düc i atri aparáč electrisc

STAMPARIA — Butëga de libri y de papir

H. MAHL - BORNECH

Str. Zentrala — Stadtgasse 40

Material da scora
santes da mort y dütes les coses stampades
libri, calëndri

Vider, porzellan, massaries pur čiasa y čiasadafüch, pur hotel y usteria, patüc de čiasa, coses d'ert pur la čiasa y articoli pur scincundes.

K. NEUHAUSER

BORNECH — Tel. 85 2 97

H. STAUDACHER

Bornech — Strada zentrala, 50 — Tel. 85 3 61

La butëga spezialisada por roba de coran de moda y de patüic por iadi

Na gran lita de patüic por scincundes

LA GRAN LITA Y LA BONA QUALITÈ

ACUNTENTÈIA DÜC ÜSC DEJIDERI

Gnide da

ALVE

Čiasa de Fröbel pur l material didactisc y zentro dl pastelne

Bornech — Čiasa dla Cassa dl Sparagn — Tel. 85 3 44

Balsan — Passage Vintler — Tel. 27 7 90

I Se pítun na gran lita de material da pastelne pur düč.

HOBBY — PASTELNÈ — SPARAGNÈ SCIOLDI

FREDESC HUBER

CARROZZERIA — AUTOLACKIERUNG — ABSCHLEPPDIENST

BORNECH — Strada Schorn, 5 — Tel. 85 4 38

(abitaziun tel. 85 9 18)

Einbrennlackierung — Verniciatura a fuoco

Autoelectric GROHE

pur Osc auto:

- Radio
 - Impianè da scialdé
 - Patris
 - clacson
- y düc i toè autoelectrisc
instalaziuns nöies y repa-
raziuns

BORNECH

☎ 85 4 20

Dlungia l hotel „Bruneck”

Düt èiche urè y surasc adora
ciaf-un da cumpré da

Nüt te Südtirol

l interessant

GARDENCENTER

BIASION

Osta vijita nes plajerà.

Strada Siemes, 14 — de frunt dla porta dl' autostrada

J. BIASION

BALSAN — Strada Goethe 7

tel. 27 1 46

Inçe la miù mil dles es de nosta
regium alpina!

fr. eccel

Balsan — Lauben/Portici 45

TAPEÇ
CULTRINES
Y DRAP
PUR MEBLI

TAPEÇ
MOQUETTE
Y CORSIES

M E B L I

Čiasa spezialisada pur l' aredamënt, l miù dla produziun dl' Europa

SAAB

CORVARA

TABLEÈ HOTEL tel. 83 1 44

Prenotaziuns de pullmans da 24 a 44 poscè pur iadi te
stati frostis y tl' Italia

F. Alfreider

SARTORIA — SCHNEIDEREI Y CONFEZIUNS

spezialisè por braies da ji coi ski
y sö por munt

CORVARA — Villa LA JUVE

PEPI PITSCHIEDER - Ruac/Badia

Fesc laurs de fer batü a man por čiases privates, hotei y
butèghes: feriadès da finestra y porta, crusc da mort, ruli
d' fer por pistes di ski, gratüms da menè tera che se ciària
y jota artomatisc, cadrèies y d'atres massaris por pàurs

Rapresentant por Mascins da siè y da restlè y por Tractors

Clara Mariangel

LUNG IARÜ — tel. 87 1 39

♦ Radio

♦ Mascins da lavè

♦ Televijiun

♦ Frigidaires

GARANTÈSC NA BUNA ASSISTÈNZA TECNICA

Sce frabichëis

- ♦ y sce fajëis ete func de plastica y de tepih
- ♦ y sce adorëis madroc de lana o de kàpok
podëise ji da

Bezzo Ellecosta

a LONGEGA

Firma E. y L. Steger

„KAUFHAUS“

S. Laurënz (Val de Puster) — Tel. 86 3 41

ROBA DA MANGÉ — ROBA MONÛDA — DRAPAMËNTA

J. Alverà

SAN LAURËNZ

La bütega che vignun cunësc pur
roba da mangé, da ojuré y blâ

Alois Kofler

SAN LAURËNZ

Tel. 83 3 45

- Bagheli pur de pici mituns
Letires pur de pivi mituns
Tragheç pur imparé da ji
- Scagns pur sté ponüs y ombreles da
surëdl
- Grates de litiria y propria fabricaziun
de madroc y mebli a plumac

Butëga de libri y papir

Joh. Amonn

BORNECH

Strada Zentrala, nr. 54

Tel. 85 1 46

- ♦ Papir — libri — folieč — roba d'ufizio
- ♦ Chertes — Articoli de scola y de hotel
- ♦ Material da fa jö — Chertes da cartè
- ♦ Chertes geografiches por turisč y Alpinisč.

Gatterer

BORNECH — Strada Zentrala — Tel. 85 3 48

Tapèč — Cultrines — Func de tepih — Plastich — Lana — Roba de
Coran — Cioi de Gummi — Cufri — Tascas
Prisc speziài por Hoti y Pensiums!

WAIBL - STEGER

Bornech — Strada de Cité — Tel. 85 8 47

Drap - Confeziuns — Pullover - Čiamëjes - Besce/Biancheria - Čialzes

DÛT A DE BOGN PRISC

J. SCHÖNHUBER

Bornech — Strada Zentrala nr. 19 — Tel. 85 4 25

Reformimënt por ciases d'alberch:

Porzelan — Goti — Cazüs, forchëtes y corti — Massaries de čiasadafüch

Spidli y vidri: vidri plač y d'ert

A. FALK

CIALZÀ

BORNECH - Str. Zentrala, 28
Filiale Strada Zentrala, nr. 7
Ex N I E D E R G G E R

Se pitâ por čialzà d'al, d'ala y
de mitùns

Na gran lita por vigne sajùn
a de bogn prisc

Propria lavoraziùn sò mosùra
y reparaziùns.

L tru da

M. K O D E R L E - B U R N E C H

se paia fora!

Nos un na botèga speziala por:

lana — besce, botuns, drap, plòmés y daunes (che nos lavun
inče), besce pur čiasa y da let, besce por arjigné ite čiasés
d'alberch, de meindres mercanzies.

I sun conesciùs por nòsc bogn prisc!

Massaries de qualitè
por l'artejanat y l'industria de

J. Mair - Zeugschmied

BORNECH

Na bona lita de forgurés y de fornì.

OPEL GARAGE CREPAZ

Tel. 85 173

BORNECH

Firma

MAHIL

Roba da mangè

fondada dl 1880

En gros
Detail

Bornech

Tel. 85 4 27
Tel. 85 2 15

P. G. R. O. H. E.

feramènta - BORNECH

- * badis y sedles da romené demez la nëi
- * Cioi a cone y scëibes — logri cun cogores
- * Cireles - Tiracorda „Tirfor”
- * Ros a polietilen — tragheç pur puzené i ros

Fondada dl 1840

A. D. Höfel

Bornech

Tel. 85 2 12

Botega de moda
Pert speziala pur confeziuns
de biancheria „Benger”
Drap pur ères y èi
Merzeries
Plöma y plumins

FRANZ ADANG

FUJINA DI AUTI

Garage „AGIP”

SERVICE: OM — FORD — INNOCENTI — BMW

Vulcanisaziun di montli

Bornech

Tel. Fujina: 85 4 10/85 3 43 — Abitaziun: 86 3 25

Radio MAIR - Bornech

Tel. 85 2 47 — Strada Zentrala 70

Butëga spezialisàda por:

Radio
Televijiùn
Plates dl gramofon

Mascins da lavé
Frigidaires
Forgurés a gas y electrisc

Electroinstalaziuns y dotes les reparaziuns

BUTÈGA DL PAPIR Y DI LIBRI

G. PUERARI

BORNECH — Strada Dante/Corso nr. 2/E

Libri — Papir — chertes — giornali — roba d'uffizio; Comisciuns por laurs de timbri y tipografia; Filatelia cun servisc de novités; Tabach — stempli, marches y chertes da bollo.

HOTEL — Cafè — Restaurant

„CORSO“

(COSTNER)

BORNECH — Strada Dante/Graben — Tel. 85 4 34

L Restaurant — Cafè plö chiri sö dai Ladins y conesciù por süa bona čiasadafüch

PARC
PUSTRISSA

dancing
spezialités al grill
de bugn vins

quartir comot
restaurant spezialisé
düit 1 ann davert

Tescere d'ert

Alton & Schuen

PEDEROA

AGENZIA IMMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

GRETI SCHRAMM

Strada Duca Sigmund 1 — Tel. 84 5 60
39031 BORNECH

Teregnis - Fabricacè - Apartamenè - Operaziuns pur vacanze - Afitanzes

PEZZEI HANNI

Bornech — Strada dla staziun — Tel. 85 8 11

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt — Mantì, gormà, manèces
y stivà de gumi — Cioi a cone (Keilriemen) — Anì de
gumi por mascins dl lat — Condles, bozes y copes de
plastica — Tovaies de mèsa — Tapeč de plastica

CONFEZIUNS

JOS. UNTERHUBER

BORNECH

Gran ciasa dai Guanč

BORNECH — PORSENÙ — VIPITENO — CORTINA

OLIVETTI

Luigi Marchetti

Unico Conzessioner dla Ing. C. OLIVETTI pur la zona da Bornech
BORNECH Strada Ragen Dessura, 15

Mascins da scri y da fa cunè — Duplicadusc — Fotoriprodadusc
Mobilia pur ufizi

Botega di corusc

DEMATTIA

Survisc spezialisé — Rajonun ladin!

BORNECH

Graben/Bastiuns nr. 4 — Tel. 85 5 95

WINKLER

PASTICERIA DE PRÜMA QUALITÉ A DE BUGN PRISC

Peter Kammerer

Nos metun a post
vigne MASCIN DL LAT
y ara funzionela indò sciöch nöia;
inè toè nüs ciafeis da nos.
L cuncé se paia dagnora fora pro

CHIENS
Tel. 87 3 17

Fabrich de Cadrì da Fabriché

Peter Gasser

Sciaves/Schabs — Tel. 23 0 30

Dütes les sorts de cadrì da frabichè — Saurun y giara

Sennerei Genossenschaft

Brixen / Schabs - Natz

Gen. m. H.

Sede a P O R S E N Ū — Tel. 22 2 79

Produziun de smalz fin da tè o da mësa

Produziun de ciałó fin da mësa

Produziun de dër de bona brama y de döt čiche vëgn dal lat

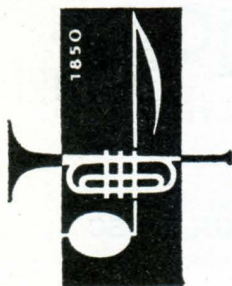
Tla Botega Spezialisada

M. PLASCHKE

B A L S A N — Strada Bottai / Binder 20
Tel. 27 2 74

CLEMENT

B A L S A N — Strada Rain 17
Tel. 21 3 18

de Erich Kastlunger

AL PLAN DE MAREO

CONSORZIO AGRAR PROVINCIAL AGENZIA DE PEDRACES

PAURS — ALBERGADUSC!

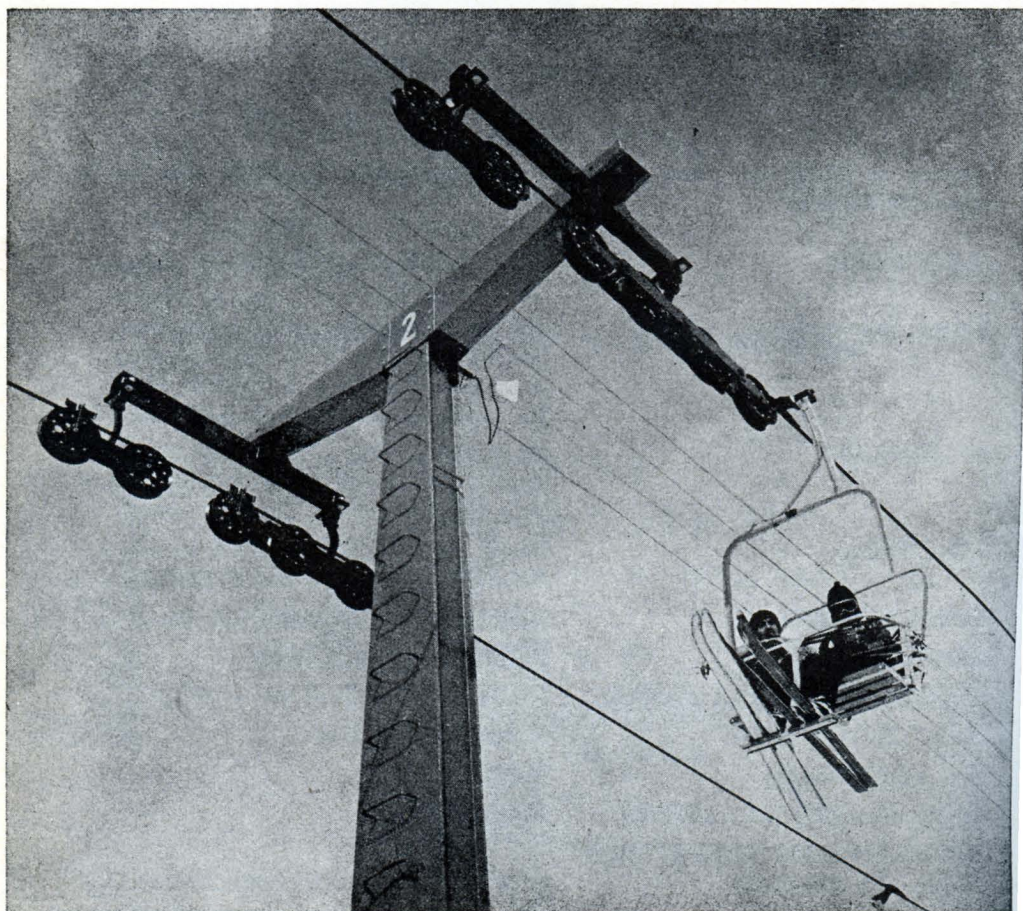
Ofriun n program complet pur l' agricoltura a prisc che convègn assolutamënter:

COLTÖRES:	de produziun nazionala y estera pur vigne bujègn
ROBA DA OJURÈ:	plö che dütes les osrts de granì y farines ROBA DA OJURÈ « GENZIANA » pur tra sö y nudri vidi, porci, vici y loi. Moscedénzes speziales pur salverjina.
SUMÈNZES:	de provenienza e germinabilità garantides. MOSCEDENZES SPEZIALES pur pra, pascoi da munt y pistes di ski.
TRACTORS:	FIAT — OM y STEYER in esclusiva. Rimorè pur dütes les esigënzes.
AUTOCIARIADUSC:	REFORM — HAMSTER in esclusiva
MOTOAGRICOLES:	REFORM y GOLDONI
MASCINS DA SIÈ A MOTOR:	LAVERDA — B. C. S. — REFORM
MASCINS DA TAIÈ:	KÖDEL & BÖHM
SIS ELECTRISC:	ELWE
CUJINA-ROBA DA OJURÈ:	MAUSER
ATREZADÖRES DESVALTES:	
ROBA DA MANGÈ:	a prisc de assoluta concorenza
ASSIGÜRAZIUNS:	FATA pur düc i rans dl' agricultöra

I GARANTIUN: consulénza tecnica y assistenza curada da pert de personal spezialisé.

L'AGENZIA DE PEDRACES

bel vei...
n rait sigü y de botal
san bæg nè - l
na costruziun **LEITNER**

LEITNER

Impianc a corda - VIPITENO/STERZING (BZ)

Cassa de Sparagn dl Provinzia da Balsan

dal 1854

**L' Istitut Monetar progressist
cun esperiënza y na
tradiziun de plö de cent agn**

Aministraziun y Direziun Generala
a BALSAN, Strada dla Cassa de Sparagn 12/b
Tel. 2 75 61 / 2 45 63 — Telex 40090 Caribolz

Filiales prinzipales a BALSAN, MARAN, BORNECH
y d' atres 31 filiales secundaries te dütes les pertes de Südtirol

DÜC I LAURS DE BANCA, DE BURSA Y DE BARAT
BANCA AUTORISADA PUR L COMERZ CUN L' ESTER
Propria organisaziun de iadi «TOURDOLOMIT»

Sparagnè per farbrichè

la iniziativa dla Cassa de Sparagn ütla a düe
pur daidè l fabriché sozial de quartirs

por vigne sajùn - por vignun

ECCEL CONFEZIUNS

BALSAN · LAUBEN / PORTICI 42